

**SOSYAL BİLGİLER ORTAOKUL ÖĞRETİM PROGRAMININ
ÖTEKİLEŞTİRME OLGUSU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**ŞENAY KOCADAĞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

**PROF. DR. FARUK KAYA
AĞRI-2019
(Her Hakkı Saklıdır)**

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER VE TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Şenay KOCADAĞ

**SOSYAL BİLGİLER ORTAOKUL ÖĞRETİM PROGRAMININ
ÖTEKİLEŞTİRME OLGUSU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Faruk KAYA

AĞRI-2019

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Sosyal Bilgiler Ortaokul Öğretim Programının Ötekileştirme Olgusu Açısından Değerlendirilmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/08/2019

Şenay KOCADAĞ

Şenay KOCADAĞ

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Faruk KAYA danışmanlığında Şenay KOCADAĞ tarafından hazırlanan bu çalışma **12.07.2019** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, **Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi** Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Faruk KAYA

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Davut GÜREL

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi İsmet POLAT

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../201.. tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

..../...../.....

Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem	3
1.1.1. Alt Problemler.....	3
1.2. Amaç	3
1.3.Önem	4
1.4.Varsayımlar	4
1.5. Sınırlılıklar.....	5
1.6.Tanımlar	5
İKİNCİ BÖLÜM.....	6
2.KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
2. 1. Kuramsal Çerçeve	6
2.1.1. Öteki ve Ötekileştirme	6
2.1.2. Sosyal Bilgiler.....	11
2. 1. 3. Sosyal Bilgiler ve Ötekileştirme	13
2. 2. İlgili Araştırmalar	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	20
3.YÖNTEM.....	20
3. 1. Araştırmanın Modeli	20
3. 2. Örneklem	20
3. 3. Verilerin Toplanması.....	21
3. 4. Verilerin Analizi.....	21
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	23
4. BULGULAR VE YORUM.....	23
4.1. 1. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	23

4.2. 2. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	25
4.3. 3. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	27
4.4. 4. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	40
4.5. 5. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	64
4.6. 6. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	74
4.7. 7. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	80
4.8. 8. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	111
4.9. 9. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum	126
4.9.1. Vizyon.....	126
4. 9. 2. Amaçlar.....	127
4. 9. 3. Öğrenme Alanları	130
4. 9. 4. Kazanımlar.....	133
4. 9. 5. Kavramlar	145
4. 9. 6. Beceriler.....	146
4. 9. 7. Değerler	148
2. 9. 8. Ara Disiplin Kazanımları.....	149
4. 9. 9. Yetkinlikler	156
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	158
5.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	158
5.1. Sonuç ve Tartışma	158
5.2.Öneriler.....	172
KAYNAKÇA.....	176
ÖZGEÇMİŞ	188

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOSYAL BİLGİLER ORTAOKUL ÖĞRETİM PROGRAMININ ÖTEKİLEŞTİRME OLGUSU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şenay KOCADAĞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Faruk KAYA

2019, 188+ XI

Bu çalışmada, sosyal bilgiler dersinin demokratik birey yetiştirme misyonundan hareketle, programın önemli bir toplumsal sorun olan ötekileştirme olgusunun engellenmesindeki rolü sorgulanmıştır. Bu durumda teorik olarak donanımına ve yeterliliğine bakılan program, sorunun çözümünde ölçüt kabul edilen değer, düşünce ve davranış kalıpları olan demokrasi kültürü, farklılıklara saygı, hak ve özgürlükler, adalet, hukukun üstünlüğü, eşitlik, ayrımcılık yasağı, ön yargı ve kalıp yargılar, empati, eleştirel düşünme, duyarlılık, problem çözme, iletişim, sorumluluk, insan haklarına saygı gibi etmenlerin varlığı açısından analiz edilmiştir.

Nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilen bu çalışmada, doküman analizi yöntemi kullanılarak veri elde edilmiş ve toplanan veriler içerik analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. Çalışmadaki temel veri toplama kaynakları, Sosyal Bilgiler 2005 ve 2018 Öğretim Programlarıdır. Bu durumda programın temel öğeleri olan amaçlar, öğrenme alanları, kazanımlar, kavramlar, beceriler ve değerler, daha önce geniş bir literatür taraması ve uzman görüşüne başvurularak belirlenen ölçütlerin varlığı açısından derin bir analize tabi tutulmuştur.

Yapılan analizde programın, ötekileştirme sorununun çözümünde ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı açısından oldukça iyi bir donanıma sahip olduğu, programda demokratik bir havanın hakim kılınmaya çalışıldığı, ayrıca yenilenen programda demokratik değerlerdeki söz konusu varlığın önceki programa göre nispeten arttığı dolayısıyla programın ötekileştirme sorunun çözümünde önemli paydaşlardan biri olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Farklılıklara Saygı, Öğretim Programı, Ötekileştirme, Sosyal Bilgiler.

ABSTRACT
MASTER THESIS
EVALUATION OF SOCIAL STUDIES SECONDARY SCHOOL CURRICULUM IN
TERMS OF OTHERING PHENOMENON

Şenay KOCADAĞ

Thesis Advisor: Prof. Dr. Faruk KAYA

2019, 188 + XI

In this study, the role of the social studies course in preventing the phenomenon of othering, which is a major social problem, was questioned based on the mission of raising Democratic individuals. In this case, the program, which theoretically looks at its equipment and competence, has been analyzed in terms of the existence of factors such as the values adopted in solving the problem, the culture of democracy, respect for differences, rights and Freedoms, Justice, rule of law, equality, non-discrimination, prejudices and stereotypes, empathy, critical thinking, sensitivity, problem solving, communication, responsibility, respect for Human Rights.

In this study, the qualitative research approach was adopted and data was obtained using the document analysis method and the collected data was evaluated using the content analysis technique. The main data collection sources in the study are the Social Studies 2005 and 2018 education programs. In this case, the objectives, areas of learning, achievements, concepts, skills and values, which are the main elements of the program, were subjected to a deep analysis in terms of the existence of criteria previously determined by a broad literature review and reference to expert opinion.

The analysis concluded that the program is well equipped for the existence of factors that are considered criteria for the solution of the othering problem, that a Democratic mood was tried to prevail in the program, and that in the renewed program, the asset in question in democratic values increased relatively compared to the previous program, so that the program could be one of the.

Keywords: Democracy, Respect For Differences, Curriculum, Othering, Social Studies.

ÖNSÖZ

Sosyal bilgiler, bireyin gerek bireysel gerekse toplumsal yaşamı için sahip olması gereken nitelikleri edindirecek ve varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olabilecek yegane derslerden biridir. İçerik itibari ile nerdeyse tüm sosyal bilimler bulgularının kullanılarak aşamalı olarak yıllara dağıtıldığı ders, bireyi yaşadığı hayata hazırlama ve toplumsallaştırma adına önemli bir işleve sahiptir. Bireysel ve toplumsal fayda açısından sıralanabilecek pek çok kazanımı ihtiva etmesi, dersi İlköğretim programının önemi tartışılmaz derslerinden biri haline getirmiştir. Öyle ki bu önem ders ile ilgili uzmanlar ve yetkili kurumlar tarafından yapılan ders tanımlamalarında açıkça görülebilmektedir. Dolayısıyla Sosyal Bilgiler Dersi, önemli bir toplumsal sorun olan ve nitelikli bir yaşamın önündeki en büyük engellerden birini oluşturan ötekileştirme sorununun engellenmesinde, önemli paydaşlardan biri olarak görülmektedir. Bu durumda önemli paydaşlardan biri olarak görülen programın, ötekileştirme sorununun engellenmesi yönündeki rolünün tespit edilmeye çalışıldığı araştırma, bu yönüyle literatüre katkı sunmayı ummaktadır.

Bu süreçte, desteği ve her şeyden öte sonsuz sabrı ve nezaketini benden hiçbir zaman esirgemeyen değerli tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Faruk KAYA'ya, çalışmama önemli katkılarıyla destek veren değerli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Suat POLAT ve Dr. Öğretim Üyesi Davut GÜREL'e, tüm süreci beraber yürüttüğümüz ve bu süreçte desteğini hep hissettiğim kıymetli arkadaşım Saadet BUDAK'a, her daim yanımda olan güzel arkadaşım Selma EMİNOĞLU'na, önemli yardımlarından dolayı değerli arkadaşım Ceylan TÜRK'e ve beni her koşulda destekleyen aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Ağrı-2019

Şenay KOCADAĞ

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

SBÖP : Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

TDK : Türk Dil Kurumu

METK : Milli Eğitim Temel Kanunu

Akt. : Aktaran

bk. : Bakınız

vd. : Ve diğerleri

vb. : Ve benzeri

s. : Sayfa

% : Yüzde

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4.1. Programın Araştırma Konusu İle İlgili Amaçları	23
Tablo 4.2. Türk Milli Eğitiminin Amaçları – Sosyal Bilgiler Öğretim Programının İlgili Konudaki Amaçları İlişkisi	25
Tablo 4.3. Öğrenme Alanları-İlgili Konu Kazanımları İlişkisi.....	35
Tablo 4.4. Öğrenme Alanı – İlgili Konu Kazanımları Sayı ve Oranları	37
Tablo 4.5. 5. Sınıf İlgili Konu Kazanımları	41
Tablo 4.6. 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları	42
Tablo 4.7. 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları	43
Tablo 4.8. Sınıf Düzeyleri Kazanım Sayı ve Oranları	61
Tablo 4.9. 1. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	64
Tablo 4.10. 2. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	65
Tablo 4.11. 3. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	66
Tablo 4.12. 7. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	67
Tablo 4.13. 9. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	67
Tablo 4.14. 11. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	68
Tablo 4.15. 13. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	69
Tablo 4.16. 14. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	70
Tablo 4.17. 15. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	71
Tablo 4.18. 16. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	72
Tablo 4.19. 17. Amaç-Kazanımlar Dağılımı.....	72
Tablo 4.20. 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi	74
Tablo 4.21. 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi	76
Tablo 4.22. 7. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi	77
Tablo 4.23. Araştırma Konusu İle İlgili Beceriler	80
Tablo 4.24. 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi	102
Tablo 4.25. 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi	103
Tablo 4.26. 7. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi	105
Tablo 4.27. Araştırma Konusu İle İlgili Değerler	111
Tablo 4.28. 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi	113
Tablo 4.29. 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi	114
Tablo 4.30. 7. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi	116

Tablo 4.31. 2005 Öğretim Programı ile 2018 Öğretim Programı Amaçları	127
Tablo 4.32. Yenilenen Programa Alınmayan ve Programda İlk Kez Yer Alan Amaçlar	129
Tablo 4.33. 2005-2018 Öğretim Programlarında Öğrenme Alanları	130
Tablo 4.34. 2005-2018 Programları Öğrenme Alanları - İlgili Konu Kazanım sayıları	131
Tablo 4.35. 2005-2018 Öğretim Programları Kazanımlar	133
Tablo 4.36. 2005-2018 Öğretim Programları 5. Sınıf İlgili Konu Kazanımları	134
Tablo 4.37. 2005-2018 Öğretim Programları 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları	137
Tablo 4.38. 2005-2018 Öğretim Programları 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları	141
Tablo 4.39. 2005 Öğretim Programı 5. 6. ve 7. Sınıf İlgili Konu Kavramları	145
Tablo 4.40. 2005-2018 Öğretim Programları İlgili Konu Temel Becerileri	147
Tablo 4.41. 2005-2018 Öğretim Programları İlgili Konu Değerleri	148
Tablo 4.42. 2005-2018 Programlarında Ara Disiplinler	149
Tablo 4.43. 2005 Öğretim Programı 5. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi	150
Tablo 4.44. 2005 Öğretim Programı 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi	152
Tablo 4.45. 2005 Öğretim Programı 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi	154
Tablo 4.46. 2005- 2018 Öğretim Programları Yetkinlikler	157

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde, problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmadaki varsayımlar ve sınırlılıklar ile araştırma konusu ile ilgili tanımlar ele alınmıştır.

1. GİRİŞ

İnsan yaşamındaki en önemli toplumsal sorunlardan birini oluşturan ötekileştirme, insan düşünce ve eylemlerinin en hastalıklı hallerindendir. Mevcut kültür içinde dışlanmış olanı ifade eden (<http://www.tdk.gov.tr>) öteki kavramına dayanan ötekileştirme, “biz”den olmayanın ayrıştırılması ve yaşamdaki görünürlüğünün azaltılmaya çalışılması durumudur. “Biz” ile “onlar” arasında set oluşturma, onları bedenlen ve zihnen “biz”den uzağa itme, farklı oluşundan hareketle gerektiğinde görmezden gelme veya görünmez kılmaya çalışmaktır. Sahip olduğu girift ve karmaşık yapısı sebebiyle çözümü en zor olgulardan biri olan ötekileştirme, ötekine dair gerçek dışı algılar yaratma ve bunu peşi sıra zararlı eylemlerle sonuçlandırmaktır. Bu durumda farklılık üzerine kurulu olan bu kavram, ayrımcılık ve dışlama mekanizmalarıyla iç içe geçmiş bir sürece karşılık gelmektedir (Aypar, 2014: 1). Olumsuzlama, dışlama veya yok sayma faktörlerinin ön plana çıktığı (Yıldırım 2019: 26) ötekileştirme süreci, türlü insan hakları ihlallerine sahne olmaktadır. Dolayısıyla yarattığı tek gerçeklik gerginlik, çatışma ve mutsuzluk olan bu kavram, toplumsal huzurun imkanını güçleştirmektedir.

Toplumsal bir felaket gibi her çağda varlık gösteren ötekileştirmede bireyler, var olan “öteki”ne olumsuz anlamlar yüklemekte ve yaşamdaki en önemli gerekliliklerden biri olan farklılıkları çatışma aracı haline getirmektedirler. Bireyler kendilerinden farklı olanları ve onların sahip oldukları farklılıkları tehdit unsuru olarak görüp onları ayırmakta, dışlamakta, yaşam alanlarından izole etmeye çalışmakta ve onları değersizleştirip, kötüyü hak eden ve yaşam alanlarını kirleten gereksizler olarak göstermektedirler. Oysaki dünya yalnızca aynı düşünen, hisseden ve hareket edenlerin; aynı renk, etnik köken, din, dil, kültür ve sosyo-ekonomik statüye sahip olanların ve aynı yaşam şekli, siyasi ve ideolojik düşünceleri paylaşanların dünyası değildir. Üstelik var olan farklılıklar da birbirlerine hayat vererek varlıklarını sürdürmekte ve bir bütün halinde zengin bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Söz konusu farklılıklar birbirine değer

katıp, anlam kazandırmakta, birbirinin yaratıcılığını ve verimini artırmakta ve insanlara fikir ve yaşantı zenginliği sunmaktadır. Farklı olanlar birbirlerini tamamlamakta ve karşılıklı etkileşime geçerek türlü dinamiklere sahip, yaşanabilecek bir dünya yaratmaktadırlar.

Bu durumda insanların sahip oldukları farklılıkları çatışma bahanesi ve nesnesi haline getirmeyen bir toplum algısı oluşturulması ve bireylerin farklılıklara değer veren, saygı duyan ve farklı olanları ötekileştirmeyen bir bilişsel yapı ve anlayışa kavuşturulması son derece önemlidir. Toplumsal huzurun önündeki en büyük engellerden biri olan bu kavramın yaratımına sebep olan, onu kuvvetlendirip derinleştiren sebepleri ortadan kaldırmaya dönük faaliyette bulunulması, bunun için de güçlü bir toplumsal yapı ve anlayış oluşturulması zaruridir. Bu kavramın varlık koşulu olan etmenlerin çözümüne odaklanılması, çocukların küçük yaşlardan itibaren, farklılıkların zenginliğinin farkına vardırılması, ötekileştirmenin olası sonuçları ile karşı karşıya getirilmeleri ve bu konuda güçlü bir karakter ve ahlaki eğilim geliştirebilmeleri için çaba harcanması gerekir. Çocukların bu konuda donanımlı ve yetkin olmaları için de onlara fırsatlar yaratılmalıdır.

Dolayısıyla bu durumun oluşumunu mümkün kılacak etmenlerden biri de çevre, aile, medya, sivil toplum kuruluşları, toplumda etkin birey ve örgütlerin yanı sıra okullar ve onların hayata geçirmeye çalıştığı öğretim programlarıdır. Bu konuda en çok misyon yüklenmesi ve etkin olması gereken derslerden biri de sosyal bilgilerdir. Çünkü bir öğretim programı olarak sosyal bilgiler, etkili düşünen, sağlıklı bir kişilik yapısına sahip ve toplumsal fayda yaratabilen demokratik birey yetiştirme amacıyla hareket etmektedir. Üstelik ders, yapısı ve sahip olduğu olanaklar sebebiyle de bu faydayı sağlayabilecek güce sahiptir çünkü programdaki bilgi, beceri, tutum ve değerler çocukların karar verme becerilerini geliştirir ve çocuklar bunların yardımıyla toplum problemlerini çözme konusunda yetkin hale gelebilir, çeşitliliği kucaklayabilir, bağnazlık ve hoşgörüsüzlükle mücadele edebilir ve derin bir anlayış ile tüm insanların umutları, hayalleri ve mücadeleleriyle empati kurabilirler (Parker,2018: 3). Bu durumda bu program ilköğretimdeki en etkili derslerden biri olarak ilgili konuda kilit önemdedir.

1.1.Problem

Daha adil, eşitlikçi, farklılıklara saygılı, toplumsal sorunlara duyarlı bireyler yetiştirilerek, toplumsal bütünleşmeyi zedeleyen ötekileştirme durumunun engellenmesi ve böylece daha yaşanabilir bir dünya oluşturulmasında, sosyal bilgiler öğretim programının rolü nedir? sorusu araştırmannın problemini oluşturmaktadır.

1.1.1. Alt Problemler

1.Sosyal Bilgiler Öğretim Programının amaçları, ötekileştirmenin engellenmesinde ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı bakımından donanımlı mıdır?

2.Milli Eğitimin bu yönde amaçları var mıdır ve Sosyal Bilgilerin amaçları Milli Eğitimin amaçları ile tutarlı mıdır?

3.Sosyal Bilgiler Öğretim Programının öğrenme alanları, ötekileştirmenin engellenmesinde ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı bakımından donanımlı mıdır?

4.Sosyal Bilgiler Öğretim Programının kazanımları, ötekileştirmenin engellenmesinde ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı bakımından donanımlı mıdır?

5.Programdaki ilgili konu kazanımlarının, ilgili konudaki amaçlarla ilişkisi nasıldır?

6.Sosyal Bilgiler Öğretim Programının kavramları, ötekileştirmenin engellenmesinde ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı bakımından donanımlı mıdır?

7.Sosyal Bilgiler Öğretim Programının becerileri, ötekileştirmenin engellenmesinde ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı bakımından donanımlı mıdır?

8.Sosyal Bilgiler Öğretim Programının değerleri, ötekileştirmenin engellenmesinde ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı bakımından donanımlı mıdır?

9.Yenilenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, ilgili konuda önceki programa göre ne tür farklılıklar barındırmaktadır?

1.2. Amaç

Bu çalışmanın amacı, bireylerde çeşitli faktörlere bağlı olarak zamanla meydana gelen ötekileştirme algısının giderilmesi veya bu algının oluşumunun engellenmesi konusunda, Sosyal Bilgiler Öğretim Programının rolünü dolayısıyla bu sorunun çözümünde önemli bir paydaş olabilme durumunu, belirlemeye çalışmaktır.

1.3.Önem

Sosyal Bilgiler öğretim programı, temelde insanı konu alan sosyal bilimlerden oluşmaktadır ve dolayısıyla öznesi insandır. Ders, insana çeşitli değer yargıları kazandırmakta, hayata dair bilgilenmesini, kendini ve başkalarını tanımasını sağlamakta, düşüncelerini geliştirmeye çalışmakta ve sosyal sorumluluk bilinci aşılamaktadır. Dolayısıyla insanın ahlaki ve olması gereken olgun meziyetlerle donatılması, farklılıklara saygı duyması, toplum halinde birbirini tehdit olarak algılamadan yaşaması açısından önemi tartışılmaz bir derstir. Bu durumda yapılan çalışmada Sosyal Bilgiler dersinin, bireyin demokratik bir kişilik geliştirmesindeki önemi, toplumsal sorunlara duyarlılığı ve toplumsal açıdan rolü sorgulanmış olunacaktır. Programın, önemli bir toplumsal sorundaki rolü ve sosyolojik açıdan ele alınmış olunması sebebiyle yapılan çalışmanın, literatüre farklı bir katkı sağlayacağı, yeni araştırmacılara örnek olacağı ve programın bundan sonra toplumsal sorunlara duyarlılık açısından daha çok sorgulanacağı düşünülmektedir. Ayrıca elde edilen verilerin program geliştirme çalışmalarına da katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Daha yaşanabilir, eşitlikçi ve özgürlükçü bir yaşam için demokratik değerlerle donanmış bireyler yetiştirmek çok önemlidir. Bu sebeple nitelikli bir demokrasi ve insan hakları eğitimi günümüzün en önemli gerekliliklerinden biridir. Dolayısıyla bu çalışmada ayrıca dersin demokrasi ve insan hakları eğitimine katkıları da ortaya çıkarılmış olunacaktır. Böylece detaylı bir program analizi yapıp programın yeterlilikleri veya eksiklikleri belirlenecek olup daha etkin ve donanımlı hale getirilebilmesi konusunda tavsiyelerde bulunulacaktır.

1.4.Varsayımlar

1. Çalışmada kullanılabilecek tüm dokümanlara ulaşılmış ve yazılı kaynaklar çalışmanın amacını gerçekleştirecek yeterlilikte bilgi sunmuştur. .
2. Araştırmacı, verileri nesnel ve ayrıntıları ile yorumlayarak gerçekçi bir analiz yapmış ve detaylı bir sonuca ulaşmıştır.
3. Varılan sonuçlar, yapılan benzer çalışmaların sonuçları ve ilgili alan yazından elde edilen verilerle karşılaştırıldığında geçerli ve güvenilirliği yüksek bilgiler sunmuştur.

1.5. Sınırlılıklar

1. Yapılan literatür taraması sonucunda, Sosyal Bilgiler ve ötekileştirme ile ilgili daha önce yapılmış benzer bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla yapılan çalışmanın sonuçları, problemin ilgili unsurlarını oluşturan demokrasi, insan hakları ve çok kültürlülük gibi konularda yapılan çalışmaların sonuçları ile kıyaslanmıştır.

2. Yapılan çalışma 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ile sınırlıdır.

1.6.Tanımlar

Öğretim Programı: Bir ders ile ilgili öğretme öğrenme süreci içerisinde nelerin (kazanım, etkinlik, ölçme değerlendirme faaliyetleri vb.) niçin ve nasıl yer alacağını gösterildiği kılavuzdur (Özçelik, 2014: 4).

Sosyal Bilgiler: Hemen her bakımdan değişmekte olan ülke ve dünya şartlarında bilgiye dayalı kararlar alıp sorun çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek maksadıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı yöntem ve bilgileri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır (Öztürk, 2012: 4).

Öteki/Ötekileştirme: “Öteki”, bir veya daha fazla birey, kültür veya toplumun, geçmiş ya da güncel ilişkileri referans alarak, sınıfsal, etnik vb. şekillerde farklılaştırıp ayrıştırdığı birey, grup, sınıf, halk vb. kişi veya oluşumlardır. Ötekilerin belirlenmesinde esas unsur olan durumun eylemsel yani toplumsal boyutu ise ötekileştirmedir (Nahya, 2011: 29-30).

İKİNCİ BÖLÜM

2.KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde kuramsal çerçeve dahilinde, ötekileştirme ile Sosyal Bilgiler dersi ele alınmış ve alanda daha önce yapılmış olan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

2. 1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümde öteki ve ötekileştirme kavramlarının tanımı, ötekileştirmeyi oluşturan sebepler, ötekileştirmenin yarattığı sonuçlar ile sosyal bilgiler dersinin tanımı, amacı, önemi ve sosyal bilgiler ile ötekileştirme ilişkisi ele alınmaktadır.

2.1.1. Öteki ve Ötekileştirme

İnsanlık tarihi ile eş değer bir geçmişe sahip olan ve modern zamanlarla dönüşüp yeni boyutlar kazanan ötekilik, biz ve onlar ayrımı ekseninde varlık gösteren önemli bir sosyolojik gerçekliği temsil eder. Çok boyutlu yapısıyla insan yaşamındaki her alanın içinde varlık gösterebilen önemli temel dinamiklerden olan bu kavram, her çağda yeniden üretilerek insan hayatının her yönüne dokunmayı başarmıştır.

Son zamanlarda sosyal bilim disiplinlerinde sıkça kullanılan öteki, aslında sözcük anlamı itibariyle “ben” ve “biz”den farklı olanı ve “ben” ve “biz”in dışında kalanı ifade etmek için kullanılır. Hatta bu kavram sen, siz, o ve onlar zamirlerinden daha uzakta olanı da belirtmektedir. Ancak toplumsal yapı içerisinde öteki, tüm bunlardan farklı olarak yani sözlük anlamını aşan içeriği itibariyle toplumsal bir birimi veya bir grubu kapsayacak şekilde kullanılmaktadır (Çapar, 2004: 22-23).

Günümüzde, “biz” ve “öteki” kutupları ekseninde konumlandırılan “öteki”, bir farklılaştırma eyleminin neticesidir. Uzaklık, gerilik ve arkadalık kelimeleri bu kavramın en önemli bileşenleridir ve bu durumda kavram anlamsal olarak bir mesafeyi ifade etmektedir. Zaten “öteki”nin dışlama anlamının başladığı nokta da burasıdır. Bu aşamada dışlama ve farklılaştırma bakımından ötekileştirme, bir ötelemeyi, uzak tutmayı veya uzakta görmeyi kapsamaktadır (Nahya, 2010: 64-65).

“Ötelilik” algısı gerek bir farkındalık gerekse bir ayırım yahut ayırımsama anlamında olsun hakim öznenin genelde kendi bakış açısı ile saptadığı durumlar ve

kendisini merkezde konumlandırarak kendi dışındakileri nitelik ve nicelik olarak ifade ettiği tanımlamalardır. Bu durumda öteki problemini egemen konumda bulunan öznenin, kendi varlık alanını belirlerken ya da kendini inşa ederken, kendisini ve kendi dışında bulunanları ne şekilde değerlendirdiğinin açıklaması olarak da görebiliriz (Çiftçi, 2006: 21).

Öteki ve biz arasında birbirini tamamlayan bir ilişki söz konusudur çünkü biz oluşturulurken ötekinin çerçevesi çizilir ve öteki dışlanırken de biz şekillendirilir. Biz, kendisinin ne olduğunu ve nerede bulunduğunu bilir ve geride kalmış olan her şeyi buna göre konumlandırır. Diğer taraftan öteki için kurgulanan nitelikler ise tüm grubun nitelikleri olarak kabul edilir. İşte biz kavramını da öteki kavramını da karşılıklı olarak var eden, aralarındaki bu ilişkidir ve bu ilişki onları toplumsal birer olgu haline getirir (Aygün, 2013: 4,7).

“Bizim gibi değilsin ve olamazsın, biz de seni kendimizden biri olarak görmeyeceğiz” düşüncesinin hakim olduğu ötekileştirme sürecinde, başat bir grubun üyesi olmanın getirdiği ayrıcalıkla kişi kendini “normal” olarak kabul eder. Böylece baskın (dominant) grupların hayatları normatif olarak kabul görürken ikincil (bağlı) gruplar baskın olan gruplar tarafından belirlenen normlardan sapmaları sebebiyle “öteki” olarak tanımlanır. Bu ayrımcılık ikincil grupların üyelerinin gündelik yaşamlarında korku, endişe, aşağılanma, haksızlık ile karşı karşıya kalmalarını mümkün kılar ki bu durum baskın grup açısından olanaklı değildir (Uluç, 2009: 47).

"Öteki", yalnızca bireysel veya toplumsal farklılıkların varlığı bağlamında kurulmamakta, ayrıca özellikle kültür ve zihniyet kamplaşmaları durumunda da hatırlanmakta ve uygulanmaktadır. Söz konusu durum çoğu, bilinçaltında saklı tutulmak koşuluyla, giderek şartlı protestoların belkemiğini oluşturacak şekilde tepki kalıplarını üretmeye devam etmektedir. Günümüzde çoğu çatışma eğiliminin dikkate değer bir tehlikeyi ifade eden ortak hafızasının, "öteki" kurgusunu pekiştirecek biçimde hazır ve teyakkuzda tutulduğuna şahit olmak hiç de şaşırtıcı değildir (Subaşı, 2003: 25).

Öteki, psikanalitik açıdan hem birey ve kültürün bütünüyle dışında kalan şeyleri, hem de bireyin nefret edip bastırđı fakat asla yok edemediği ve yadsıyıp dışladığı şeyleri temsil eder. Kişi kendi içerisinde bastıramadığı ve yok edemediği şeyi “öteki”ne yakıştırır ve onun üstüne atar (Demir, 2008: 1). Dolayısıyla öteki sorunsalı birey

boyutuna indirgendiğinde ötekinin yaratımında bireyin psikolojik açıdan sağlığını koruması için bir düşman yaratarak kendinde görmüş olduğu eksiklikleri ve yetersizlikleri ona mal etmesi, kendisine olan öfkesini ona (ötekine) yönelterek benliğini devam ettirmesi durumunun söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durumda bireysel perspektif itibarıyla tabir edilen öteki ve ötekileştirme sorunsalı, daha büyük düzeylerdeki durum ve ilişkiler için de hem bir açıklama zemini hem de bir çıkış noktası olmaktadır. Keza toplumsal grup düzeyinde ötekileştirme yaratımında da buna paralel bir tutum izlenmektedir ve hatta siyasal hareketlerde yabancı düşmanlığı formunda hayat bulan eğilim, farklılıkların kendi oluşumlarındaki eksikliklere ve zayıflıklara tehdit olarak algılanması durumundan kaynaklanmaktadır (Uluç, 2009: 45).

Karşıdakinin haklarını sınırlandırmak ya da yok etmek anlamına gelen (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 8) ötekileştirme, değişken, karmaşık, unutulabilir veya hatırlanabilir olduğu için hareketli, aynı zamanda önyargıları içinde barındırabilen, bazen stigmatizasyon (damgalama) ya da stereotipler (kalıp yargılar) üretebilen ve ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, çatışma tarzında aktif düşmanlıklar yaratabilen bir süreçtir (Nahya, 2010: 85). Ötekileştirme bireyi aynı zamanda etnocentrizme götürmektedir ki bir ötekileştirme türü olarak etnocentrizm, basitçe gerçeğin sadece kendi gözünden görünebileceğine inanma halidir. Birey dünyanın sadece kendisinin merkezde olduğu açıdan bakıldığı şekli ile tek gerçeklik olduğuna inanır. Bu durum ise kişilerin ya da grupların tek doğrunun kendi değerleri olduğu anlayışına kapılmalarına neden olmaktadır (Aygün, 2013: 11).

Daha önce de ifade edildiği üzere toplum bilimlerinde öteki kavramı, günlük kullanımdaki anlamının yanı sıra, daha çok etnik, kültürel ve siyasal farklılıklar gösteren aynı zamanda egemen kültürün ve ideolojinin dışında kalmakta olan toplulukları kapsayacak anlamda kullanılmaktadır (Çapar, 2004: 7). Diğer taraftan farklılığın değişmez hatırlatıcısı ve insanlık tarihi kadar eski bir olgu olan bu kavram (Uluç, 2009: 32-33) dinsel ve ideolojik farklılıkları, cinsel tercihleri, marjinalliği, alt kültürleri de kapsamaktadır ki bu da ötekiliğin, etnik, dinsel, seksüel, siyasal, ekonomik, ahlaki boyutları olduğunu göstermektedir. Bu durumda öteki, sosyo-politik konjonktüre göre ya kendisi ile zaman zaman veya kısmen uzlaşılabilen '*mutedil*' (ılımlı) bir düşman veya birlikte yaşamının imkansız görüldüğü ve yabancı nefreti düzeyinde '*antagonist*' (rakip) bir düşmandır. Dolayısıyla bir cemaat, topluluk, grup veya bir millet olabildiği

gibi, bir din veya siyasal anlayış, bir ideoloji de olabilen öteki (Bezirgan Arar, 2009: 2) günümüzde yoksulları, ezilmişleri, toplumdan dışlanmış fakat o toplumu ayakta tutan değerleri edinmiş insanları (İnceoğlu ve Çoban, 2014: 7) aynı zamanda kadınları, işçileri, çocukları, “fundamentalistleri (kökten-dinciler)”, gecekonduarda yaşayanları ve sokak çocuklarını da kapsamaktadır (Çapar, 2004: 7).

Bu arada ben ve öteki sabit ve bölünmez kategoriler olmayıp yer değiştirebilen ve bazen de zıt yapılardır (Uluç, 2009: 35-36). Çünkü toplumsal yaşamın temel dokusunu oluşturan ilişkiler, esas itibarıyla öteki ya da ötekiler ile olan çatışma anlarında belirmekte ve öteki’lik kişi veya grupların doğal-bedensel ve toplumsal-kültürel karakteristiklerine göre farklı biçimlerde şekillendirilebilmektedir. Bu durumda birey ya da gruplarda öteki algısı, kimi zaman dostluk, dayanışma ve rahatlık konotasyonu taşıyor olsa da, çoğu zaman çatışma barındırıp, düşmanlık ve tehdit içermektedir (Bezirgan Arar, 2009: 2). Yani “ırk, etnisite, din, mezhep, hemşehrilik, aşiret, akrabalık, cinsiyet” gibi kimi etkenlere göre durumsal olarak belirlenmekte olan ve konjonktürel duruma göre değişebilen öteki, farklı olmayı belirttiği gibi, düşman olmayı da ifade edebilmekte veya potansiyel olarak *düşmanlaştırma* eğilimini içinde barındırmaktadır (Sönmez Selçuk, 2011: 43-44). Diğer taraftan öteki kavramı, farklı kimi toplumların, farklı olan kültürel, demografik özelliklerine, ekonomik yapısına ve bulunduğu coğrafyaya göre farklılıklar gösterdiği gibi aynı toplum içerisinde tarihsel süreç içinde öteki’nin algılanış şeklinde de değişimler olabilmektedir çünkü toplumsal hareketler, savaşlar, yaşanan ekonomik krizler, kimi siyasi ve ideolojik yönelimler ve daha başka pek çok etken öteki’yi ve öteki’nin algılanma biçimini ve öteki’ne yaklaşımı etkilemektedir (Demir, 2008: 2).

Ötekilik kimlik oluşumunun önemli bir argümanıdır çünkü insanlar ve toplumlar varlıklarını sürdürebilmek için hep bir öteki üretmiş ve kimliklerini ötekinin karşıtlığı sayesinde oluşturmuşlardır (Aygün, 2013: 7). Bireyler, toplumlar veya topluluklar kendi kimliklerini inşa sürecinde genellikle başkalarıyla veya ötekiyle bir kıyaslama yapmakta; öteki olanı tanımlarlarken de kendi kimliklerinden yola çıkmaktadırlar (Çapar, 2004: 21). Bu anlamda gerek kendi kimliğini gerekse ait olunan grubun kimliğini inşa etmek ötekilerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Söz konusu inşa süreci olumlu da olsa olumsuz da olsa ötekinin varlığına bağımlıdır. Dolayısıyla, özellikle kolektif bir kimlik oluşturma gayreti söz konusu olduğunda, ötekinin icadı bu özerklik

ihtiyacını karşılayan bir strateji olarak belirlemektedir. (Bezirgan Arar, 2009: 2-3). Bu durumda ideoloji çözümlemelerinde, kimlik ve kimlik politikalarına ilişkin tartışmalarda ve toplumsal, siyasal kuramda, özellikle son zamanlarda, fazlasıyla öne çıkan kavram haline gelen (Sönmez Selçuk, 2011: 40) öteki, genel olarak, kendini tanımlama kaygısı taşıyan gruplar tarafından icat edilmektedir (Bezirgan Arar, 2009) ve ötekinin olmayacağı bir toplum düşünülemediği gibi, ötekisiz bir kimlikten de söz edilememektedir (Sönmez Selçuk, 2011: 49).

Ötekileştirmede bireylerin karşı taraf hakkında sahip oldukları ön yargıların büyük etkisi vardır. Önyargının hedefi olan kişilerin, herhangi bir haklı dayanak olmaksızın, mensubu oldukları grup nedeniyle, kimi peşin hükümlerle ve olumsuz yönde yargılanmaları söz konusudur (Bezirgan Arar, 2009: 12). Ayrıca öteki sorunsalı için temel motivasyon kaynağı olan ve aslında bireysel olarak çocukken edinilen önyargılar, daha sonraları grup önyargıları ve sonrakilerin oluşumu için gerekli olan grup stereotipleri ile devam etmektedir. Böylelikle bireysel önyargılar ile başlayıp etnik, ulusal, bölgesel genellemeler ile gelişen stereotiplerle devam eden bu süreç toplumlar ve milletlerarası ilişkilerde belirleyici etken olur (Uluç, 2009: 60). Bu arada öteki insanlar hakkındaki (çoğunlukla hatalı ve fazlasıyla basitleştirilmiş) aşırı genelleştirmeler olan stereotipler (Bezirgan Arar, 2009: 17) ise sıklıkla kişilerin kendi guruplarının normali hatta evrensel olanı temsil ettiğine dair kabullenimler içerir ve kişilerin sahip oldukları kültür ve onların toplumsal olarak anlamlandırılmış gerçeklik kavramları, öteki kültürler ve dünya görüşleri bağlamında hem üstün hem de kuralsaldır (Uluç, 2009: 68-69). Yaratılan stereotiplerin etkisiyle bir grup kendini merkezi ilan ederken öteki grubu periferide ya da toplum dışında gösterebilir. Söz konusu farklılık söylemi marjinalleştirmiş grupların kimi olanaklardan mahrum kalmalarını, sosyal, politik ve ekonomik olarak mümkün hale getirmektedir çünkü zaten bu söylem çeşitli gruplar içerisinde birini “Biz” kabul ederken, diğerlerini dışlamaktadır (Uluç, 2009: 72).

2.1.2. Sosyal Bilgiler

Sosyal Bilgiler, demokratik değerleri benimsemiş birer vatandaş olarak, içinde yaşadıkları topluma uyum sağlamaları ve öğrencilerin bu bilgi birikimini yaşama geçirebilecek donanımlar kazanmaları (MEB, 2005: 2) amaçlarını taşıyan, önemli bir ilköğretim dersidir. Fakat oldukça uzun bir geçmişe sahip olan bu dersin gerek tanımı gerekse amaçları, yöntemi ve içeriğinin ne olduğu veya nasıl olması gerektiği gibi konularda uzun süre bir uzlaşa sağlanamamıştır. Bu durum da bu alanla ilgilenen eğitimcilerin 20. yüzyıl boyunca birbirinden farklı tanımlar yapması sonucunu doğurmuştur (Öztürk, 2012: 3). Dolayısıyla alanın önemli araştırmacılarından biri olan Barth (1991) sosyal bilgiler ile ilgili yapmış olduğu tanımda sosyal bilgileri, *“kritik sosyal konularda vatandaşlık becerilerinin uygulanması amacı ile sosyal ve beşeri bilim kavramlarının disiplinler arası bir yaklaşımla kaynaştırılması”* olarak tanımlamıştır (Akt. Öztürk, 2012: 3). Buna karşın Ross (1997) Sosyal Bilgileri, *“gençlerin toplumda aktif olarak yer alması için gerekli olan bilgi, yetenek ve değerlerle donatılması”* olarak tanımlamaktadır (Akt. Kılıçoğlu, 2012: 4). 2005 yılında düzenlenmiş olan İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında yer alan ve ülkemizde hala kapsam ve geçerlik açısından en çok kullanılan tanımında ise Sosyal Bilgiler, *“bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir”* şeklinde tanımlanmıştır (MEB 2005: 2).

Bu durumda yapılan tüm bu tanımlar ışığında sosyal bilgiler dersini, *“sosyal bilimlerin bulgularını entegre edip öğrencilerin düzeyine göre basitleştiren, bunları kullanarak, öğrencilere, sosyal yaşama uyum sağlamada ve sosyal sorunlara çözüm üretmede ihtiyaç duyacakları bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmayı amaçlayan bir yurttaşlık eğitim programı”* olarak tanımlamak mümkündür (Coşkun Keskin, Otluoğlu ve Öztürk, 2014: 2).

Sosyal Bilgiler dersi, bireyleri hayatlarında karşılarına çıkabilecek yeni ve farklı durum ve yaşantılara en uygun karşılıkları bulmaları için hayata hazırlar. Onlara geçmiş ile gelecek arasında bağ kurmayı ve toplumun bir üyesi olarak görev ve

sorumluluklarının farkında olmayı öğretir. Ki bu hedefler aynı zamanda demokrasinin yaşanması ve yaşatılması için çaba harcayabilecek birey kimliğini oluşturma adımlarını oluşturur (Hürfikir, 2004: 46).

Sosyal bilgiler, sahip olduğu renkli ve çeşitli içerik sayesinde ekonomiden kültüre, hukuktan siyasete, coğrafyadan tarihe ve vatandaşlığa kadar pek çok alanda donanımlı ve bilgi sahibi bireyler yetiştirme durumuna oldukça elverişlidir. Programın bu çok boyutlu yapısı bireylere çok yönlü bir gelişim olanağı sunmaktadır. Dolayısıyla ders, bireyleri bir yandan hukuk bilgisi ile donatırken diğer yandan onlara bir tarihçi gibi olayları yorumlatabilmektedir, onları bir yandan yaşadığı dünyayı keşfeden bir kaşif haline getirirken diğer yandan farklı kültürleri tanıyan bir antropoloğa çevirmektedir, bir taraftan toplumsal olayları yorumlayan bir sosyolog havasına bürürken diğer taraftan haklarını bilen ve sorgulayan bir hukukçu haline getirebilmektedir.

Yaşama dair bir bilinçlenme serüveni olan Sosyal Bilgiler Programı, bireyi yaşamı için gerekli olan ve tüm hayatı boyunca kullanabileceği pek çok bilgi ve beceri ile donatmaktadır. Ders, öğrencilere yurtlarını, dünyayı ve burada yaşayan insan topluluklarını tanıtarak çocukların onlar hakkındaki anlayışlarını genişletir ve böylece toplumsal görüşlerinin gelişmesini sağlar. Ayrıca demokratik kültürü çocuklara kavratıp sevdirmeye çalışır (Hürfikir, 2004: 46). Disiplinler arası yapısı ve mihver ders olma özelliği sayesinde diğer derslerle ortaklık edebilecek bir ders olan sosyal bilgiler, bireyin çok yönlü gelişimini esas alır. Bireyin ileriki yaşamı için kendisine rehberlik edebilecek bir ders konumunda olan bu ders öğrencilerin önemli akademik başarılar elde etmesinin yanı sıra ilişkili olduğu değerler vasıtasıyla önemli erdemler ve beceriler de kazandırmakta ve kişinin topluma duyarlılığını artırmaktadır.

Sosyal bilgiler bireyi yaşama hazırlar. Bireylere özgür birer birey olarak kendi fiziksel, duygusal özellikleri ile ilgi, istek ve yeteneklerini tanıma ve bunları toplum yararına kullanma yeteneği kazandırır (Elikesik, 2013: 47). Bireylerin hayata bakış açısını zenginleştirir ve bireyi tek yönlü olmaktan ve sıradanlıktan kurtarır. Bireylere düşünmeyi, sorgulamayı, eleştirmeyi ve öğrendiklerini başka durumlara yansıtmayı öğretir. Onlara maddi değerlerin yanı sıra manevi değerleri de kazandırarak onların insancıl yönlerini geliştirir.

Demokratik nitelik ve becerilerin bireylere kazandırılmasında çok önemli bir yer tutan Sosyal Bilgiler dersi, (Demircioğlu, Mutluer ve Demircioğlu, 2011) bireylerin kişilik gelişimine yardımcı olur ve onlara saygıyı öğretir. Bireylere, edindikleri bilgi, beceri ve değerler ışığında bir yol çizmeyi öğretir. Kimi zaman liderliği kimi zaman uyumluluğu ve paylaşımcılığı geliştirir. Bireye evrensel değer ve beceriler kazandırarak onu, yaşadığı toplumun etkili bir üyesi yapmanın yanı sıra iyi bir dünya vatandaşı kılmaya çalışır. Dolayısıyla tüm bunlar da bu dersi bireyin kişilik gelişimi ve nitelikli yaşamının önemi tartışılmaz derslerinden biri haline getirmiştir. Hatta bu eğitimin geleceğin vatandaşlarının yetiştirilmesinde ve demokrasinin yerleşmesinde oynadığı önemli role dair yaygın kanı, bu eğitimin dünyanın pek çok ülkesinde okul öncesi dönemden itibaren verilmeye başlanmasına sebep olmuştur (Aktın, 2014: 139).

2. 1. 3. Sosyal Bilgiler ve Ötekileştirme

Ötekileştirme, bireylerin sahip oldukları biyolojik ve kültürel farklılıkların, olumsuz anlamlar yüklenerek tehdit unsuru olarak algılanması ile ortaya çıkan bir durumdur. Ben-öteki, biz-onlar ikiliği üzerine inşa edilen ve “ben” ve “biz” in dışında kalanların olumsuzlanması ve değersizleştirilmesi süreçlerini içeren bu kavramda birey, kendi bireysel ve kolektif kimliğini yücelterek, karşısında konumlandıklarına ise olumsuz yüklemeler yaparak kendi kimliğini değerli kılmaktadır (Yıldırım, 2019: 2).

Küçük görmek, aşağılamak ve hor görmek yoluyla farklı kimlikte olanı zayıflatmayı, güçten düşürmeyi ve iktidarsızlaştırmayı amaçlayan bir söylem biçimi olan ötekileştirme, politik bir söylem olarak kullanıldığında, “biz” ve “diğerleri” arasındaki farklılığın “biz” lehine ve “diğerleri” aleyhine işleyecek bir ayrımcılığa dönüştürülmesi eğilimini ifade etmektedir (Yılmaz, 2015: 4).

Ötekileştirme eyleminde aktör olan ötekiler, iktidarlar tarafından her daim düzen bozan veya düzen bozma potansiyeli olanlar olarak görülmüşlerdir. Bu toplumsal gerçeklikte, “ben” ya da “biz” ne kadar düzeni, istikrarı ve toplumsal normlara uyanı ifade ediyorsa; “öteki” olan da bir o kadar düzen bozanı, istikrarsızlığı ve toplumsal kurallara uymayanı ifade etmektedir. Başka bir deyişle, “ben” ve “biz” güvenli olan ise “öteki” tehlikeli olanı temsil etmektedir (Yetkin, 21: 2015).

Ciddi bir toplumsal problem olan ötekileştirmenin, ötekileştirilenler açısından oldukça ağır sonuçları vardır. Örneğin yüzyıllar boyunca neredeyse her toplumda

ötekileştirilen başat aktörlerden biri olan kadınlara duyulan üstünlük duygusu temelinde gerçekleştirilen ötekileştirmede kadın daima erkeğin ötekisi olmuştur. Söz konusu eşitsizliğin yansımaları, hem hukukta hem gündelik hayatta hem de resmi boyutta görülebilmektedir. Bütün toplumsal, idari ve hukuksal kurumlar erkekliği kuvvetlendirerek kadının aşağılanmış konumunu sağlamlaştırmaktadır (Akpınar ve Şahin, 2017: 332). Devlet, neo-liberal politikalar sebebiyle erkeğin egemen olduğu sosyal alanda kadının ötekileştirilmesine göz yumabilir. Kadınlar, potansiyel annelik rolü sebebiyle iş yerlerinde yükselmekte zorluk yaşamakta ve maaş konusunda adaletsizlikle karşı karşıya kalabilmektedirler (Tekgürler, 2015: 8). Ayrıca her yıl dünyanın pek çok yerinde cinsiyet üzerinden ötekileştirmeye bağlı kadın cinayetleri meydana gelmektedir (Yıldırım, 2019: 34).

Ötekileştirilen başka bir grup olan da romanlara bakıldığında ise zamanın ve ‘insan doğası’ kurgusunun dışına itilen romanların, dışlama süreçlerini ekonomik alanın paylaşımından, sokakların, apartmanların, mahallenin, kentlerin paylaşılmasına kadar her alanda yaşamakta oldukları görülmektedir. Onları semt pazarlarında tezgah kurmaktan veya merkezdeki mağazalardan alışveriş yapmaktan alıkoyan süreçleri; kentsel dönüşüm kapsamında şehrin dışına taşınmalarını içeren projeler izlemektedir (Doğan, 2016: 156). Romanları tanımlayan özellikler üzerinden onlarla ilgili abartılı hikayeler anlatılır. Bu özellikler çoğu zaman negatif özellikleri betimler ve kesinlikle ait olunan grupta olması istenmeyen ve o gruba yakıştırılmayan özelliklerdir. Onlar, falcılık yaptıkları veya müzik sevdikleri gibi genellemeler ile tanımlanırlar ve yaşamış oldukları kimi problemler, roman olmaları yüzünden geçirtilir ve adeta normalleştirilir. Örneğin kağıt toplamak onların zaten fitratlarında vardır (Tekgürler, 2015: 6). Böylece onlar sıkıştırıldıkları kalıp yargılarda hapsedilip görmezden gelinir ve yaşam alanlarından soyutlanarak derin bir ayrımcılığa uğrarlar. Ayrıca eğitim, çalışma, barınma vb. pek çok hakları gaspa uğrar ve bu ötekileştirmenin etkisiyle önemli insan hakları ihlalleri yaşarlar. Üstelik onlar tüm bu süreçleri zorlukları ile beraber yaşarken diğer birey ve gruplar bunun farkında bile olmazlar.

Uzakta konumlandırılan birey veya gruplara olumsuz yüklemeler yapılarak onlar değersizleştirilip ötekileştirildiğinde, farklılıklarla bir arada yaşama kültürü zedelenmektedir (Yıldırım, 2019). Bu süreç, içinden çıkılamayan kimlik bunalımlarına ve bireyin kendisine ve topluma yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Hak

mahrumiyetleri yaşanmakta (Akbaş, 2015: 29) yok sayma, insan hakları ihlalleri, ekonomik ve politik alanın dışına itilme, şiddet eylemleri, katliamlar gibi pek çok olumsuz sonuç oluşmaktadır. Bu durumda söylemlere, devlet ideolojisine, günlük yaşama, kullanılan dile ve insanla ilgili her olguya nüfuz etmiş olan ötekileştirme, (Tosun, 2015: 5) yaşanan yüzyılın acil çözüm üretilmesi gereken en temel problemlerinden bir tanesini oluşturmaktadır (Yıldırım 2019: 21). Dolayısıyla bu önemli sosyal sorun, toplumsal aktörler olan bireylerden, çözümü konusunda faaliyet beklemektedir.

Diğer taraftan Sosyal Bilgiler dersi, var oluş sebebi ve araştırma alanı tamamen insan ve insan eylemleri olan ve oldukça kalabalık bir bilimler topluluğunu oluşturan sosyal bilimlerin bulgularından oluşmuş önemli bir derstir. Bilindiği üzere sosyal bilimler geçmiş, yaşadığı coğrafyası, ürettikleri, ilişkileri, kültürü, hukuk kuralları ve insana dair daha pek çok şeyi konu edinerek araştırır ve onun için bilgileri daha işlevsel ve kullanışlı hale getirmeye çalışan bir bilimler topluluğudur. Sosyal bilgiler dersi ise bu bilimlerin ilköğretimde vücut bulmuş halidir. Bu açıdan diğer derslerden farklı bir özelliğe sahip olan ders, bireyin toplumsal yaşantısı, bu yaşantının devamı ve sorunsuz ilerlemesi için gerekli olan bir takım bilgi, beceri ve değerler edindirmesi açısından son derece önemlidir. Bu dersin önemli bir toplumsal sorun olan ötekileştirmede önemini anlayabilmek için dersin tanım, amaç, vizyon vb. unsurlarına bakmakta fayda vardır.

En önemli amaçlarından biri de öğrencilere demokratik değerleri ve davranışları kazandırmak (Hürfikir, 2004: 2) olan dersin, yetkili kuruluşlarından biri olan NCSS 1970 yılında yayınladığı, yayınlandığı günden bu yana da gerek program geliştirme çalışmaları, gerekse alan uzmanlarının oluşturdukları literatürde üzerinde uzlaşılan ve tüm ülkelerin vatandaşlık eğitimine uyarlanabilmelerinden dolayı evrensel olarak değerlendirilen amaçlarda, sosyal bilgiler dersinin amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

“...önyargıları, basmakalıp örnekleri, propagandaları, varsayımları ve düşünceleri ortaya çıkarma, inceleme, zanları ve değerleri tanımlama, eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme, karar verme, üst düzey kavrama, analiz etme, sentez ve genelleme gibi süreçleri uygulama, başka insanlara, grup ve kültürlere, etnik, ırkî ve diğer farklılıklara karşı olumlu tutum sahibi olma/geliştirme, anayasal güvenceleri, demokratik değer ve

davranışları, farklı grupların kültürümüze olan katkılarını, toplumumuz ve diğer toplumlarda bulunan sosyal, ekonomik ve siyasal kurumların görevlerini takdir etme, farklı inanç ve kültürlerle, ihtiyaçlara, duygulara, sorunlara, başkalarının hedeflerine, birey ve grupların sorumluluklarına, hak ve özgürlüklerin çiğnenmesine karşı duyarlılık gösterme...’’ (Akt. Öztürk, 2012: 9-10).

Buna paralel olarak Sosyal Bilgiler Öğretim Programının genel amaçlarının 15. maddesinde *‘‘İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.’’* denilerek dersin bireylere demokrasiyi ve demokratik bilinci edindirmesini öngörmektedir. Sosyal Bilgiler programının 2005 öğretim programı vizyonunda ise sosyal Bilgiler dersi için:

‘‘21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir.’’ (MEB, 2005: 1).

şeklinde belirlenimlerde bulunulmakta ve böylece bireyler ders sayesinde demokrasi, insan hakları, eleştirel düşünme, katılım gösterme gibi konularda etkin olmaya yönlendirilmektedirler. Bu durumda toplumun beklentilerini gerçekleştirmede kendisine önemli görevler düşen, öğrencilere demokrasi ve insan haklarını kabullenmek, eşitlik, özgürlük, adalet değerlerini yerine getirmek ve çevreyi korumak (Hürfikir, 2004: 49-50) yönünde önemli misyonlar yüklenen dolayısıyla bireyin demokratik kişiliğini geliştirmeyi hedefleyen ve bireyi eleştirel düşünen, problem çözen, öğrendiklerini yansıtan, ona çeşitli değerler ve beceriler edindirmeyi hedef edinen Sosyal Bilgiler dersi, bireyin öznesini oluşturduğu toplumun önemli bir problemi olan ötekileştirme konusunda etkin rol üstlenebilmelidir. Evet, Sosyal Bilgiler geleceğin aktif, duyarlı ve

sorun çözücü bireylerini yetiştirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla sahip olduğu misyon ve yetiştirmeye çalıştığı birey modeli ile önemli bir problem olan ötekileştirmenin engellenmesinde önemli bir rol üstlenebilecek bir ders olarak görülmektedir.

2. 2. İlgili Araştırmalar

Literatürde ötekileştirme ile ilgili olarak farklı alanlarda yapılmış çok sayıda araştırma mevcuttur. Fakat eğitim alanında sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Üstelik bu çalışmalar yoğunlukla başka uluslar ile Türklerin tarih kitaplarındaki karşılıklı imajı ile ilgilidir. Diğer taraftan Sosyal Bilgiler ve ötekileştirme ile ilgili de herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durumda eğitim alanında yapılmış olunan diğer bazı çalışmalardan örnekler verilecektir. Söz konusu çalışmalardan biri Ayanoglu (2011)'nin “Türk-Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı “Öteki” adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada araştırmacı, 2009 – 2010 eğitim öğretim yılında, Türkiye’de ve Yunanistan’da ilk-orta-lise düzeyinde zorunlu olarak okutulan tarih ders kitaplarında karşılaştırmalı olarak Osmanlı/Türk ve Bizans/Yunan imgelerini incelemiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de ve Yunanistan’da okutulan tarih ders kitaplarında *biz* ve *öteki* imgelerinin nasıl aktarıldıklarını tespit etmek ve karşılaştırmalı bir analiz yapmaktır. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, iki ülkenin ders kitaplarında birbirlerine karşı olumsuz imgeler kullandıkları ve birbirlerini ötekileştirdikleri görülmektedir. Türk ve Yunan tarih ders kitaplarında ortak tarih ele alınırken iki toplumun birliktelikleri son derece sınırlı bir yer tutmakta, buna karşın müfredatın ağırlığını ayrışmalar, çekişmeler, sürtüşmeler ve çarpışmalar gibi zıtlıklar oluşturmaktadır.

Yıldırım (2014), “Tarih Ders Kitaplarında “Öteki” Kurgusu: 1930’lı Yıllar Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmasında, Türkiye’de 1930’lı yıllardaki lise tarih ders kitaplarında “öteki” kurgusunun nasıl ve hangi amaçlara yönelik inşa edildiği konusunu ele almıştır. Yapılan araştırmada, “öteki” kategorisi “Osmanlı geçmişi”, “iç ve dış düşman” ana temaları üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda ulusal kimliğin daha anlamlı ve tutarlı olarak inşa edilebilmesi için "öteki" kategorisine ihtiyaç duyulduğu ve dolayısıyla o dönemin ders kitaplarında, belirtilen kategorilerde ötekiler üretildiği sonucuna varılmıştır.

Çeçen (2017), “Biz ve Öteki Örnekleminde Türk ve İran Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırılması” adlı çalışmasında, biz ve öteki örnekleminde İran’da okutulan lise tarih ders kitaplarında, Türkler ve Türklerle olan ilişkiler ile Türkiye’de okutulan lise tarih ders kitaplarında İran ve İran ile olan ilişkilerin nasıl anlatıldığını tespit etmeye çalışmıştır. İki ülkenin ilgili ders kitaplarında yer alan metinler, “Tarihi Kötüye Kullanma Yöntemleri” kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonunda Türkiye’deki lise kitaplarında, İran tarihi ve İran’la ilişkiler konusunun işlenişinde kullanılan üslup ve tarihi kötüye kullanma yöntemlerinin, incelenen İran lise tarih ders kitabında Türkler ve Türklerle ilişkiler konusunun işlenişinde kullanılan üslup ve tarihi kötüye kullanma yöntemlerine göre daha tarafsız bir anlayışta olduğu sonucuna varılmıştır. Yazar ayrıca Türkiye ve İran ilişkilerinin çok eskiye dayanması ve bölgesel barış için iki ülke arasında ortak komisyonlar kurulması ve böylece ders kitaplarının daha ötekileştirmeden arındırılmış ve barışçı yapılara kavuşturulması için öneride bulunmaktadır.

Araz (2008), “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Bağlamında Lise Tarih Ders Kitaplarında “Öteki” Sorunu” adlı çalışmasında 16. yüzyılda Osmanlı toplumunda Müslim Gayrimüslim ilişkilerini ele almıştır. Araştırmacı, Türkiye’de bugüne kadar Osmanlı toplumunda Gayrimüslimler üzerine yapılan çalışmaların, genel olarak, çeşitli sorunlara sahip olduklarını söylemektedir. Araştırmacıya göre bu sorunlar, Müslümanlarla Gayrimüslimlerin katı karşıtlıklar içinde anlatılması, 19. yüzyıl ve sonrasındaki gelişmelerin kavram ve gelişmeleriyle çalışmalara hakim olması ve Müslim ve Gayrimüslim ilişkilerinin cemaatler üzerinden kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Yazar, çalışmasında ifade edilen bu yaklaşımlardan hiç birini benimsemediğini, bu çalışmada Müslim Gayrimüslim ilişkilerini bireyler üzerinden kurmuş olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan çalışmada, lise tarih ders kitaplarında konunun ele alınmasında kullanılan terminoloji, ağırlık verilen dönemler ve ifadesini bulan öncelikler ile akademik çevrelerde üretilenler arasında önemli paralellikler bulunmakta olduğu, lise tarih ders kitaplarında 19. yüzyıl ve sonrasının ağırlığını hissettirmekte olduğunu ve önceki dönemlerin bu bağlamda destekleyici veriler olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Özsüer (2015), “Tarihin “Öteki” Yüzü: Türkiye ve Yunanistan Örneğinde Tarihi Yeniden Algılamak” adlı çalışmasında, tarih kitaplarında yer alan ifadelerin “öteki”nin

imajını belirlemede ilk ve temel etken olduğu düşüncesinden hareketle, Türkiye ve Yunanistan'daki çocuklara yönelik popüler tarih kitaplarındaki ortak tarih algısını karşılıklı inceleyerek “öteki” ve “ben” algısının nasıl oluştuğu saptamaya çalışmıştır. Böylece çalışmada, her iki ülkede çocuklar için hazırlanan popüler tarih kitaplarındaki ortak tarih algısı “öteki” üzerinden irdelenmiş ve aynı tarihi olayın neredeyse birbirine zıt iki farklı anlatımı, karşılaştırmalı metot kullanılarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, her iki ülke de kendi tarihine objektif kalamamış ve “öteki”ni, “ben” gözünden bu tarihe sığdırmıştır. Yani her iki ülke de çoğu zaman aynı tarihi olayı sübjektif bir gözle ve birbirlerine tezat yorum ve anlatılarla ifade etmişlerdir.

Çapar (2004), “Türk Ulusal Eğitim Sisteminde Öteki ve Ötekiye Yaklaşım” adlı çalışmasında, Türkiye’de eğitim sisteminde ötekinin yerini sorgulamıştır. Yapılan çalışmada, Türkiye’de eğitim sistemi ve eğitim kurumlarının, gayrimüslim, gayritürk ve Hanefi olamayan Müslüman inanç gruplarının ötekileştirilmesinde etkin birer araç olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Bu unsurların, ulusal eğitim sisteminin hiçbir aşamasında yer almadıkları, ayrıca bu ötekileştirmenin eğitim kurumlarında ve ders kitaplarında devam ettiği belirtilmekte ve ders kitaplarında onlara yönelik dışlayıcı ve ötekileştirici metinlere yer verildiği ifade edilmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türk Ulusal eğitim sistemi, gayrimüslim, gayritürk ve Hanefi olmayanları ya olumsuzlayarak ya da yokmuş gibi göstererek ötekileştirmiştir.

Ugarkoviç (2017), “Sırp Ve Türk Güncel Okul Tarih Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelenmesi” adlı çalışmasında, İki ülkenin tarih ders kitaplarının kendi öğrencilerine, iki devlet arasındaki ilişkiler hakkında neler benimsettiklerini ve birbirleri hakkında nasıl bir imaj yaratmaya çalıştıklarını saptamaya çalışmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Sırp ve Türk tarih kitapları ortak tarihi farklı şekillerde anlatmaktadır. Hatta yazar, bir öğrencinin bir tarafın tarih kitabını okuyup öteki ülkeye giderek tarih konusunda herhangi bir tartışmaya girmesi durumunda, o tartışmanın ciddi anlaşmazlıklarla sonuçlanacağını belirtmektedir. Çünkü her iki tarafın ders kitapları arasında çok ciddi farklılıklar mevcuttur ve herkes kendisini iyi ve haklı gösterirken karşı tarafı düşman öteki olarak göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırma verilerini elde ederken kullanılan yöntem, örneklem, verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildiği ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.

3. 1. Araştırmanın Modeli

Yapılan çalışma, nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, kuram oluşturma'nın temel alındığı, gözlem, görüşme ve doküman analizi tarzında nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olaylar ve algıların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına dönük bir sürecin izlendiği bir araştırma türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Bu araştırma türü niceliksel yaklaşımların var olan sosyal olguları açıklama konusundaki yetersizliğinden hareketle ortaya çıkmış ve yaygın hale gelmiştir. Kişisel yorum ve yargılardan fiziksel gerçeklikler kadar bağımsız olmayan sosyal gerçekliklerin ancak yorumlanmaları durumunda anlam kazandıkları kabul edildiği için (Kırcaali İftar, 1999: 6) de nitel araştırmalarda, derinlemesine betimleme ve yorumlama hakimdir. Ayrıca yorumlayıcı anlayışın bir ürünü olan bu araştırmalarda araştırmacı, katılımcı bir tavır geliştirerek araştırma sürecinin doğal bir parçası halini alır ve zaman zaman bir veri toplama aracı işlevi görür (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 44-49). Elde edilen veriler de rakamlardan ziyade sözlü ifadeler şeklindedir (Uzuner, 1999:180).

3. 2. Örneklem

Çalışmada doküman analizi yapıldığı ve program sorunun çözümünde ölçüt kabul edilen değer ve davranışlar olan demokrasi kültürü, farklılıklara saygı, hak ve özgürlükler, adalet, hukukun üstünlüğü, eşitlik, ayrımcılık yasağı, eleştirel düşünme, duyarlılık, problem çözme, iletişim, sorumluluk gibi belirli etmenlerin varlığı açısından ele alındığı için amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Zaten bu örneklemdeki temel anlayış önceden belirlenmiş olan bir dizi ölçütü karşılayan tüm durumların çalışılmasıdır. Ayrıca sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabildiği gibi önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi de kullanılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 122).

3. 3. Verilerin Toplanması

Nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilen bu araştırmanın verileri, yine bir nitel araştırma yöntemi olan doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Bir yöntem olarak doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren birtakım yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-190). Yapılacak olan çalışmayla ilgili mevcut belge ve kayıtları toplayıp belirli bir sistem ve norma göre kodlayıp inceleme işlemi olan bu yöntem, belgesel gözlem veya belgesel tarama olarak da adlandırılmaktadır (Çepni, 2009: 106-107). Hangi doküman veya dokümanların önemli görüldüğü ve veri kaynağı olarak kullanılacağına araştırma problemi ile yakından ilgili olduğu doküman analizinde, eğitimle ilgili bir araştırmada, kullanılan ders kitapları, ilgili program (müfredat) yönergeleri, öğrenciler ve öğretmenlerin el kitapları, ders planları, yapılan toplantı tutanakları, öğrencilere ait rehberlik kayıtları ve dosyaları gibi veri toplama araçları kullanılabilir (Bogdan ve Biklen 1992; Goetz ve LeCompte, 1984' ten akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-190). Bu doğrultuda yapılan araştırmada, sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıfların 2005 ve 2018 öğretim programları temel veri kaynakları olarak kullanılmıştır. Öğretim programlarının detaylı bir şekilde analizi yapılmış ve elde edilen veriler rapor haline getirilmiştir.

3. 4. Verilerin Analizi

Yapılan çalışmada ilgili kaynaklardan elde edilen veriler, içerik analizi tekniği ile programın misyonu doğrultusunda sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, herhangi bir yazılı metnin ya da belgenin (gözlem, görüşme, resmi ve kişisel belge, gazete vb.) içeriğinin incelenmesi ve sayısal ya da istatistiksel olarak ortaya konulmasında kullanılan bir analiz çeşididir. Belge incelenirken kategoriler oluşturularak sayısal sunumlar yapılır (Ekiz 2009). İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Böylelikle bu analiz sayesinde veriler tanımlanabilir ve verilerin içinde gizli kalan olgular ortaya çıkarılabilir. Çünkü içerik analizinde esas yapılan eylem benzer verileri bazı kavram ve temalar başlığı altında toplayabilmek ve okuyucuların anlayabileceği şekilde yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek 2016: 242). Dolayısıyla programın tüm öğeleri olan amaçlar, öğrenme alanları, kavramlar, kazanımlar, değerler ve beceriler araştırma konusunda ölçüt kabul edilen etmenlerin varlığı açısından tek tek ele alınarak donanımı ve yeterliliği

sorgulanmış, dersin amaçları Milli Eğitimin Amaçları ile karşılaştırılarak ders yüklendiği misyon yönüyle analize tabi tutulmuş, programın öğelerinin ilgili konu açısından kendi içerisindeki ilişki ve tutarlılığına bakılmış ve ilgili konunun teorik boyutu derinlemesine irdelenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde programın öğeleri olan amaçlar, öğrenme alanları, kazanımlar, kavramlar, değerler ve beceriler, araştırmada esas alınan ilgili kavram ve durumların varlığı ve niteliği açısından analiz edilmiştir. Ayrıca programdaki amaçların, Milli Eğitimin Genel Amaçları ile tutarlılığı sorgulanmış, programın ilgili konudaki amaç, öğrenme alanı, kazanım, beceri ve değerleri arasındaki ilişki incelenmiş ve program bir önceki programla kıyaslanmıştır.

4.1. 1. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Sosyal Bilgiler, amaç varlığı bakımından oldukça geniş bir yelpazeye sahip derslerden biridir. Etkin vatandaşlık eğitiminde önemi tartışılmayan ders, ülkenin politik felsefesini yansıtan uzak amaçlar (Arslan, 2018: 37) ve onların daha somut ifadeleri haline gelmiş olan genel amaçlar (Çelik, 2006: 10) doğrultusunda pek çok özel amaç belirlemiştir. Dersin, birey ve toplum ihtiyaçları doğrultusunda belirlemiş olduğu ve bireyin çok yönlü gelişimini gerçekleştirebilecek nitelikte olan bu amaçları, 18 maddeden oluşmaktadır. Diğer taraftan dersin, araştırma konusu olan ve aynı zamanda bir toplumsal sorunu teşkil eden ötekileştirmeye ilişkili de 11 amacı bulunmaktadır. Programdaki toplam amaçların önemli bir kısmını oluşturan bu amaçlar tablo 4. 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Programın Araştırma Konusu İle İlgili Amaçları

-
- 1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetiştirmeleri, (1. madde)*
 - 2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları, (2. madde)*
 - 3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri, (3. madde)*
-

(MEB, 2018)

Tablo. 4. 1. (Devam) Programın Araştırma Konusu İle İlgili Amaçları

- 4. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları, (7. madde)*
- 5. Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları, (9. madde)*
- 6. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları, (11. madde)*
- 7. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri, (13. madde)*
- 8. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri, (14. madde)*
- 9. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri, (15. madde)*
- 10. Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri, (16. madde)*
- 11. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri, (17. madde)*

Tablo 4. 1. incelendiğinde araştırma konusu ile ilgili amaçların, programdaki toplam amaçların % 61,11'i yani yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Belirtilen amaçlara bakıldığında zaman etkin, demokratik ve ötekileştirmeyen bir bireyin sahip olması gereken akıl yürütme, eleştirel düşünme, etkin karar alma, problem çözme, ön yargısız ve tarafsız bakabilme, açık fikirli, adaletli, eşitlikçi, başkalarına ve insan haklarına saygılı olabilme, toplumlar ve bireyler arasında etkileşim olgusunun varlığı ve gerekliliğinden ve toplumlar arası temastan haberdar olma, etkin katılım gösterebilme, kişiler arası iletişim yeterliliklerine sahip olma, gerek bireysel gerekse toplumsal sorumluluk alabilme, demokrasiyi ve demokratik kültürü koruma ve geliştirebilme, yaşamı demokratik kurallara göre düzenleyebilme gibi daha pek çok bilgi, beceri, değer ve tutumun, program vasıtası ile yetiştirilen bireylere aktarılmaya çalışıldığı görülebilmektedir. Bu durumda ilgili konuda oldukça kalabalık bir amaç varlığına ev sahipliği yapan programın, araştırma konusu açısından oldukça etkin ve nitelikli amaçlar barındırdığını söylemek mümkündür.

4.2. 2. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Bilindiği üzere eğitimde amaçlar, hiyerarşik sınıflamaya göre üç düzeyde belirtilmektedir. Bunlar; niteliği ve kapsamına göre uzak, genel ve özel amaçlardır (Çelik, 2006: 9). Özel amaçlar genel amaçlar, genel amaçlar da uzak amaçlar doğrultusunda düzenlenmektedir. Bu hiyerarşi doğrultusunda oluşturmuş olunan Milli Eğitimin Amaçları, hiyerarşinin ikinci basamağındaki genel amaçları temsil etmektedir (Arslan, 2018: 37). Dolayısıyla ders programları, kendisinden sonra gelen tüm öğretim programlarına yön verecek olan bu amaçlar doğrultusunda oluşturulmak zorundadır. Zaten bu zorunluluk, Milli Eğitim Temel Kanunu'nda '*Türk eğitim ve öğretim sistemi, bu genel amaçları gerçekleştirecek şekilde düzenlenir ve çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel amaçları, genel amaçlara uygun olarak tespit edilir.*' şeklinde bir ifade ile açıkça belirtilmiştir (Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973: 5102).

Tablo 4. 2'de Türk Milli Eğitiminin Amaçları ile Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ilgili konudaki amaçları arasındaki ilişki ve tutarlılığa ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.2. Türk Milli Eğitiminin Amaçları – Sosyal Bilgiler Öğretim Programının İlgili Konudaki Amaçları İlişkisi

Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları	Programın Amaçları
Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek (2. madde)	<i>Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri (1. madde)</i> <i>Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, milli ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları (2. madde)</i> <i>Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri (3. madde)</i> <i>Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları (7. madde)</i> <i>Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları (9. madde)</i>

Tablo 4. 2. (Devam)Türk Milli Eğitiminin Amaçları – Sosyal Bilgiler Öğretim Programının İlgili Konudaki Amaçları İlişkisi

Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları	Programın Amaçları
<i>Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek (2. madde)</i>	<i>Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları (11. madde)</i> <i>Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri (13. madde)</i> <i>Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri (14. madde)</i> <i>İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri (15. madde)</i> <i>Millî, manevî değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri (16. madde)</i> <i>Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri (17. madde)</i>

(Millî Eğitim Temel Kanunu, 1973; MEB, 2018)

Tablo 4. 2. incelendiğinde, araştırma konusunun programdaki ilgili amaçları ile Millî Eğitim Temel Kanununun ikinci maddesi arasında bir ilişki ve tutarlılık olduğu görülebilmektedir. Kanunun ikinci maddesinde geçen “geniş dünya görüşü, insan haklarına saygı, yapıcı, hür ve bilimsel düşünme gücü, zihin ahlak, ruh ve duygu bakımından sağlıklı olma hali, sorumluluk, kişiliğe değer verme” gibi kavram ve durumlar araştırma konusuna yön vermek bakımından önemlidir. Bu durumda belirtilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere Millî Eğitimin ilgili konu doğrultusunda amaçları vardır ve dersin ilgili konudaki amaçları, aslında Millî Eğitimin bu amaçları doğrultusunda oluşturulmuştur. Böylelikle Türk Milli Eğitiminin bu yönde amaçları olduğu ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programının amaçlarının, ilgili konuda Türk Milli Eğitiminin belirtilen genel amaçlarıyla tutarlılık gösterdiği söylenebilmektedir.

4.3. 3. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Sosyal Bilgiler 2005 ve yenilenen 2018 programlarında, öğrenme alanlarının amaçları ve öğrenenlere kazandırmayı hedeflediği bilgi, beceri ve yeterliliklere bakıldığında araştırma konusunu destekleyen çok sayıda dikkat çekici ifadeye rastlanmaktadır. Örneğin, programda ilk öğrenme alanı olan Birey ve Toplum öğrenme alanı ile ilgili yapılan açıklamalarda, öğrencinin edindiği kazanımlar sonucunda, kendi kişisel ve sosyal yeterliliklerini tanıyan, yeniliğe açık, etkili iletişim kurabilen ve sorumluluk alabilen, başka insanlara saygılı, işbirliğine açık ve kendine güvenen bir birey olarak yetişmesinin esas alındığı, ayrıca öğrenciye hak ile sorumluluk arasında ilişki kurabilme yeterliliğinin kazandırılmasının amaçlandığı söylenmektedir. Diğer taraftan bu öğrenme alanında öğrencilerin, birey olarak fiziksel farklılıklar ile duygusal farklılıkları tanıyacakları ve çocuk olarak çeşitli haklara sahip olduklarının bilincine varacakları belirtilmektedir. Öğrencilerin aynı zamanda çok boyutlu düşünebilmeyi, çevresinde gerçekleşen olayları birçok sebebi ile açıklayabilmeyi ve çevresi ile etkili iletişim kurmayı öğrenecekleri, ayrıca iletişim, empati ve karar verme becerilerinin gelişmesini sağlayacak etkinlikler düzenleneceği ifade edilmektedir.

Programdaki ilgili açıklamalarda, özellikle de “kendi kişisel ve sosyal yeterliliklerini tanıma, yeniliğe açık olma, etkili iletişim kurabilme, sorumluluk alabilme, başka insanlara saygılı olma, hak ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi kurma, çocuk olarak çeşitli haklara sahip olduklarının bilincine varma, çok boyutlu düşünebilme, çevresinde gerçekleşen olayları birçok sebebi ile açıklayabilme, empati ve karar verme becerilerini geliştirme” gibi ifadelerde de görüldüğü üzere, Birey ve Toplum öğrenme alanı araştırma konusuna en çok hizmet eden öğrenme alanlarından birini oluşturmakta ve ötekileştirmenin engellenmesi açısından önemli pek çok konu ve kavram barındırmaktadır. Ayrıca programın ilgili konuda tespit edilen çok sayıda genel amacı da bu öğrenme alanında hayat bulmaktadır. Örneğin, ilgili amaçların 1. maddesi olan ‘‘ Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri, 3. maddesi olan ‘‘Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gereğeleriyle bilmeleri’’ ve 13. maddesi olan ‘‘Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini

kullanabilmeleri” amaçları, bunlardan bazılarıdır. Üstelik bu öğrenme alanı bu amaçları gerçekleştirmeye dönük, konuya doğrudan etkiye sahip oldukça güçlü çok sayıda kazanım da barındırmaktadır. Örneğin, 5. sınıfta “Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır,” 6. sınıfta “Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.” 7. sınıfta “ İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.” gibi kazanımlar bunlardan bazılarıdır. Öğrenme alanında bu amaçla hak, sorumluluk, dayanışma, hoşgörü, empati, iletişim, yardımlaşma, birey, dayanışma, kültür, toplum gibi kavramlar; sosyal katılım, iletişim, medya okuryazarlığı hukuk okuryazarlığı kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, empati, problem çözme, araştırma gibi beceriler ve dayanışma, özgürlük, sevgi, saygı eşitlik, sorumluluk, dürüstlük, duyarlılık gibi konu açısından anahtar konumda olan değerler yer almaktadır.

Kültüre ve kültürün aktarımı ve bir arada tutuculuğu üzerine bolca vurgunun yapıldığı Kültür ve Miras öğrenme alanı ile ilgili olarak programda, bu öğrenme alanı ile öğrencilere bir taraftan kültürel öğelerin bir toplumu başka toplumlardan ayıran nitelikler olduğu gerçeğinin kavratılacağı, diğer taraftan da kültürün yerelden ulusala, ulusaldan da evrensele doğru taşınarak dünyanın kültürel mirasının renklenmesi ve zenginleşmesine katkı sağladığına dair bilgilendirme yapılacağı söylenmektedir. Programda ayrıca 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin kültürün insanın sosyalleşmesindeki önemini anlamalarının, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin ise kültürün toplumdan topluma farklılık gösterirken benzerlikleri de barındırdığını ve toplumların kültürel yönden birbirlerini etkilediklerini fark etmelerinin sağlanmaya çalışılacağı belirtilmektedir.

Kültürel anlamda farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı ve öğrencilere bolca kültür aktarımının yapıldığı bu öğrenme alanında aslında kültürün daha çok milli bilinç oluşturmaya dönük etkisi üzerinde durulmaktadır. Fakat diğer taraftan öğrenme alanı, öğrencilerde özellikle de kültürler arası duyarlılığının gelişmesi adına önemli işleve sahiptir. Çünkü özellikle de kültürün oluşmasında başka kültürlerin olumlu etki ve katkısı, kültürün bir arada tutuculuğu, kültürel değerlerin ortak yaşam alanı oluşturması, farklı kültürlerle dayalı farkındalık ve ortak bir kültürel miras oluşumu üzerinde önemle durulmaktadır. Öğrenme alanı bu açıdan özellikle de ilgili konunun önemli değerlerinden biri olan başka kültürlerle karşı olumlu tavır geliştirmeye dayanan

kültürler arası duyarlılık ve bir arada yaşama olgularına önemli bir katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu amacı gerçekleştirmeye dönük olarak 5. sınıfta *“Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.”* kazanımı oluşturulmuştur. Bu doğrultuda da programa özellikle eleştirel düşünme, problem çözme, sosyal katılım, gözlem gibi beceriler ile saygı, sevgi, sorumluluk gibi daha çok evrensel ve manevi değerler yerleştirilmiştir.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanıyla ilgili olarak programda; bireyin çevresi ve çevresiyle etkileşimini tanıması, çeşitli değer ve becerileri kullanarak bu etkileşimin sebep ve sonuçlarını anlaması ve geleceğe yönelik hem bireysel hem de toplumsal bir bakış açısı kazanmasının amaçlandığı söylenmektedir. Ayrıca günümüz teknolojik gelişmeleri sayesinde insanın artık sadece yaşadığı yerle değil bütün dünya ile etkileşim halinde olduğu, bu etkileşime konu olan unsurların doğrudan doğruya doğanın kendisi, insanlar ve bütün çeşitliliği ile doğadaki insan faaliyetleri olduğu, insanların hem belirtilen bu unsurların bir parçası olması, hem de bu unsurlar arasında bütünleştirici, birleştirici, düzenleyici ve değiştirici etkiye sahip olması açısından yüklendikleri roller olduğu söylenmekte ve bu sayede öğrencilerin yaşadıkları yerde ya da dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan olayları, öğrendikleri coğrafi kavramları kullanarak çözümleme ve analiz edebilmeleri, bu olayların problem boyutları için çözüm önerisinde bulunabilmeleri ve geleceğe yönelik fikirler ortaya atabilmelerinin beklendiği belirtilmektedir.

Çoğunlukla coğrafya ile ilgili olan bu öğrenme alanının özellikle de “bireyin çevresiyle etkileşimini tanıması, çeşitli değer ve becerileri kullanarak bu etkileşimin sebep ve sonuçlarını anlaması ve geleceğe yönelik hem bireysel hem de toplumsal bakış açısı kazanması, insanların yaşadıkları yerde üstlendikleri rolleri sorgulamayı, yaşadıkları yerde ya da dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan olayları, öğrendikleri coğrafi kavramları kullanarak çözümleme ve analiz edebilmeleri, bu olayların problem boyutları için çözüm önerisinde bulunabilmeleri ve geleceğe yönelik fikirler üretmeleri” şeklindeki vurguları ötekileştirme açısından kayda değer ifade ve durumlardır.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı, özellikle de programın genel amaçlarından 1. madde olan *“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve*

millîti seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,” 14. madde olan “Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri” ile 17. madde olan “Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri” amaçlarını gerçekleştirmeye dönük bir yapıya sahiptir. Öğrenme alanının programdaki iki önemli kazanımı ise bireyin yakın çevresi veya dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelebilecek bir doğal afette, insani duygularını ön planda tutarak dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın dayanışma ve yardımlaşma faaliyetlerinde bulunması gerektiğine vurgu yapan 5. sınıftaki “Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıkla” kazanımı ile önemli hak ve özgürlüklerden biri olan yerleşme ve seyahat özgürlüğü üzerinden hakların kısıtlanması durumunda oluşabilecek durumlara vurgu yapan 7. sınıftaki “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.” kazanımıdır. Öğrenme alanının ilgili değerleri de özellikle toplumsal sorunların çözümü konusunda önemli olan duyarlılık, dayanışma, sorumluluk, özgürlük gibi değerler olurken, becerileri gözlem, hukuk okuryazarlığı, eleştirel düşünme, araştırma ve problem çözmedir. Edindireceği önemli kavramlar ise hak, sorumluluk, özgürlük, kısıtlılık, dayanışma, işbirliği, yardımlaşma ve duyarlılıktır.

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı ile ilgili olarak programda, öğrencilerden teknolojilerin günlük yaşamla ne derece ilişkili olduklarını öğrenmelerinin, eleştirel, yenilikçi ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojiadaki gelişimin temeli olduğunu anlamalarının, bilim ve teknolojinin gelişim süreci ile toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavramalarının beklendiği belirtilmektedir.

Doğru düşünmeyi ve medyayı doğru okumayı gerektiren eleştirel düşünme, medya okuryazarlığı ve medyanın sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkileri üzerinde durulan bu öğrenme alanında, programın “Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları” şeklinde belirtilen 7. amacı ile “Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları” şeklinde ifade edilen 11. amacı yer almaktadır. Öğrenme alanı ayrıca bu amaçlarla ilgili olarak 5. sınıfta “ Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır” ve “Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini

sorgular.” kazanımları ile 7. sınıfta “Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.” kazanımına ve dürüstlük, sorumluluk, duyarlılık, bağımsızlık, özgürlük gibi değerler ile eleştirel düşünme, araştırma, medya okuryazarlığı, problem çözme gibi becerilere ev sahipliği yapmaktadır.

Programda, araştırma konusu açısından Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı ile ilgili olarak, öğrencilerin meslekleri tanınması ve ilgi duydukları mesleklerin gerektirdiği özellikleri bilmelerinin hedeflenmesi dışında herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu durum normaldir çünkü bu öğrenme alanı kaynaklar, üretim ve ekonomik faaliyetleri konu edinen ekonomi ağırlıklı bir öğrenme alanıdır. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı, içerik itibarı ile programın ilgili konudaki *“Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları (9. madde). “Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri (17. madde)” ve “Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri (14. madde)” amaçlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla bu öğrenme alanı, meslek seçiminde mesleğe ve cinsiyete dayalı ön yargıların sorgulanması ve kırılmaya çalışılması ve bir dayanışma faaliyeti olan sivil toplum kuruluşlarının önemine dayalı farkındalık oluşturulması açısından önem kazanmaktadır. Bu durumda öğrenme alanının ilgili kimi kazanımları 6. sınıftaki “İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.” kazanımı ile 7. sınıftaki “Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.” kazanımıdır. Öğrenme alanı ayrıca araştırma konusu ile ilgili önemli etmenlerden biri olan sorumluluk, duyarlılık, dayanışma, sevgi, barış, eşitlik gibi değerler ile araştırma, problem çözme, iletişim, empati, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme gibi becerilere de ev sahipliği yapmaktadır.*

Araştırma konusu açısından en önemli öğrenme alanlarından birini oluşturan Etkin Vatandaşlık öğrenme alanıyla ilgili olarak programda, alanın hukuk, sosyoloji ve siyaset bilimi çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklandığı, öğrencilerin gruplar, kurumlar ve sosyal örgütlerin ne şekilde oluştuğunu, bunları kontrol eden ve etkileyen mekanizmaları, bunların insanları ve kültürü nasıl kontrol edip etkilediğini ve varlıklarını ne şekilde sürdürüp değiştirdiklerini bilmelerinin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu konuda elde edilen bilgiler ışığında, öğrencilerin toplumumuzda ve

diğer toplumlarda grup, kurum ve sosyal örgütlerin rollerinin neler oldukları, bunlardan kendisinin nasıl etkilendiği, bunların nasıl değişebileceği ve bu değişimde kendisinin rolünün ne olduğu gibi sorulara cevap vermelerinin beklendiği ifade edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin, toplumsal problemlerin nasıl çözüldüğü ve toplumsal düzenin nasıl sağlandığını anlayarak, hakimiyetin kaynağının millete dayandığı yönetimlerde, kişi haklarının ve toplumsal düzenin nasıl korunduğunu fark etmelerinin ve toplumsal hizmetler ile değişik resmi etkinliklere katılım yollarını öğrenerek yönetimi etkilemek için ne tarz demokratik yolların olduğunu öğrenmelerinin beklendiği belirtilmiştir.

Programın “*Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri (1. madde). Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları (2. madde). Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri (3. madde)*” ve “*İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri (15. madde)*” şeklinde belirtilen amaçlarını hayata geçirmeye dönük bir yapı sergileyen bu öğrenme alanı, ilgili konunun en önemli unsurlarından biri olan demokrasiye ev sahipliği yapmaktadır.

Demokrasinin nasıl geliştiği, değer ve ilkeleri, insan hayatında ne tarz değişiklikler yarattığı, demokratik oluşum ve adımların yaşamımızdaki olumlu yansımaları, demokratik değerlerin toplumsal ilişkilere ve bireylere kazandırdıkları, politik okuryazarlık ile ilgili olan temel politik bilgileri, etkin vatandaşlığın gereği olan sosyal ve siyasal katılım gibi konuları ele alan bu öğrenme alanında, demokrasi, hak, özgürlük, yasa, sivil toplum örgütü, katılım, çoğulculuk, cumhuriyet, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar ile özgürlük, bağımsızlık, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk, dayanışma, eşitlik, barış gibi değerler ve sosyal katılım, öz denetim, problem çözme, araştırma gibi beceriler edindirilmektedir. Öğrenme alanının ilgili kazanımlarından bazıları ise şunlardır: “*Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar (5. Sınıf). Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar (6. Sınıf). Demokrasinin*

ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder (7. Sınıf).”

Programın son öğrenme alanı olan Küresel Bağlantılar öğrenme alanı ile ilgili olarak programda, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin zaman ve mekân sınırlarını kaldırmasıyla toplumlar arasındaki ilişkileri daha da artırdığı, farklı bölgelerdeki insanların asırlardır süregelen siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin teknolojiyle birlikte daha da yoğunlaştığı, dolayısıyla böyle bir dönemde öğrenenlerin bu ilişkiler konusunda bilinçli olmaları gerektiği gibi vurgular yer almaktadır. Bu öğrenme alanı ile öğrencilerin ayrıca coğrafya, antropoloji, ekonomi gibi bilim alanlarının temalarıyla toplumlar arasındaki her türlü ilişkiyle ilgili fikir sahibi olmalarının sağlamanın amaçlandığı, öğrencilerin böylece Antropolojinin konuları sayesinde, farklı bölgelerdeki insanların kültürleri hakkında fikirler edinecekleri, kendi kültürleriyle dünyanın başka yerlerindeki kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları keşfedecekleri ve çeşitli ülkelerdeki insanların yaşayışları konusunda empati becerilerini de geliştirme fırsatı elde edecekleri belirtilmiştir. Diğer taraftan ilköğretim 6 ve 7. sınıf düzeyindeki öğrencilerin, düşüncelerin ve uluslar arası etkinliklerin toplumlar arasındaki etkileşimdeki önemi ile ilgili fikir edinecekleri ve uluslararası kuruluşların amaç ve işlevlerini kavrayacakları söylenmekte ve tüm dünyayı ilgilendiren siyaset, güvenlik, ekoloji, iktisat ve sağlık gibi alanlarda yaşanan problemlerin sebep ve çözümleri ile ilgili fikir geliştirmeleri yönünde yetkin hale getirilecekleri belirtilmektedir.

Aslında genel olarak coğrafya, antropoloji, ekonomi, sosyoloji, hukuk, psikoloji ve tarih gibi bilim dallarının temel kavramlarını içeren bu öğrenme alanında, öğrenciler küresel vatandaşlık ve oluşturulan ortak miras konusunda aydınlatılmaya çalışılmaktadır. Zaten öğrenme alanının öğretim programında yapılan ilgili açıklamalarına bakıldığında yapılan temel vurguların: “ Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan toplumlar arasında ilişkilerin artması, öğrencilerin bu ilişkiler hakkında fikir sahibi ve bilinçli olmaları gerektiği, farklı olan bu kültürler hakkında fikir edinme, çeşitli ülkelerdeki insanların yaşayışları konusunda empati becerilerini geliştirme, uluslar arası kuruluşların amaç ve işlevleri ile uluslararası etkinliklerin toplumlar arasındaki etkileşimdeki önemi ile ilgili farkındalık edinme, tüm dünyayı ilgilendiren siyaset, güvenlik, ekoloji, iktisat ve sağlık gibi alanlarda yaşanan problemlerin sebep ve çözümleri ile ilgili fikir geliştirme, karşılaştığı problemlere çözüm üretebilme” olduğu

görülmektedir. Böylelikle öğrencilere yalnız yaşanmayan dünyada, var olan ulusal yapıyı aşan uluslararası bir düzenle karşı karşıya olunduğu, ekonomik, sosyal, siyasal ve fiziki olarak başka topluluklar ile iletişimin gerekliliği ve yeri geldiğinde zorunluluğu, böylesi bir düzenle diğer milletlere karşı olumlu algılar ve iletişim geliştirilmesi gerekliliği, dünyanın var olan ortak sorunları veya mirasında herkesin payı olduğu, uluslar arası iletişim, yardımlaşma ve işbirliğinin kaçınılmaz olduğu, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olayların artık herkesi etkilediği bunun için de bireylerin artık yalnızca ülkelerine karşı sorumlu olmayan birer küresel vatandaşa dönüştüğü gerçeği ile hareket edilmesi gerekliliği empoze edilmeye çalışılmaktadır.

Sorumlu küresel vatandaş ve aktif katılımcı bireyin yaratılmaya çalışıldığı Küresel Bağlantılar öğrenme alanında 5. sınıfta *“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.”* kazanımları, 6. sınıfta *“Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.”* kazanımı ile 7. sınıfta *“Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.”* gibi kazanımlar mevcuttur. Ayrıca öğrenme alanının ilişkili olduğu amaçlar, *“Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri (16. madde) Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri (17. madde) Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri (13. madde) Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri (14. madde)”* iken öğrenenlere kazandırmaya çalıştığı kavramlar barış, ön yargı, kalıp yargı, ayrımcılık, etkileşim, ortak miras, iletişim; değerler barış, sorumluluk, duyarlılık, yardımseverlik, sevgi, saygı, özgürlük, bağımsızlık; beceriler ise iletişim, gözlem, araştırma, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme, sosyal katılım ve problem çözmedir.

Tablo 4. 3’te öğrenme alanlarının ilgili konudaki kazanımlar ile ilişkisine dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.3. Öğrenme Alanları-İlgili Konu Kazanımları İlişkisi

Kazanımların önünde bulunan sayı numaralarının ilki öğrenme alanı numarasını, ikincisi ise kazanım numarasını belirtmektedir. Keza 2018 öğretim programında Birey ve Toplum 1, Kültür ve Miras 2, İnsanlar, Yerler ve Çevreler 3, Bilim, Teknoloji ve Toplum 4, Üretim, Dağıtım ve Tüketim 5, Etkin Vatandaşlık 6, Küresel Bağlantılar öğrenme alanı ise 7. sıradadır.

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazanım
Birey ve Toplum	5	1.1. Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder. 1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar. 1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. 1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.
	6	1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler. 1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. 1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır. 1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
	7	1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. 1.2. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. 1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. 1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.
Kültür ve Miras	5	2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.
	6	2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.
	7	-----
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	5	3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
	6	-----
	7	3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır. 4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.
	6	-----
	7	4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.

Tablo 4. 3. (Devam) Öğrenme Alanları-İlgili Konu Kazanımları İlişkisi

Öğrenme Alanı	Sınıf	Kazanım
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	5	5.2. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıır.
	6	5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.
	7	5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar. 5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.
Etkin Vatandaşlık	5	6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir. 6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.
	6	6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. 6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. 6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. 6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.
	7	6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. 6.2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. 6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. 6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.
Küresel Bağlantılar	5	7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar. 7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.
	6	7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. 7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.
	7	7.1. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir. 7.3. Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular. 7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 3. incelendiğinde, öğrenme alanlarının bütünün, ilgili konuda çeşitli kazanımlar barındırdıkları görülmektedir. İlgili konu kazanımları öğrenme alanlarının içerik ve yapıları ile uyumlu bir dağılım göstermektedir. En kalabalık kazanım grubuna ev sahipliği yapan dolayısıyla araştırma konusu ile en çok ilgisi bulunan öğrenme alanları sırasıyla Etkin Vatandaşlık, Birey ve Toplum ile Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarıdır. Üstelik belirtilen kazanımlar doğrudan hak ve sorumluluklar, demokrasi ve küresel vatandaşlık ile ilgili olan ve ötekileştirme açısından oldukça anlam ifade eden kazanımlardır. Diğer taraftan Araştırma konusu ile en az ilgisi bulunan öğrenme alanları İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Kültür ve Miras ve Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanları olup bunların bazı sınıf düzeylerinde herhangi bir kazanımı bulunmamaktadır.

Tablo 4. 4'te öğrenme alanları kazanım sayı ve oranlarına dayalı veriler sunulmuştur.

Tablo 4.4. Öğrenme Alanı – İlgili Konu Kazanımları Sayı ve Oranları

Öğrenme Alanı	Sınıf	Toplam Kazanım sayısı	İlgili Konu Kazanım Sayısı	Kazanım Oranı
1.Birey ve Toplum	5	4	4	100
	6	5	4	80
	7	4	4	100
		13	12	92,30
2.Kültür ve Miras	5	5	1	20
	6	5	1	20
	7	5	-	-
		15	2	13,33
3.İnsanlar, Yerler ve Çevreler	5	5	1	20
	6	4	-	-
	7	4	1	25
		13	2	15,38
4.Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	5	2	40
	6	4	-	-
	7	4	1	25
		13	3	23,07

Tablo 4. 4. (Devam) Öğrenme Alanı – İlgili Konu Kazanımları Sayı ve Oranları

Öğrenme Alanı	Sınıf	Toplam Kazanım sayısı	İlgili Konu Kazanım Sayısı	Kazanım Oranı
5.Üretim, Dağıtım ve Tüketim	5	6	1	16,67
	6	6	1	16,67
	7	6	2	33,33
		18	4	22,22
6.Etkin Vatandaşlık	5	4	3	75
	6	6	6	100
	7	4	4	100
		14	13	92,85
7. Küresel Bağlantılar	5	4	2	50
	6	4	2	50
	7	4	3	75
		12	7	58,33
Toplam		98	43	43,87

Tablo 4. 4. incelendiğinde Etkin Vatandaşlık öğrenme alanının araştırma konusu açısından en fazla kazanım barındıran öğrenme alanı olduğu görülmektedir. 14 kazanıma sahip olan bu öğrenme alanının 13 kazanımı araştırma konusu ile ilişkilidir. Bu durumda bu öğrenme alanı, ilgili konuda kazanım sayısı ve % 92,85 olan kazanım oranı bakımından tüm öğrenme alanları arasında ilk sırada yer almaktadır. Tümüyle etkin vatandaşlık için gerekli olan politik bilgi ile demokrasi konularının ele alındığı bu öğrenme alanı, kazanımların niteliği açısından büyük öneme sahiptir. Bu sebeple araştırma konusu açısından oldukça değerli bir öğrenme alanıdır.

Toplam kazanım sayısının 13 olduğu Birey ve Toplum öğrenme alanında, araştırma konusu ile ilgili kazanım sayısı 12'dir. Bu öğrenme alanının 5. ve 7. sınıfta yer alan tüm kazanımları, ilgili konu kazanımları arasında bulunmaktadır. Bu durumda bu sınıflardaki ilgili konu kazanımlarının tüm kazanımlara oranı % 100'dür. 6. sınıfta ise yalnızca bir kazanım ilgili konu kazanımları arasında değildir. Geriye kalan 4 kazanım araştırma konusuna dahildir. Bu durumda bu sınıfta da ilgili kazanımlar tüm kazanımların % 80'ine denk gelmektedir. Her üç sınıf düzeyinde ise oran % 92,30'dur.

Bu durumda öğrenme alanı sahip olduğu kazanım sayısı ve oranı bakımından 2. sırada bulunmaktadır.

Kazanım sayısı ve oranı bakımından üçüncü sırada bulunan Küresel Bağlantılar öğrenme alanında, konu ile ilgisi bulunan 7 kazanım vardır. Öğrenme alanındaki toplam kazanım sayısı 13 olduğuna göre bu kazanımlar öğrenme alanındaki tüm kazanımların % 58,33'ünü oluşturmaktadır. Sınıf düzeylerine göre ele alındıklarında ise 5. sınıfta 2, 6. sınıfta 2, 7. sınıfta ise 3 kazanımın araştırma konusu ile alakalı oldukları görülmektedir. Bu durumda 5. ve 6. sınıflardaki kazanımlar bu sınıflardaki toplam kazanımların % 50'sine, 7. sınıftaki kazanımlar ise toplam kazanımların % 75'ine denk gelmektedir.

Araştırma konusu ile ilgili kazanım sayısı açısından 4. sırada yer alan öğrenme alanı Üretim, Dağıtım ve Tüketimdir. Normalde tüm kazanım sayısı 18 olan bu öğrenme alanı aslında tüm öğrenme alanları arasında en yüksek kazanım sayısına sahiptir. Fakat bu öğrenme alanının üç sınıf düzeyinde konu ile ilgili toplam 4 kazanımı mevcuttur. Bu durumda bu kazanımların kendi içerisindeki toplam kazanımlara oranı % 22,22'dir. Aslında kazanım oranı beklendiği kadar yüksek olmasa da bu bir açıdan kabul edilebilir bir durumdur çünkü bu öğrenme alanı genel olarak ekonomiye dayalı bir içeriğe sahiptir.

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı kazanım sayısı bakımından 5. sırada fakat kazanımların kendi içerisindeki oranı bakımından 4. sıradadır. Bu durum bir önceki öğrenme alanı olan Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanının konu ilgili kazanım sayısı 4 olduğu halde toplam kazanım sayısının 18 olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda bu öğrenme alanı sayı olarak önde olsa da oran olarak geriye düşmektedir. Böylelikle Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı oran bakımından 4. sıraya yükselmektedir. Üç sınıf düzeyinde toplam 13 kazanıma sahip olan bu öğrenme alanının, araştırma konusu ile ilgili 6. sınıfta kazanımı olmayıp 5. sınıfta 2, 7. sınıfta ise 1 kazanım olmak üzere toplam 3 kazanımı vardır. Bu kazanımlar da öğrenme alanındaki kazanımların % 23,07'sini oluşturmaktadır.

Araştırma konusu açısından en az kazanıma sahip iki öğrenme alanından biri olarak İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı ilgili konuda yalnızca 2 kazanım barındırmaktadır. Toplamı 13 olan kazanımların % 15,38'ine denk gelen bu kazanımlar

yalnızca 5. ve 7. sınıfta bulunmaktadır. Yani 6. sınıfta ilgili konu ile alakalı kazanım bulunmamaktadır.

Araştırma konusu ile ilgili ve son öğrenme alanımız olan Kültür ve Miras öğrenme alanının konu ile ilgili 2 kazanımı vardır. Her üç sınıf düzeyinde toplam 15 kazanıma sahip olan bu öğrenme alanında oran ve sınıf düzeyinde değişimler gözlenmektedir. Bu durumda ilgili konunun kazanımları öğrenme alanındaki toplam kazanımları % 13,33'ünü oluşturmaktadır. Üstelik öğrenme alanın sahip olduğu bu oran da tüm öğrenme alanlarının sahip olduğu oranlar arasındaki en düşük oranı temsil etmektedir. Ayrıca bu 2 kazanımın 1'i 5. sınıfta 1 tanesi de 6. sınıfta bulunmakta olup 7. sınıfta ilgili konuda hiç kazanım bulunmamaktadır.

Öğrenme alanları ve ilgili kazanım oranlarına bakıldığında tüm öğrenme alanları arasında aslında ilk üç öğrenme alanının toplam 32 kazanım ile önde oldukları ve konu ile ilgili en çok sorumluluğu yüklendikleri söylenebilir. Ayrıca bu kazanımların toplam oranı da toplamda 43 olan tüm kazanımların % 74,42'sine denk gelmektedir. Diğer 4 öğrenme alanı ise toplam 11 kazanıma sahiptir. Bu ise araştırma konusu ile ilgili olan toplam kazanımların % 25,58'ini oluşturmaktadır. Bu durumda konu açısından en etkin öğrenme alanlarının Birey ve Toplum, Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanları olduğunu söylemek mümkündür.

4.4. 4. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Ortaokul Sosyal Bilgiler Öğretim Programında 5. Sınıf düzeyinde 33, 6. Sınıf düzeyinde 34, 7. Sınıf düzeyinde ise 31 kazanım bulunmaktadır. Bu durumda üç sınıf düzeyinde toplam 98 kazanım vardır. Programın araştırma konusu ile ilgisi tespit edilen kazanım sayısı ise 5. sınıfta 14, 6. sınıfta 14, 7. sınıfta 15'tir. Bu kazanımların toplam sayısı ise 43'tür. Söz konusu oranların varlığına bakıldığında bu oranların az olmadıkları söylenebilir. Çünkü oldukça kalabalık ve etkili bir bütün oluşturan araştırma konusu ile ilgili kazanımlar, programdaki toplam kazanımların yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Ayrıca bu kazanımlar araştırma konusu açısından önemli olan demokrasi, insan hakları, sorumluluk, önyargı, etkili iletişim, ayrımcılık, eşitlik, adalet, duyarlılık, kültürel çeşitliliğin fark edilmesi, farklılıklara saygı gibi pek çok anahtar kavramı oldukça detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Aşağıda verilen tablolarda araştırma konusunun ilgili kazanımları, sınıf düzeylerinde belirtilmiştir. Seçilen kazanımların neden seçildikleri ve önemi ile ilgili açıklamalar da ilerleyen bölümlerde ayrıca yapılacaktır. Bu durumda tablo 4. 5'te 5. sınıftaki araştırma konusu ile ilgili kazanımlara dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.5. 5. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

-
- 1.1.Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.
 - 1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.
 - 1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.
 - 1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.
 - 2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.
 - 3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
 - 4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.
 - 4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.
 - 5.2. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır.
 - 6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.
 - 6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.
 - 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.
 - 7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.
 - 7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.
-

(MEB, 2018)

Tablo 4. 5'te görüldüğü üzere programın 5. sınıfta araştırma konusu ile ilgili 14 kazanımı mevcuttur. Programın 5. sınıftaki ilgili konu kazanımlarına bakıldığında zaman bu kazanımların hak ve sorumluluklar, sivil toplum kuruluşları, kültürler arası duyarlılık, dayanışma, medya okuryazarlığı, ön yargı ve kalıp yargılar, eleştirel düşünme ortak miras gibi konulara ev sahipliği yaptığı görülebilmektedir. Hak ve özgürlüklerle ilgili kazanımların yoğun varlık gösterdiği bu sınıf düzeyinde, demokrasi konusuna yerel yönetimler konusu ile başlangıç yapılmıştır.

Tablo 4. 6’da 6. sınıftaki araştırma konusu ile ilgili kazanımlara dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.6. 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

-
- 1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.
 - 1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.
 - 1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.
 - 1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
 - 2.2. İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.
 - 5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.
 - 6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
 - 6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.
 - 6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.
 - 6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.
 - 6.5. Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaş olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.
 - 6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.
 - 7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.
 - 7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.
-

(MEB, 2018)

Tablo 4. 6’da görüldüğü üzere programın 6. sınıfta araştırma konusu ile ilgisi tespit edilen kazanım sayısı 14’tür. Demokrasi konularının yoğunluk kazandığı bu sınıf düzeyinde kalıp yargı ve ön yargılar, eleştirel düşünme, hak, özgürlük ve sorumluluklar, kadın hakları, uluslararası ilişkiler, sosyal dayanışma gibi konular yer almaktadır. 6. sınıfta ayrıca “*Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.*” gibi araştırma konusuna doğrudan etkide bulunan kazanımlar yer

aldığı gibi, “İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.” şeklinde belirtilen ve araştırma konusuna, asıl kazandırmak istediğinin yanında dolaylı etkide bulunan kazanımlar da mevcuttur.

Tablo 4. 7’de 7. sınıftaki araştırma konusu ile ilgili kazanımlara dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.7. 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.
1.2. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.
1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.
1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.
3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.
4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.
5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.
5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.
6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.
6.2. Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.
6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.
6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.
7.1. Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir.
7.3. Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular.
7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 7. incelendiğinde programın 7. sınıfta araştırma konusu ile ilgisi tespit edilen kazanım sayısının 15 olduğu görülmektedir. İletişim konusunun ön plana çıktığı bu sınıf düzeyinde, Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında yer alan ve 6. sınıftan itibaren artış göstermeye başlayan demokrasi konularında yoğunluk gözlenmektedir. Hak ve sorumluluklar, sivil toplum kuruluşları, ayrımcılık yasağı, kalıp yargılar, medya

okuryazarlığı, eleştirel düşünme bu sınıf düzeyindeki kazanımlarda yer alan diğer konulardır.

Programın ilgili konuda sahip olduğu en değerli kazanımlardan bazıları hak ve sorumluluklar ile ilgili olan kazanımlardır. Çünkü birey ve grupların temel özgürlükleri ve sahip oldukları insan onurunu korumak amacıyla var olan ve beraberlerinde hukukun üstünlüğü, eşitlik ve adalet durumlarını yaratan bu kavramlar, (ERRC, 2004: 15) aynı zamanda bir insan hakları ihlali olan ötekileştirmede, ölçüt kabul edilen demokratik birey kimliğinin en önemli bileşenlerinden bazılarını oluşturmaktadır.

İnsan hakları eğitiminin temel amacı bireylere haklarını öğretmek, haklarını koruma yollarını göstermek ve başkalarına saygı duygusu geliştirmektir (Karaman Kepenekçi, 1999: 213-214). Çünkü haklar kendileri ile birlikte sorumlulukları da gündeme getirmekte ve sahip olunan haklar çerçevesinde başkalarının haklarına saygı göstermek bir göreve dönüşmektedir (ERRC, 2004: 22). Bu durumda haklar ve onların doğal sonucu olan sorumluluklar konusunda bilinçli olmak, hem bireylerin haklarının gerektirdiği insanca yaşama imkanına kavuşmalarını, hem hak arama ve hak ihlallerine karşı duyarlılık ve çabayı hem de bireyleri, söz konusu hakların yalnızca kendileri için olmadığı ve başkalarının da aynı haklardan aynı şekilde faydalanması gerektiği bilincine vardırılmaktadır. Böylelikle bireylerin başkalarının haklarını tanıma, koruma ve elde etmeye yardımcı olma yönünde faaliyet göstermelerine imkan yaratılmış olur. Ayrıca ötekileştirme denen olayın bir hak gaspı olduğu düşünüldüğünde, ötekileştirilen kişi veya grupların hak ve özgürlükleri konusunda tam bilgi edinimleri, onlara içerisinde bulundukları durum için mücadele etme, yaşadıkları hak gaspını engelleme ve haklarını arayarak uğradıkları ayrımcı tutumlara son verme yönünde farkındalık imkanı sunabilmektedir.

Bu durumda hakları ve sorumluluklarını bilen demokratik bireyler yetiştirme misyonu ile hareket eden sosyal bilgiler öğretim programı, bu misyonu hayata geçirmek maksadıyla, her üç sınıf düzeyinde de söz konusu kavramların edinimine dayalı oldukça etkili ve öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun kazanımlar oluşturmuştur. Program, 5. sınıftaki *“Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği*

durumlara örnekler verir. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.” kazanımları, 6. sınıftaki *“Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.”* kazanımları ve 7. sınıftaki *“İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.”* kazanımları ile ilgili amacı ve misyonuna hayat vermeye çalışmaktadır.

Programın 5. sınıf kazanımlarından olan *“Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar, Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir ve Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.”* kazanımları, çocukların birer birey olarak temel haklarını bilme, kullanma ve gerektiğinde bu hakları arama ve koruma bilincine vardırılması için anahtar konumda olan kazanımlardır. Özellikle de hak ihlallerinin farkına varmak 5. sınıf gibi küçük bir yaş grubunda oluşturulabilecek son derece önemli bir bilinçlilik durumudur. Çünkü insan hakları eğitimi, bireylerde bu haklara yönelik tutum ve davranışların kalıcı olmasını sağlamak için çok küçük yaşlardan itibaren verilmelidir (Karatekin vd. 2012: 2193). Diğer taraftan haklar ve sorumlulukların tam ve etkin kullanımı onları çok iyi bilmeyi gerektirir ki insanların haklarını tam olarak bilmemeleri, onları talep etme ve koruma noktasında zayıf kalmalarına sebep olmaktadır. Eğer insanların tümü haklarının tamamının neler olduğu, hangi durumlarda nasıl kullanılacağı ve haklarının gaspı veya ihlali durumunda neler yapabileceğini tam olarak bilselerdi, belki de toplumda hak mağduriyetlerine bağlı daha az kargaşa yaşanacak ve adalet daha iyi tesis edilmiş olunacaktı. Ayrıca bu haklardan doğan sorumlulukları yerine getirmek konusunda da daha istekli olunabilecekti.

6. sınıftaki *“Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.”*

kazanımları diğer iki önemli kazanımdır. Ulusal ve uluslararası alanda görülen çeşitli baskı ve olaylar ve yaşanan kimi hak ihlalleri, bireylerin bu hakların etkin kullanımının ütöpik bir düşünce olduğunu düşünmelerine ve insan hakları konusunda zaman zaman umutsuzluğa düşmelerine sebep olmakta, insanları evrensel insan haklarının varlığı ve özellikle de hayata geçirilebilirliği konusunda güvensizlik ve umutsuzluğa sevk etmektedir. Hatta bu durumun yarattığı algıdan hareketle insanlar pek çok haklarının talebine dahi gitmemektedirler (ERRC, 2004: 16). Bu durumda yaşanan sorunlarda hak, sorumluluk ve özgürlüklerin temele alınarak çözülmesi gerekliliği ve hakların anayasal güvence altında olduğunu bilmeye dair bilinçlilik durumu yaratan bu kazanımlar, hem hakların yasalarca koruma altında olduğu bilinci sayesinde hak arama konusunda daha aktif bir durum yaratma ve aynı zamanda hak arayışını ve zedelenmeye karşı tedbirleri ve saygıyı daha etkin hale getirme hem de bireylerin yaşadıkları sorunları daha etkin ve hakkaniyetli çözmelerine olanak tanımak açısından önem kazanmaktadır.

7. sınıf programında yer alan *“İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.”* kazanımlarında hak konusunda daha derin, detaylı ve uzmanlaşmaya dönük bir tavır izlenmektedir. Burada genel olarak tüm haklara değil özelde belli durumlarda kullanılan belli nitelikte bazı haklara değinilmektedir. Örneğin iletişim araçlarından yararlanırken kullanabileceğimiz hakların neler olduğu - ki düşünce özgürlüğü, doğru haber alma hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı bunların birkaçıdır- yerleşme ve seyahat özgürlüğü hakkının kullanımı ile ilgili durumlar, düşünme özgürlüğü ve buna bağlı gelişen bilim özgürlüğü gibi hakların detaylarına değinme imkanı sunmaktadır. Bu durumda bu haklar konusunda detaya ve uzmanlaşmaya dönük edinim sağlanmaya çalışılmaktadır.

“Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler (6. sınıf)” kazanımı, hak ve sorumluluk kavramlarının edinimi yönünde avantaj sağlayan kazanımlarındandır. Çünkü bu kazanımda, kişilerin sahip oldukları rollerin zaman ve durumlara göre değişimi ve bu değişime bağlı olarak farklılaşan haklar ve onlardan doğan sorumlulukların da üzerinde durulmaktadır. Hatta sosyal bilgiler 6. sınıf kitabının, bu kazanımın edinimi ile ilgili bölümünde *“Rollerimiz bize bir takım haklar ve*

sorumluluklar yükler. Haklarımız hukukun çizdiği sınırlar çerçevesinde sahip olduğumuz kazanımlar ya da yapabileceklerimiz ile ilgilidir. Sorumluluklarımız ise üstlendiğimiz rollerimizin gereklerini yerine getirme ile ilgilidir. Örneğin okulda eğitim öğretim hizmetlerinden faydalanmak hakkımız, ders çalışmak sorumluluğumuzdur.” ifadelerine verilmiştir. Yine ilgili bölümün diğer etkinliklerinde bir tablo verilerek buradaki boşlukların rol, hak ve sorumluluklara göre doldurulması istenmekte ve son bölümünde ise *“yaşınız ilerledikçe rolünüz değişmediği halde hak ve sorumluluklarınızda değişiklik oldu mu?”* (Akpınar vd. 2018: 14-15) şeklinde açık uçlu, eleştirel bir soru ile öğrenciler bu konuda düşündürülmeye çalışılmaktadır.

Hak ve sorumluluklar konusunun ilgili son kazanımı *“Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder (6. sınıf)”* şeklinde ifade edilen kazanımdır. Hem hak hem de demokrasi konusuyla ilişkili bu kazanımda, toplumun ötekiliğe maruz kalan başat aktörlerinden olan kadınların özellikle de Cumhuriyet tarihinde 1926 ve 1930,1933 ve 1934 yıllarında çıkarılan kanunlarla elde ettikleri ve onların sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda görünürlüğüne imkan sağlayan sosyal ve siyasi hakları konu edinmesi açısından önemlidir.

Sosyal bilgiler öğretim programının konu açısından üzerinde önemle durduğu kavramlardan biri de demokrasi ve bununla bağlantılı olan demokratik kültürdür. Her ne kadar bir siyasal sistem olarak ifade edilse de aslında demokrasi gündelik yaşamda daha çok bir değerler sistemi olarak algılanmaktadır. İfade özgürlüğü, fikirlere saygı, eşitlik, adalet, özgürlük, hoşgörü, barış, şeffaflık, hesap verebilirlik vb. etmenlerden oluşan bu değerler sistemi, bireysel anlamda demokratik tutum ve davranışların meydana gelmesini, ulusal düzeyde ise özgürlük, eşitlik ve adaleti tesis edecek demokratik bir yönetim oluşmasını zorlayarak hem demokratik bir devlet hem de demokratik bir toplum yaratmada önemli rol oynar (Turan, 2017). Dolayısıyla her insanın yaşama, mutlu ve özgür olma hakkını koruyan ve insanlık hedefine ulaşmada bir amaç (Kozaner, 2012) olan demokrasi, hukukun üstünlüğüne dayanan, sosyal adaleti esas alan ve toplumun bir bütün olarak refahını öngören bir yapıdır. Bu durumda eğer bireylere gerçek ve tam bir demokrasi bilinci kazandırılmaya çalışılacaksa tüm bu değer ve boyutları barındıran bütüncül yapısı ile işlenmelidir bu bilinç.

Sosyal bilgiler öğretim programı, demokrasi ile ilgili bilgi, beceri, tutum ve değerlerin edinimi için öğrenenlere geniş bir yelpazede, aşamalı olarak bilgi sunar. Her üç sınıf programında da demokrasi eğitimi 6. öğrenme alanı olan Etkin Vatandaşlık öğrenme alanının kazanımları ile verilmeye çalışılmaktadır. Bu öğrenme alanı tamamen demokrasi edinimi ve etkin vatandaşlık için gerekli olan politik bilgi ve işleyiş ile ilgilidir. Zaten 2018 öğretim programının 5. sınıf kazanımlarının yer aldığı bölümde yapılan açıklamada, *“Bu öğrenme alanı işlenirken, özgürlük ve bağımsızlık gibi değerlerle araştırma ve sosyal katılım gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.”* denilmektedir. Aynı zamanda programın 6. sınıf kazanımları kısmında *“Eşitlik değeriyle eleştirel düşünme ve politik okuryazarlık becerilerinin”* 7. sınıf kısmında ise *“Barış değeriyle problem çözme becerisinin”* de öğrenciler tarafından edinilmesinin sağlanması yönünde açıklamalar yapılmıştır (MEB, 2018: 19-22-25).

5. sınıf öğretim programında öğrenciler, genelde giriş düzeyinde, çok fazla derinleşmeye gidilmeksizin kimi değer ve kavramlar ile tanıştırmaya çalışılmaktadır. Söz konusu değer ve kavramların aktarımı *“Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar ve Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.”* kazanımları ile sağlanmaya çalışılmaktadır.

Demokrasi vurgusunun diğer iki sınıfa nispeten biraz daha zayıf olduğu bu sınıf düzeyinde *“Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.”* kazanımı, konuya demokrasinin önemli kavramlarında biri olan katılım kavramı boyutuyla fayda sunmaya çalışır. Aslında temelde yönetim birimlerinin yapısı ve işleyişine dayalı bilgi edindirmeye dönük olan bu kazanım bu yönetim birimlerinden bazılarının muhtarlık ve belediye olması sebebi ile konuya dahil olmaktadır. Bu idari birimlerin yöneticilerinin halkın iradesi ve tercihlerine dayanan seçimle başa geliyor olmaları, bunun da demokrasinin halk yönetimi, katılım, seçme seçilme vb. kavramları ve işleyişini dile getirmesi bu kazanımın demokrasi kazanımları arasında yerini almasını sağlamıştır.

“Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar” kazanımı bu konu ile alakalı bir diğer kazanımdır. Aslında haklar konusunda ele alınan bu kazanım, özellikle de demokrasinin en etkili ilkelerinden biri olan katılımın önemine ve düşünce özgürlüğüne vurgu yapması sebebi ile konuya dahil edilmiştir. 2018 programının bu

kazanımına ilgili yapılan “ *Temel haklardan katılım ve düşünce özgürlüğü hakkı üzerinde durulur.*” şeklindeki açıklamasında da demokrasi ile ilgili bu iki ilkenin açıkça vurgusu görülmektedir. Yani burada hem demokrasi için gereken özgür iradeyi temsil eden özgürlük hakkı hem de milli iradeyi, sosyal etkinliği ve toplumsal görünürlüğü gösteren katılım hakkı vardır.

Demokrasi konusu 6. ve 7. sınıf öğretim programlarında daha detaylı ve derin bir şekilde ele alınmıştır. Demokrasinin tanımı ve anlamı, tarihçesi, gelişim aşamaları, gelişimi süresince yaşadığı sıkıntı ve engeller, işleyişi, ilkeleri, nitelikli yaşam ile ilişkisi ve bunun bütünleyicisi olan yoğun politik bilginin tümünün detaylı bir biçimde ele alınmış olduğu bu sınıflarda oldukça yüksek bir demokrasi farkındalığı yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu durumda 6. sınıfta, “*Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.*” kazanımları, 7. sınıfta ise “ *Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.*” şeklinde kazanımlar oluşturulmuştur.

6. sınıfın “*Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.*” şeklinde ifade edilen kazanımı öğrencilere, geçmişten günümüze uygulanan yönetim biçimlerinin yapısına dayalı bilgileri demokrasi ile ilişkilendirerek vermeye çalışmaktadır. Buradan itibaren yoğun bir politik bilginin eşlik edeceği demokrasi hem kavram itibarı ile tanıtılmakta hem de ilkeleri, değerleri ve insan yaşamına kattığı değer ile yönetim biçimlerinin niteliğinin göstergesi konumunda verilmeye çalışılmaktadır. Yani yönetim biçimleri demokratik ilkelerin varlığı açısından karşılaştırılmakta ve aslında demokrasi bir nevi yönetim biçimlerinin yaşanabilirliği veya tercih edilebilirliğinin ölçütü olarak kabul edilmekte ve sunulmaktadır.

“*Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.*” kazanımında insan yaşamı ve devlet yönetiminde önemli olan üç organ

ve bu organların yapıları, görev ve yetkileri ile aralarındaki ilişki ele alınmaktadır. Demokrasiye vurgunun bol yapılmasının beklendiği bu kazanımda özellikle de bu organların demokratik devletler için varlıklarının önemi, halka karşı sorumlulukları, demokrasinin önemli gerekliliklerinden biri olan kuvvetler ayrılığı mantığı gereği birbirlerinin yetki alanlarına müdahale etmemeleri bilgisi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca yasa yapıcı olarak TBMM'nin görev ve yetkileri ile halkın iradesinin bu süreçte nasıl işlediği, yapılan kanunların yasalar tarafından nasıl korunduğu ve bağımsız bir yargının adaleti sağlamada ve toplumsal düzendeki varlığının ne demek olduğu gibi konularda farkındalık imkanı sunmaktadır.

Programın *“Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.”* şeklinde belirtilen kazanımında, demokrasinin daha iyi ve daha doğru işlemesi için gereken, farklı fikirlerin ve millet iradesinin çoğulcu bir anlayışla temsil imkanı bulduğu ve demokraside çeşitliliği oluşturan siyasi partiler; demokratik düzenin olmazsa olmazlarından olan, bu düzenin hem kurucuları hem de ancak bu düzenle ifade ve varlık imkanı bulan, toplumsal katılım ve dayanışmayı, sivil örgütlenme ve görünürlüğü temsil eden sivil toplum kuruluşları; demokrasilerde yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak kabul edilen, toplumda ve yönetimde ciddi bir karşılığı olan, toplumu değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip olan bir dizayn aracı konumundaki medya ve son olarak da demokrasinin kendisi için var olduğu kamu yani bireyler ve onların düşüncelerini ifade eden kamuoyunun hem birbirleri ile ilişkisi hem de toplum yaşamındaki etkisi konu edinilmektedir. Yani kısaca demokratik düzenin dört önemli faktörü olan siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, medya ve toplumun, demokrasi, yönetim ve buna bağlı oluşan toplumsal yaşamdaki önemi ve etkisi üzerinde durulmaktadır.

“Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.” Sanırım bu kazanımın içeriği ve amacı hakkında yapılacak her yorum eksik ve anlamsız kalacaktır. Bu kazanımın hedeflediği şeyi ve önemini anlayabilmek için yalnızca demokrasideki uzlaşma kültürü, adalet anlayışı, eşitlik, şeffaflık, katılım ve hukukun üstünlüğü gibi bazı temel ilkeleri düşünmek bile yeterli olacaktır.

Daha önce haklar ile ilgili bölümde ele alınan *“Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.”* kazanımı,

geçmişten günümüze neredeyse her toplumda ayrımcılığa uğrayan, aşağılanan, dışlanan, sessizleştirilen, eğitim gibi temel haklardan dahi mahrum bırakılan ve ötekileştirmeyi en derinden yaşayan gruplardan biri olan kadınların, elde ettikleri haklar vasıtası ile toplumsal yaşamda artan etkinlikleri üzerinde durulmaktadır. Programın, *“Pozitif ayrımcılık, ekonomik, siyasal ve toplumsal temsil gibi olumlu, kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz konular üzerinde durulur.”* şeklindeki açıklamasından da anlaşılacağı üzere kazanımda kadının sorunları ve toplumsal hayattaki temsili üzerine odaklanılmaktadır. Böylece kadınların yaşadıkları kimi sorunların yanı sıra Türk tarihinin ilk dönemlerinden itibaren toplumdaki yeri ve değerine dair kimi örnekler sunulmakta ve özellikle de Cumhuriyet tarihinden itibaren demokratik düzenle beraber edindiği değer ve kazanımları ile toplumsal eşitlik ve görünürlüğü söz konusu edilmektedir.

“Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.” Demokrasinin tarihçesinin ele alındığı bu kazanımda bu kavramın ve anlayışın nasıl oluşmaya başladığı, hangi evrelerden geçerek bu güne geldiği, gelişmesini sağlayan önemli olayların neler oldukları, günümüzdeki seviyesine gelene kadar geçirdiği yüzyıllar süren uzun arayışı ve çabası, dünyadaki farklı kişi, ulus ve kuruluşların bu gelişimdeki katkısı son olarak da günümüz ve bizlerin yaşayışı için ne anlama geldiği ve yaşamımıza kattığı değer konusunda farkındalık yaratılmaya çalışılmaktadır.

“Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.” kazanımında Mustafa Kemal’in demokrasinin yerleşmesi ve korunup geliştirilmesi konusunda harcadığı çabadan bahsedilmektedir. Özellikle de sahip olduğu düşünce yapısı, bu yönde attığı adımlar ve kurtuluş savaşı ile birlikte adım adım gelen demokrasinin, cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte almış olduğu yol ve bu yönde yapılan tüm çalışmalar üzerinde durulmaktadır.

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.” kazanımı, anayasanın ikinci maddesindeki *“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.”* şeklinde belirtilen

“Cumhuriyetin Temel Nitelikleri” doğrultusunda oluşturulan bir kazanımdır. Dolayısıyla kazanımda, bu maddede geçen kavramların toplumsal yaşamdaki yansımaları ve önemi üzerinde durulmaktadır. Yani özellikle de insan haklarına saygılı devlet, demokratik devlet, sosyal devlet, laik devlet ve hukuk devleti tanımlamalarından hareketle bu kavramların toplum yaşantısına etkileri ve getirileri üzerinde durulmaktadır. Böylelikle demokrasinin ve demokratik düzenin varlığının önemi, hukukun üstünlüğü, laik devlet yapısı ve getirdiği din ve vicdan özgürlüğü anlayışı, sosyal devlet anlayışı doğrultusunda, toplumsal refahı artırmak ve dezavantajlı grupları avantajlı hale getirmek için yapılan çalışmalar kazanımın edindirmeye çalıştığı temel bazı bilgi, beceri ve tutumlardandır.

Demokrasinin son kazanımı olan “*Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.*” kazanımında dengeli bir yaşam için var olması gereken demokrasinin, geçmişte meydana gelen ve günümüzde meydana gelen veya gelebilecek olumsuz uygulamalardan ne şekilde zarar gördüğünün anlaşılması ve bunun demokratik yapı ile insan yaşantısına ne tür zararlar verdiğinin analiz edilmesi istenmektedir. Kazanımda antidemokratik uygulamaların görülmesi ve bireylerin bu konuda farkındalığa kavuşması hedeflenmektedir.

“*Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.*” kazanımı aslında bireysel özelliklerinin farkında olan, kendine yetebilen, yaşadığı topluma ve dünyaya karşı sorumlu hisseden, demokratik ve etkin bireyler yetiştirme misyonu olan sosyal bilgiler dersinin, öğrencilere dersin amaçları doğrultusunda neler kattığını konu edinmektedir. Dolayısıyla kazanım, öğrencileri sorumluluk bilincine sahip, haklarını bilen ve kullanan, yaşadığı toplumun sorunlarının çözümüne ve ülke yönetimine katkıda bulunan etkin vatandaşlık kavramı ile tanıştırmak açısından önemlidir.

5. sınıfta Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan ve aynı zamanda kültürel mirası koruma ve milli bilinç oluşturmaya dönük bir kazanım olan “*Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.*” kazanımı, öğrencilere kültürel farklılığı, farklı olanı keşfetmeyi, başka kimi kültürlerin kendi kültürüne katkısını ve oluşan ortak kültürde farklı olanların etkisini fark etmeyi kazandırma açısından oldukça

önemlidir. Diğerlerinin varlığını göstermek ve çok kültürlülüğü hayata geçirmek noktasında olanak yaratan kazanım ayrıca kültürel öğelerin bir arada tutma, güçlü bağlar oluşturma, birbirine saygı gösterme, dayanışma ve sevgi yaratma ve toplumsal birliktelik sağlaması yönünde fayda sunmaktadır. Bu durumda kazanım, hem ortak kültüre sahip olan tüm toplumun bir arada oluşunu hem de bu kültüre katkısı olan başka kültürlerin etkisini göstermek açısından önem kazanmaktadır.

“Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.” kazanımı, edindirmeyi hedeflediği değer, duygu, düşünce ve tutumlar sayesinde insani duygu ve merhametin bu denli uyarıldığı nadir kazanımlardandır. Çünkü bu kazanım her ne kadar bireyleri doğal afetlerin toplum yaşantısına olumsuz etkilerini anlamaya ve bu konuda tedbir almaya yönlendirse de diğer taraftan bireylerde, bu afetler sonucu meydana gelen mağduriyetlerde gerek yakın gerekse uzak çevresindeki başka insanlara dayanışma ve yardımseverlik ruhu ile el uzatması gerekliliği bilincini yaratmaya çalışır. Toplumsal ve uluslararası etkileşim, birliktelik, yardımlaşma, duyarlılık ve dayanışma afetlerin olası sonuçlarından bazılarıdır ve bu durumlar, ayırım gözetmeksizin farklı olana koşmayı ve onların acılarını paylaşmayı sağlamaktadır. Aynı zamanda empati de gerektiren bu durum böylelikle farklı olanlar arasında temas ve sevgi oluşumuna imkan yaratır.

Toplumsal duyarlılık, yardımlaşma ve dayanışmanın ilgili bazı kazanımlar da *“Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir(5. sınıf), Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır (6. sınıf), Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir (7. sınıf)”* şeklinde belirtilen kazanımlardır. Bu kazanımlar sivil toplum kuruluşlarının yaşamımızdaki varlığını ve katılım yolu ile duyarlılık, dayanışma, yardımseverlik ve toplumsal birlikteliği konu edinmek açısından önemlidir.

Sosyal örgütlülüğü ifade eden ve sivil toplumun ve demokrasinin oluşumuna katkı sağlayan sivil toplum kuruluşları, insanların yaşadıkları toplum ve dünyanın ihtiyaç ve sorunlarına etkin katılımını sağlar. Toplumun dezavantajlı gruplarına imkanlar sunmak, insanlara bazı konularda fırsat eşitliği yaratmaya çalışmak, gerçekleşmesi gereken sosyal adaletin bir parçası olmak sivil toplum kuruluşlarının amaçlarından sadece bazılarıdır. Aynı zamanda yönetimin karar alma gücünü etkileyen

önemli unsurlardan biri olan bu örgütlenmeler, dayanışma ruhunun çıktılarıdır. Bu durumda bireylerin hayatlarında var olan sivil toplum kuruluşlarını, yarattıkları toplumsal faydayı, onların örgütlü gücünü ve faaliyet alanlarını öğrenmeleri bir gerekliliktir. Diğer taraftan bireyler gerek bireysel gerekse örgütlü bir çaba ile yaşadıkları toplumun sorunlarına katılım göstermek zorundadırlar. Bu etkin ve yaşadığı çevreye karşı duyarlı ve sorumluluk sahibi her bireyin görevlerindendir. Bundan dolayı belirtilen ilgili kazanımlar, hem başkalarına fayda sağlama amacı ile kurulmuş sivil toplum kuruluşlarını tanımak ve yaşamımızdaki önemini bilmek hem yaşanabilecek sorunların çözümü, dayanışma, birliktelik ve buna bağlı olarak gelişen dostluk ve barışı tesis etmek hem de katılım yoluyla bireyleri yaşadıkları dünyanın etkin birer bireyi kılmak konusunda çok işlevsel ve önemlidir.

“Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder (6. sınıf), Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder (6. sınıf)” ve “Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir (7. sınıf)” kazanımları, öğrencilerin yaşadıkları uluslararası camianın ve var olan küresel düzenin bir parçası olduklarını kavramaları açısından oldukça önemli kazanımlardır. Bu kazanımlar ile öğrenciler, ülkemizin dünya genelinde veya bölgesel olarak ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel vb. alanlarda faaliyetler gösteren kuruluşların yapı, amaç ve işleyişleri, çeşitli devletler arasında çeşitli alanlarda yaşanan işbirliği ve iletişimin varlığı ve tüm bunların gerekliliği konusunda bilgilenme imkanına kavuşmaktadırlar.

Genel olarak, küresel düzenin bir parçası olma zorunluluğu, iletişim ve işbirliği gerekliliği, küresel sorumluluk gibi konularda farkındalığın yaratıldığı ve böylelikle etkin küresel vatandaşlığın kapısının aralandığı bu kazanımlarda öğrenciler, insanların birbirlerine ekonomik, siyasi, sosyal, askeri, kültürel vb. alanlarda muhtaç oldukları, dünyada yalnız ve başkalarından yalıtılmış bir vaziyette yaşanamayacağı, dünyadaki insan çeşitliliğinin varlığı ve bu varlığın kendileri için önemi, farklı olanlar arasında var olan iletişim, kurulan ilişkiler ve onları tanımanın gerekliliği, dünyanın yaşadığı sorunlar ve bunlara ortak olup çözme konusunda gayret göstermenin önemi gibi konularda bilgi ve beceri ve olumlu tutumlar kazanma imkanı bulmaktadırlar.

“Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.” kazanımı küresel vatandaşlık ve ortaklık bilince dayanan bir kazanımdır. Dünyadaki ortak yaşam, üretim ve değerlerin önemine dair farkındalık yaratan bu kazanım, bizlik bilinci yaratarak ortak sorumluluk, rol ve endişelere dayalı vurgu yapar. Ortak bir yaşam alanı yaratan ve herkesi bu ortak alandaki her şeyden sorumlu tutan kazanım, insanların aynı duygularla koruması gereken, beraber yaratılmış veya yaratıldıktan sonra herkese mal edilmiş mirasını konu edinmektedir. Böylelikle kazanım, ortak bir çaba ile yaratılan bilim, edebiyat, sanat, düşünce gibi ortak miras öğelerindeki ortak katkı ve çoklu emeği gösterme, farklı olanları fark etme, görünür kılma, ortak katkıdaki emeğini takdir etme ve onlara dair olumlu algılar oluşturma bakımından büyük öneme sahiptir.

“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.” Toplumsal temasın ön yargıları kırmadaki etkisine dikkat çekilen bu kazanımda turizm, ekonomik getirisinin yanı sıra bir tanıma, iletişim ve etkileşim aracı olarak ele alınmaktadır. Turizmin kültürler arası etkileşime katkısı ve uluslararası ilişkilerdeki öneminin sorgulandığı kazanımda, farklı kültürlerin tanıtımı, toplumların birbirlerini daha iyi tanınması, birbirlerine karşı ön yargıları kırması, yabancıların yaşam biçimlerini tanıma ve başkalarına saygılı olma gibi konularda farkındalık ve hassasiyet yaratma çabası ve turizm yolu ile sağlanacak toplumsal temasın toplumlar arasındaki ön yargıları kırma ve olumlu iletişimi artırma konusunda etkin olabileceği gerçeği üzerinde durulmaktadır.

Kazanımın temel aldığı, toplumların kurdukları temas ve gerçekleştirdikleri etkileşim ile birbirlerini daha iyi tanıyacakları ve daha önce kimi sebeplere bağlı olarak oluşmuş olan kalıp yargı ve ön yargıları bu etkileşim sayesinde kırıp daha iyi ilişkiler geliştirecekleri ve böylece birbirleriyle yaklaşacakları anlayışı önemlidir. Çünkü sosyal gruplar arasında temas kurulmaması önyargıları besler, ayrışma ve mesafenin artmasına yol açar ve ayrımcılığı destekler. Tüm bu olanlar ‘biz’ ve ‘diğerleri’ arasında var olan ayrımın, olumsuz ve hatalı olan genelleyici tutumların daha fazla pekişmesine ve hatta bunların kurumsallaşmasına yol açar. Öte yandan farklı toplumsal gruplardan bireyler birbirleri ile temas kurdukça, önyargı ve temelinde yatan hatalı genellemelerin farkına varılır, farklılıkların yanı sıra benzerlikler keşfedilir ve ‘öteki’ grubun aslında zannedildiği gibi ‘kötü’ ve ‘homojen’ olmadığı görülür. İnsanlar birbirlerinin gözünde ‘insanlaşır’ ve belli bir grubun üyesi olmanın ötesinde insani özellikleriyle ön plana çıkarlar. Bu sebeple toplumsal temas, önyargıyla başa çıkmanın en önemli

vasıtalarından biri olarak görülür ve çatışma içerisinde bulunan grupların aralarındaki çatışmaları çözmek ve ilişkilerini düzeltmek amacıyla kullanılabilecek en önemli kuramsal yaklaşımlardan biri olarak varlığını sürdürür (Çuhadar Gürkaynak, 2012: 256-257).

“İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.” Açıkça belirtildiği üzere asıl amacın İslamiyet’in ortaya çıkışı ve beraberinde getirdiği değişimler olduğu bu kazanımda, İslamiyet’in nasıl doğduğu, ortaya çıktığı ortamın özellikleri, doğmasıyla birlikte bu ortamda meydana gelen değişimler ve İslamiyet’in yayılışı gibi konular ele alınmaktadır. Kazanımın araştırma konusunu ilgilendiren kısmı ise tüm bunların ele alındığı bu süreçte konu açısından önemli bazı uyarılar sunulmasıdır. Özellikle de Emeviler’in ötekileştirici tutumu olan mevali politikası, eşitsizliğe ve ayrımcılığa dayanan bu politikanın kutuplaştırıcı ve dışlayıcı etkisinin meydana getirdiği çatışma ortamı ve bu durumun topluma ve Emeviler’e maliyeti, halifelikteki seçim sisteminin demokratik yönü ve buradaki demokrasi vurgusu, Medine sözleşmesi gibi uygulamaların toplumsal huzur ve çatışmasızlıktaki etkisi, veda hutbesinin özellikle kadın hakları ve toplumdaki ırk üstünlüğüne dayalı eşitsizlikleri reddetmesi gibi etmenler ile konuya çok önemli katkılar sunmaktadır.

“Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.” kazanımı eleştirel, alternatifli ve çok yönlü düşüncenin öneminden yola çıkılarak seçilmiş bir kazanımdır. Kazanım önemlidir çünkü bireylerin etraflarında meydana gelen olayları var olan tüm sebep, sonuç ve etkilerini göz önünde bulundurarak doğru okuyabilmeleri için bu düşünme tarzına ihtiyaçları vardır. Bir olayın birden fazla sebebinin, birden fazla sonucunun olabileceği ve bu olayın birden fazla kişiyi doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebileceği gerçeğine dayanan olaylarda çok boyutluluk, aslında bir çeşit eleştirel düşünmedir ve kişilerin olay veya durumlara daha sorgulayıcı bakmalarını ve bunu daha iyi analiz etmelerini sağlamak açısından son derece önemlidir. Bu durum özellikle de toplumsal kimi sorunlarda ve ötekileştirmeye dönük kimi olaylarda, doğru okumalar yapıp doğru kararlar vermeyi ve olası sonuç ve etkileri düşünüp sebepleri ortadan kaldırmaya dönük eylemlere yönelebilmeyi sağlayıcı etkiye sahiptir.

Yenilenen programın en önemli getirilerinden biri olan “*Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.*” ve “*Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular.*” kazanımları, araştırma konusunun en değerli ve etkili kazanımlarındandır. Bu kazanımların anahtar kavramları olan “farklılık, kalıp yargı, ön yargı, toplumsal uyum, sorgulama” gibi sözcükler aynı zamanda ötekileştirme olgusunun da anahtar kavramlarından bazılarını oluşturur.

Var oldukları müddetçe farklı olana olumlu bakışın zor olduğu kalıp yargı ve önyargılar, kızgın ve yıkıcı etkileri ile toplumsal etkileşimi sekteye uğratmaktadırlar. Ön yargılar, ayrımcılık, şiddet ve sosyal mesafe koymak gibi sonuçlar doğurarak, gruplar arasında meydana gelen şiddet ve çatışmanın gelişiminde aktif rol oynar (Çuhadar Gürkaynak, 2012: 256) ön yargıları tamamlayan yapısıyla kalıp yargılar da bir grubu ötekilerinden ayırıp farklılaştırır (Göregenli, 2012: 24) ve insanların kendilerinden gördüklerine olumlu yaklaşımlarına öteki olarak algıladıklarına karşı ise olumsuz tutumlar geliştirmelerine sebep olur. Bu yönüyle bu kavramlar, toplumsal bağları zayıflatır, toplumlar arasındaki mesafeleri artırır ve insanların aidiyetlerine ve değerlerine olan saygıyı azaltır, insanları birbirlerine karşı düşmanlaştırır, toplumsal bütünlüğe zarar verirler. Farklılıkların kabulü ve anlaşılması yönünde büyük tehditler oluşturur, farklı olanlar arasında etkileşimi ve dostluğu azaltır ve farklı kültürleri tanımayı güçleştirerek etkileşimi zorlaştırırlar. Bu durumda bu kazanımlar öğrencilere, dünyanın ortak bir yaşam alanı oluşu ve büyük bir çeşitliliğe ev sahipliği yapması, insanlar arasında etkileşim ve iletişimin kaçınılmazlığı, herkesin ve her kültürün değerli oluşu, insanlar ve toplumların birbirlerine kattıkları, kültürler arasındaki iletişimin olumlu etki ve getirileri, insanları ayırmanın yol açtığı yıkıcı sonuçlar, ön yargı ve kalıp yargıların sebep oldukları, onları kırmanın gerekliliği gibi konularda bilinçlenme sağlaması bakımından son derece önemlidir.

Her üç sınıf düzeyinde aşamalı ve birbirini bütünleyen bir yapıda sunulan “*Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.*” kazanımları, meslek ediniminde gereken bilgi, beceri, tutum ve rehberliğin yanı sıra mesleğin ve kadının ötekileştirilmesi konusunda farkındalık imkanı yaratmaktadır. Toplumda uzun yıllardır

meslek ve kadının meslek seçimi konusunda süregelen pek çok yanlış kalıp yargı ve düşünce mevcuttur. Bunlardan bazıları kadınların yalnızca belli mesleklere yönelebileceği, yüksek statülü mesleklerin seçiminin önemli olduğu ve bazı mesleklerin ise itibarsız oluşu nedeni ile seçilemeyeceğidir. Bu durumda bu kazanımlarla öğrenciler küçük yaşlardan itibaren her mesleğin değerli ve önemli olduğu, kimi mesleklerin ve onları icra eden bireylerin küçümsenmesi, itibarsızlaştırılması ve dışlanmalarının doğru olmadığı, her mesleğin ve meslek grubunun temsilcilerinin değerli olduğu ve saygıyı hak ettiklerini, kadının dar bir zihniyete ve yetersiz bir bakış açısına sığdırılmaksızın istediği her mesleği seçebileceği ve seçtiği mesleği başarı ile icra edebileceği, mesleklerin bir cinsiyetlerinin olmadığı gerçeği ile yüz yüze gelmektedirler Dolayısıyla çocuklar küçük yaşlardan itibaren, toplumdan gelen yanlış algı ve kültürel mirasın etkisini kırmak suretiyle meslekler ve kadının meslek seçimi konusunda geniş bir perspektif oluşturabilir, mesleğin bir ayrıştırma ve itibar aracı olmadığını, kimseyi mesleğinden ötürü dışlamanın doğru olmadığına dayalı olumlu tutumlar edinebilirler. Kadına, onun gücü ve yeterliliğine inanç ve saygı ile her mesleğin itibarlı ve önemli oluşuna dayalı yargılar oluşturup ön yargıları kırarak insanlar ve kimi meslek mensuplarının aşağılanıp dışlanmasına karşı tutum geliştirebilirler. Öğrenciler, bu konudaki ayrımcılık, dışlama ve ötekileştirmenin farkına varabilir ve bununla başa çıkabilmek için gereken bilgi beceri ve tutumu edinebilirler.

“Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır (5. sınıf). Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır (7. sınıf). Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular (5. sınıf)” kazanımları güçlü bir gözlem yeteneği ve eleştirel düşünceye dayanan medya okuryazarlığı ile ilgili kazanımlardır. Bu kazanımlar bireylerin, hayatımızın vazgeçilmezi olan teknoloji ve onun ürünü olan medyanın, insan yaşamındaki etkilerini görmek ve bu etkilere dönük tedbirler almak konusunda bilinçlenmelerini sağlamak bakımından önemlidir. Kazanımlar, bireylerin teknoloji ve medyayı bankacılık, alışveriş, vatandaşlık işlemleri, haber ve bilgi edinme gibi konularda araç olarak kullanma, medyanın kamuoyu oluşturma gücünden faydalanma, medya üzerinden iletişim kanalları oluşturarak fikirlerini geniş kitlelere ulaştırabilme ve insanları bazı konularda bilinçlendirme, medya üzerinden farklı olanlarla iletişim kurarak temas sağlama ve onlara dair bilgiler edinerek ön yargıları kırma, medya yoluyla farklı

kültürler arasında artan etkileşimin ve medyanın farklı toplumlar arasında iletişimi artırma gücünün farkında olma gibi konularda farkındalık sağlamaktadır.

Kazanımlar öğrencilerde ayrıca yoğun ve bilinçsiz teknoloji kullanımı ve medya bağımlılığının yüz yüze olan sosyal ilişkilere verdiği zarar, yarattığı iletişim kopukluğu ve yalnızlaşma durumu, toplumsal kimi bağları zayıflatıcı etkisi, teknoloji bağımlılığına bağlı davranış bozuklukları, özellikle de sosyal medyadaki olumsuz, yıkıcı ve kızgın iletişim, kimi manevi değerlerin tahribatı, hukuki sonuçlara yol açan sanal ortam tartışmaları, ifade özgürlüğünü aşan nefret söylemleri ve hedef göstermeler, şiddet ve saldırganlığa iten kimi paylaşımlar ile medyanın algı yönetimi, maksatlı yayın, manipülasyon ve yanlış haber sunumu ve bunların toplumu etkisi altına alarak gemesi ve insanları birbirine düşmanlaştırması gibi konularda bilinç yaratmaya çalışmaktadır.

Bunun için bu kazanımlar bireyleri, gelen yoğun medya mesajlarını eleştirel süzgeçten geçirerek doğru okumalar yapma, medyanın algı operasyonları ve çarpıtmalarına karşı dikkatli olma, sanal ortamda gördüğü bilgilerin doğruluğunu sorgulama, doğru haber alma hakkının ihlalinin farkına varma ve medyanın sosyal ilişkilerde yarattığı tahribata karşı uyanık olma gibi konularda dikkatli kılmaya çalışmak açısından önem kazanmaktadır.

“İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.” kazanımlarında iletişimin bireysel ve toplumsal ilişkilerdeki iyileştirici gücü ve etkisi üzerinde durulmaktadır.

Güçlü iletişim becerileri sosyal bilgiler dersinin üzerinde önemle durduğu bir mevzudur. Hatta iletişim becerisi, sosyal bilgiler öğretim programında yer alan önemli temel becerilerden biridir. Sosyal bilgiler bu konuyu önemsemektedir çünkü sosyal bir varlık olan ve çevresi ile sürekli etkileşim halinde olan birey, ancak güçlü ve doğru iletişim becerileri ile toplumla sağlıklı bir etkileşime girip uyum geliştirebilir. Bireyler ancak sağlıklı bir iletişimle kendilerini doğru ifade edebilir, kendi duygu ve düşüncelerini tam olarak aktarabilir, başkalarını anlayabilir, onlarla anlaşabilir ve sağlıklı bir temas kurabilirler. Ayrıca sosyal olarak aktif ve katılımcı olmak, işbirliği geliştirmek, toplumsal duyarlılığa dayalı faaliyetlerde bulunmak, sorunların çözümüne ortak olmak, uzlaşmacı olmak, liderlik etmek, farklı düşünen ve davranan insanları

anlamak ve onlarla etkileşimi devam ettirmek gibi davranış ve durumlar da iyi bir iletişim gerekmektedir. Diğer taraftan yaşamımızdaki pek çok sorun doğru iletişim kuramamak veya iletişim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İnsanların kendini anlatmak, anlaşılacak ve karşı tarafı anlamak konusunda yaşadıkları başarısızlıklar, ilişkileri çözümsüz hale getirmekte ve insanları çatışmaya sürüklemektedir. Örneğin insanların son zamanlarda sıkça tartıştıkları hatta hukuki boyutlara ulaşan sonuçlarla karşılaştıkları sosyal medya mecrasında yaşadıkları en büyük sorunlardan biri aslında iletişimsizliktir. Karşılıklı söz aktarımının olduğu fakat anlamak çabasının olmadığı böylesi bir sistemde kavga ve karmaşa kaçınılmaz olmaktadır.

Bu durumda bu kazanım gerçek bir iletişime olan ihtiyaç, olumlu iletişimin gücü ve etkisi, iletişimsizliğin yarattığı olumsuz sonuçlar, iletişimi sekteye uğratan tutum ve davranışlar, etkin dinleme, yapıcı olma, başkalarının duygu, düşünce ve farklılıklarına saygı, eleştiriye açık olma, empati kurma, olumlu ve yapıcı bir dil kullanma gibi etkili iletişim becerilerin önemi, iletişimin bireysel ve toplumsal ilişkilerde ifade ettikleri gibi konularda bilgi, beceri ve tutumlar edinilmesi bakımından önem kazanmaktadır.

Sosyal bilgiler dersinin, yaşadığı çevre ve dünyaya karşı sorumluluk hisseden ve sorunlarının çözümüne katkı sağlayan birey modeli yetiştirme hedefine yönelik oluşturulan. *“Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir(7. sınıf)* kazanımı ilgili konunun en güçlü kazanımlarından biridir.

Yaşadığımız dünyanın çevre kirliliği, açlık, terörizm, silahlanma yarışı, savaş, göç, etnik ve dini çatışmalar şeklinde sıralanabilecek çok sayıda sorunu vardır. Sosyal düzenin dokusunu her geçen gün daha fazla tahribata uğratan ve insanların yaşadığı derin mağduriyetleri daha da çoğaltan bu sorunlar katlanarak devam etmekte ve yaşanabilir çevre ve barış imkanını her geçen gün daha çok zora sokmaktadır. Her geçen gün boyut değiştirerek katlanan bu sorunlar, insanların fiziki ve ruhsal yapılarında derin tahribatlar yaratmakta, insanı ruhsal ve ahlaki yönden çöküntüye uğratmakta, bazı yapıların sağlıklı gelişimi ile sosyal adaletin işlemesini zayıflatmakta ve toplumsal çatışma ve ayrışmaları artırmaktadır. Yaşamsal denge mekanizmasını bozan ve hak ihlallerine yol açan bu sorunlar, dünya çapındaki yoğun etkileşimin yarattığı etki ile zamanı ve mekanı aşan bir özellik göstererek tüm insanları etkileyen bir boyuta

ulaşmakta, ayrıca zamana ve koşullara göre sürekli yer değiştirerek tüm kişi ve toplumları etkileyebilir hale gelmektedir.

Bu durumda yaşadığı dünyaya aidiyet geliştiren, geniş ufuklu, tüm dünyada olup bitenlere ilgi duyan, meydana gelen olumsuzluklara ve sorunlara karşı duyarlılık geliştiren ve bunlar için endişelenen, etkin katılım göstererek bunların çözümüne katkı sağlayan bireylerin varlığı ihtiyaç haline gelmiştir. Zaten yaşadığımız yüzyılda ülkeler arasındaki yoğun etkileşimin insanlara daha sıkı bir ilişki biçimi sunması ve dünyadaki insanlar için ortak bir yaşam alanı yaratması bireylerin yaşadıkları ülkenin vatandaşlığının yanı sıra dünya vatandaşlığı konusunda da önem kazanmalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla bireyler açısından çevre ve sorumluluk kavramları boyut değiştirerek daha da genişlemiş ve yalnızca yaşadığı yere değil tüm dünyaya karşı sorumlu hisseden küresel vatandaş varlığı önem kazanmaya başlamıştır. Bu durumda sosyal bilgiler dersinin bu kazanımı, küresel vatandaşlık bilinci ile yaşadığı dünyaya ve sorunlarına duyarlılık gösterip ilgi duyan ve çözümü için çaba harcama konusunda istek gösteren bireylerin yetişmesi açısından oldukça önemli bir işleve sahiptir.

Tablo 4. 8’de ilgili konu kazanımlarının sınıf düzeylerinde, öğrenme alanları ile ilişkisi ve kazanımların öğrenme alanları içindeki sayılarına ve oranlarına dair veri sunulmuştur.

Tablo 4.8. Sınıf Düzeyleri Kazanım Sayı ve Oranları

Sınıf	Öğrenme Alanı	Toplam	İlgili Konu	Oranı (%)
		Kazanım Sayısı	Kazanım Sayısı	
5	Birey ve Toplum	4	4	100
	Kültür ve Miras	5	1	20
	İnsanlar Yerler ve Çevreler	5	1	20
	Bilim Teknoloji ve Toplum	5	2	40
	Üretim Dağıtım ve Tüketim	6	1	16,67
	Etkin Vatandaşlık	4	3	75
	Küresel Bağlantılar	4	2	50
	Genel Toplam	33	14	42,42

Tablo 4. 8. (Devam) Sınıf Düzeyleri Kazanım Sayı ve Oranları

Sınıf	Öğrenme Alanı	Toplam	İlgili Konu	Oranı (%)
		Kazanım Sayısı	Kazanım Sayısı	
6	Birey ve Toplum	5	4	80
	Kültür ve Miras	5	1	20
	İnsanlar Yerler ve Çevreler	4	-	-
	Bilim Teknoloji ve Toplum	4	-	-
	Üretim Dağıtım ve Tüketim	6	1	16,67
	Etkin Vatandaşlık	6	6	100
	Küresel Bağlantılar	4	2	50
	Genel Toplam	34	14	41,17
7	Birey ve Toplum	4	4	100
	Kültür ve Miras	5	-	-
	İnsanlar Yerler ve Çevreler	4	1	25
	Bilim Teknoloji ve Toplum	4	1	25
	Üretim Dağıtım ve Tüketim	6	2	33,34
	Etkin Vatandaşlık	4	4	100
	Küresel Bağlantılar	4	3	75
	Genel Toplam	31	15	48,39

(MEB, 2018)

Tablo 4. 8’de görüldüğü üzere toplam 33 kazanıma sahip olan 5. sınıfın araştırma konusu ile ilgili 14 kazanımı mevcuttur. Bu kazanımların, 5. sınıftaki tüm kazanımlara oranı ise % 42,42’dir. Bu kazanımlar öğrenme alanlarına göre ele alındığında ise Birey ve Toplum öğrenme alanının 4 kazanım ile önde olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanını 3 kazanım ile Etkin Vatandaşlık, ikişer kazanımla Küresel Bağlantılar ve Bilim, Teknoloji ve Toplum, birer kazanımla da Küresel Bağlantılar, Üretim Dağıtım ve Tüketim ve İnsanlar Yerler ve Çevreler öğrenme alanları izlemektedir.

Diğer taraftan öğrenme alanları içerisindeki ilgili kazanımların tüm kazanımlara oranları farklılık göstermektedir. Bu durum öğrenme alanları içerisindeki tüm kazanımların sayılarının farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda Birey ve Toplum öğrenme alanının içerisindeki ilgili kazanımların tüm kazanımlara oranı % 100’dür. Çünkü bu öğrenme alanında tüm kazanım sayısı 4 ve ilgili konu kazanım sayısı yine 4’tür. Bu durumda bu öğrenme alanındaki tüm kazanımlar

araştırma konusu ile ilgilidir. Diğer taraftan Etkin Vatandaşlık % 75, Küresel Bağlantılar % 50, Bilim, Teknoloji ve Toplum % 40, İnsanlar, Yerler ve Çevreler % 20, Kültür ve Miras % 20, Üretim, Dağıtım ve Tüketim % 16,67 orana sahiptir. Bu durumda 5. sınıfta ilgili konu açısından en fazla etkiye sahip olan öğrenme alanları Etkin Vatandaşlık ve Birey ve Toplum öğrenme alanları olurken en düşük etkiye sahip öğrenme alanı Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanıdır.

6. sınıfta tüm öğrenme alanlarının toplam kazanım sayısı 34'tür. Bu kazanımlar içerisindeki araştırma konusu ile ilgili kazanım sayısı ise 14'tür. Bu durumda ilgili kazanımların tüm kazanımlara oranı % 41,17'dir ve bu sınıftaki toplam kazanımların üçte birinden fazlasının araştırma konusu ile ilgisi bulunmaktadır. İlgili kazanımlara öğrenme alanı bazında bakıldığında Etkin Vatandaşlık öğrenme alanının 6 kazanımla önde olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanını 4 kazanım ile Birey ve Toplum öğrenme alanı izlemektedir. Küresel Bağlantılar 2, Kültür ve Miras, Üretim Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanları birer kazanıma sahipken İnsanlar, Yerler ve Çevreler ile Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanlarının bu sınıf düzeyinde ilgili konuda kazanımı bulunmamaktadır.

Bu sınıf düzeyindeki oranlara bakıldığında ise Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarının % 100 ile önde olduğu görülebilir. Bu öğrenme alanlarını sırası ile Birey ve Toplum % 80, Küresel Bağlantılar % 50, Kültür ve Miras % 20, Üretim, Dağıtım ve Tüketim % 16,67, Bilim, Teknoloji ve Toplum ile İnsanlar, Yerler ve Çevreler ise ilgili kazanımları bulunmadığı için herhangi bir orana sahip değildir. Bu sınıf düzeyinde de ilgili konuda en etkin öğrenme alanları Etkin Vatandaşlık ve Birey ve Toplum öğrenme alanları iken konuya etkisi bakımında en zayıf olan öğrenme alanları Bilim, Teknoloji ve Toplum ile İnsanlar, Yerler ve Çevrelerdir. Hatta bu öğrenme alanlarının ilgili konuya hiç etkisi yoktur.

7. sınıfta bulunan tüm öğrenme alanlarının toplam kazanım sayısı 31'dir. Bu kazanımlar içerisindeki ilgili konu kazanımlarının sayısı ise 15'tir. Bu durumda ilgili kazanımların tüm kazanımlara oranı % 48,34'tür. Bu sınıfta da diğer sınıflarda olduğu gibi ilgili konuda en fazla kazanım Etkin Vatandaşlık ve Birey ve Toplum öğrenme alanlarına aittir. Her iki öğrenme alanında da ilgili kazanımların sayısı aynı zamanda tüm kazanımların sayısı olan 4'tür. Bu öğrenme alanlarını 3 kazanımla Küresel

Bağlantılar, 2 kazanımla Üretim, Dağıtım ve Tüketim, birer kazanımla Bilim, Teknoloji ve Toplum ile İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanları takip etmektedir. Küresel Bağlantılar öğrenme alanının bu sınıf düzeyinde herhangi bir kazanımı bulunmamaktadır.

Kazanım oranları açısından karşılaştırıldığında ise yine aynı şekilde Etkin Vatandaşlık ve Birey ve Toplum öğrenme alanlarının ilgili kazanımlarının öğrenme alanındaki tüm kazanımlara oranı % 100'dür. Bunları % 75 ile Küresel Bağlantılar, % 33,34 ile Üretim, Dağıtım ve Tüketim, % 25 ile de Bilim, Teknoloji ve Toplum ile İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanları takip etmektedir. Kültür ve Miras öğrenme alanının bu sınıfta ilgili konuda kazanımı bulunmadığı için oranı % 0'dır. Bu sınıf düzeyinde de öncekilerde olduğu gibi ilgili konuda en etkin öğrenme alanları Etkin Vatandaşlık ve Birey ve Toplum öğrenme alanlarıdır. Üstelik bu etki yalnızca kazanım sayısı değil aynı zamanda kazanımların niteliği ile de ilgilidir. Konuya etkisi bakımında en zayıf olan hatta hiç etkisi bulunmayan öğrenme alanı ise Kültür ve Miras öğrenme alanıdır.

4.5. 5. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Bilindiği üzere programdaki ilgili kazanımlar, programın ilgili amaçları doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu durumda hangi kazanımın hangi amaçla ilişkili olduğunu belirtmek ve amaç kazanım tutarlılığını göstermek üzere amaçlar ve ilgili kazanımları tablolastırılmıştır.

Aşağıda verilen tablolarda ilgili kazanımların araştırma konusunun genel amaçlarıyla ilişkisi gösterilmektedir. Bu durumda tablo 4. 9'da programın ilgili konudaki 1. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlara dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.9. 1. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri	5	1.1. Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder. 1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. 1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir. 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.

Tablo 4. 9. 1. (Devam) Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri	6	1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler. 1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. 6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.
	7	1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir. 3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir. 4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 9 incelendiğinde hak ve sorumluluklara dayalı vurgunun söz konusu olduğu ve dolayısıyla genel olarak hak ve özgürlükler ile sorumlulukları konu edinen kazanımların ilişkili olduğu bu amacın, oldukça kalabalık bir kazanımlar topluluğuna ev sahipliği yapmakta olduğu görülmektedir. Her sınıf düzeyinde ilişkili en az üç kazanımın yer aldığı amaca, aslında sorumluluğun söz konusu olduğu başka kazanımlar da dahil edilebilir çünkü amaçta hakların yanı sıra ön planda olan bir sorumluluk vurgusu da vardır ve sorumluluk oldukça geniş bir yelpazede varlık gösteren bir kavramdır. Bu durumda amaç ifadesi programdaki başka kazanımlarla da ilişkilendirilebilir.

Tablo 4. 10'da programın ilgili konudaki 2. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlara dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.10. 2. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları	5	6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.
	6	6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. 6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.

Tablo 4. 10. 2. (Devam) Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları	7	6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. 6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. 6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 10 incelendiğinde Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında baskın olan bu amacın, özellikle de demokrasi konusunun ele alındığı kazanımların ilişkili olduğu amaçlardan biri olduğu görülmektedir. Aslında demokrasi vurgusunun yapıldığı bu amaç ile ilişkilendirilebilecek başka kazanımlar da vardır. Demokratik değerleri yaşatmaya istekliliğin vurgulandığı amaca bu durumda demokrasiyi koruyup güçlendirecek ve yaşatılması konusunda etkin olabilecek ilke ve değerler olan hak ve sorumluluklar, eleştirel düşünme, adalet, eşitlik, ön yargı ve kalıp yargıların sorgulanması, doğru iletişim, etkin katılım ve sivil toplum faaliyetlerini konu edinen kazanımlar da dahil edilebilir. Bu açıdan programın genelinde yaygın oldukça etkili bir amaçtır.

Tablo 4. 11'de programın ilgili konudaki 3. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlara dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.11. 3. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri	5	1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir. 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.
	6	1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur. 6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. 6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.
	7	6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 11 incelendiğinde hem hak hem de demokrasi konusunun etkin amacı ve bu konulardaki kazanımların önemli kaynağı olan bu amacın, insan hakları, hukukun üstünlüğü, adalet, eşitlik, özgürlük gibi konuların ele alındığı kazanımların başat kaynaklarından biri olduğu görülmektedir. Haklar konusu ele alındığında hakların genelliği ve demokrasi konusunda da hukukun üstünlüğü adalet ve eşitlik kavramları çokça vurgulandığı için bu kazanımlara önemli kaynaklık teşkil etmektedir. Onun için amaç aslında tabloda yer alan kazanımlardan daha fazlasıyla ilişkilidir.

Tablo 4. 12’de programın ilgili konudaki 7. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.12. 7. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları	5	1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.
		4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.
	6	1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.
	7	1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. 7.3. Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 12. incelendiğinde eleştirel düşünme becerisini konu edinen kazanımlara kaynaklık eden bu amacın, kendisiyle olan ilişkiyi açıkça yansıtan tipik kazanımların yanı sıra pek çok kazanıma da hayat verdiği görülmektedir. Çünkü eleştirel düşünme programın her öğrenme alanı ve neredeyse her kazanımında mevcut olan oldukça etkin bir beceridir. Bunun için bu amacın da aslında ilişkili olduğu başka pek çok kazanım mevcuttur.

Tablo 4. 13’te programın ilgili konudaki 9. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.13. 9. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları	5	5.2. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır.

Tablo 4. 13. 9. (Devam) Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları	6	5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.
	7	5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 13 incelendiğinde etki alanı, sınırları ve kaynağını oluşturduğu kazanımların belirgin olduğu nadir amaçlardan birinin programın bu amacı olduğu görülebilmektedir. Mesleğe ve kadının meslek seçimine saygı konularının kendisine yer bulduğu bu amaç, ile ilgili olarak her üç sınıf düzeyinde aşamalı ilerleyen ve birbirini destekleyen üç kazanım vardır. 5. sınıfta meslekler ekonomik faaliyetler ile ilişkilendirilerek tanıtılıp öğrenciler bilmedikleri meslekler ile tanıştırılırken 6. sınıfta meslek seçiminde etkili faktörler ve mesleğe saygı işlenmekte 7. sınıfta ise tüm bunlara ilave olarak yeni gelişen meslekler ışığında meslek seçimine yönelme ele alınmaktadır. Böylelikle aşamalı ve birikimli ilerleyen bir süreci ifade eden bu kazanımlarda mesleğe ve kadının iş yaşamındaki yeri ve saygınlığına dayalı algı ve bakış açısı tüm programa yayılarak hayat bulmakta ve bu amaç sayesinde öğrenci ortaokul süreci boyunca tekrarlanan öğrenme yaşantıları geçirerek ilgili konuda farkındalık oluşturabilmektedirler.

Tablo 4. 14'te programın ilgili konudaki 11. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.14. 11. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları	5	4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır. 4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.
	6	-----
	7	1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. 1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 14 incelendiğinde 6. sınıfta ilgili konuda kendisi doğrultusunda oluşturulan herhangi bir kazanıma kaynaklık etmeyen bu amacın, ilgili kazanımları ve sınırları net olan amaçlardan birini oluşturduğu görülebilmektedir. Teknolojinin kullanımına dayalı bilinç yaratma kaygısı ile oluşturulan ve ilgili konuya teknolojinin özellikle haberleşme ve medya boyutuyla kaynaklık eden bu amaç, medyanın bilinçli kullanımı ve sosyal ilişkilerdeki rolünün sorgulandığı kazanımlara kaynaklık etmektedir. Bunun için amaç doğrultusunda 5. sınıfta 2, 7. sınıfta da iki kazanım oluşturulmuştur.

Tablo 4. 15'te programın ilgili konudaki 13. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.15. 13. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri	5	
	6	1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. 1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
	7	1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. 1.2. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. 7.3. Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 15 incelendiğinde iletişim becerilerinin sosyal ilişkilerin düzenlenmesi ve toplumsal sorunların çözülmesi konusunda etkisi ve öneminin vurgulandığı bu amacın, özellikle de 7. sınıfta bulunan ve doğrudan iletişimi konu edinen kazanımlara kaynaklık etmekte olduğu görülmektedir. Bu anlamda en çok bu sınıf düzeyinde varlık gösteren amaç, ayrıca 6. sınıfın kişiler arası ilişkilerin esas alındığı ve aynı zamanda birer iletişim becerisi alt boyutu olarak da ele alınan iletişimde farklılıklara saygı ve ön yargı konularının üzerinde önemle durulduğu 3. kazanımı için de önemli bir kaynaktır. Bu arada amacın 5. sınıfta kimi kazanımlarda var olan dolaylı etkisinin yanı sıra tipik herhangi bir kazanımı tespit edilmemiştir.

Tablo 4. 16'da programın ilgili konudaki 14. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.16. 14. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü görüşler belirtmeleri için	5	3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
		4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.
		6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.
		7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.
	6	1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.
		1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.
		1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
		6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
	7	6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.
		6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.
		1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.
		3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.
	7	5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.
		6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.
		6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.
		6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.
	7	7.1. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir.
		7.3. Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular.
		7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 16 incelendiğinde oldukça geniş bir kavramı ifade eden katılımı ve toplumsal sorunların çözümü konusunda görüş belirtmeyi konu edinen bu amacın, oldukça kalabalık bir kazanım topluluğuna kaynaklık eden amaçlardan biri olduğu görülmektedir. Amaç, katılımın her alanda olması gerekliliğinden hareketle gerek demokrasi ve siyasal katılım gerekse sosyal katılım konularının tümünde varlık gösterir. Bunun için özellikle de katılım ve problem çözme becerilerinin en çok beslendiği kaynak olan bu amaç, demokrasi kültürü, yardımlaşma, dayanışma, toplumsal sorun gibi konuları ele alındığı tüm kazanımlara kaynaklık etmektedir ve onu hayata geçirecek her üç sınıf düzeyinde pek çok kazanıma sahiptir.

Tablo 4. 17’de programın ilgili konudaki 15. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.17. 15. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri	5	6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.
		6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.
	6	6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.
		6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.
		6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.
		6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.
	7	6.5. Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.
		6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.
		6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.
		6.2. Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.
	7	6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.
		6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 17 incelendiğinde insan hakları ve demokrasi konularının önemli kaynaklarından biri olan bu amacın, daha önce ifade edilen 1, 2 ve 3. amaç ifadeleri ile organik bir bağa sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda amaç ifadesindeki kavramların tarihsel süreci ve günümüz yaşantısı üzerine etkilerinin ele alındığı amaç, ilk üç amaca benzer şekilde insan hakları ile demokrasi konusundaki tüm kazanımlara kaynaklık etmektedir. Bunun için bu amacın tabloda belirtilen kazanımlarla sınırlandırılmaksızın kendisi doğrultusunda oluşturulmuş başka kazanımları da vardır.

Tablo 4. 18’de programın ilgili konudaki 16. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.18. 16. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri	5	Tüm kazanımlar
	6	Tüm kazanımlar
	7	Tüm kazanımlar

(MEB, 2018)

Tablo 4. 18 incelendiğinde araştırma konusu ile ilişkilendirilen tüm kazanımların, belli yönleri ile insanın erdemli oluşuna ve erdemli olmaya götüren yolları öğretmeye olanak tanıdıkları için tümünün aynı zamanda bu amacın çatısı altında birleştiği görülmektedir. Onun için amacın ilgili bölümlerinde “tüm kazanımlar” ifadesi yer almaktadır.

Tablo 4. 19’da programın ilgili konudaki 17. amacı ile bu amaç doğrultusunda belirlenmiş olunan kazanımlarına dair veri sunulmaktadır.

Tablo 4.19. 17. Amaç-Kazanımlar Dağılımı

Amaç	Sınıf	Kazanım
Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri	5	3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
		6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.
		7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.
	6	1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.
		7.1.Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder.
		7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.
	7	5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.
		7.1. Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir.
		7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

(MEB, 2018)

Tablo 4. 19 incelendiğinde ilgili konunun son amacı olan 17. amaç ifadesinin özellikle de toplumsal ve küresel sorun, dayanışma, yardımlaşma ve işbirliği gerektiren

durumların ele alındığı kazanımların temel dayanağını oluşturmakta olduğu görülmektedir. Onun için her üç sınıf düzeyinde de varlık gösteren ve ilgili konuya etkisi açısından oldukça önemli olan bu amaç, önemli sonuçları olan çok sayıda kazanıma ev sahipliği yapmaktadır.

Tablolara bakıldığında ilgili konunun belirtilen amaçları ile kazanımları arasında bir tutarlılık söz konusu olduğu görülebilmektedir. Kazanımların neredeyse tümü ilgili amaçlar doğrultusunda ve onları gerçekleştirmeye dönük oluşturulmuştur. Ayrıca iyi bir kazanım amaç tutarlılığından söz edilebilen bu durumda, hangi kazanımın hangi amaç doğrultusunda oluşturulduğu da açıkça görülebilmektedir.

Diğer taraftan her ne kadar hangi kazanımların hangi amaçlara paralel oluşturuldukları belli olsa da amaç kazanım ilişkisini kesin sınırlarla çizmek bazen güçleşebilmektedir. Evet, her kazanım illaki bir amaç doğrultusunda oluşturulmuştur ve bu açıkça görülebilmektedir fakat bazı kazanımlar kendi amaçları dışındaki amaçlara da hizmet edebilmektedir. Yani kimi zaman bir kazanım birden fazla amacı gerçekleştirmeye dönük bir işlev gösterebilmektedir. Çünkü kazanımların amaçlarla aralarında farklı yönlerden barındırdıkları bir ilişki mevcuttur. Örneğin, medya ve teknoloji doğrultusunda oluşturulan amaçlar aynı zamanda eleştirel düşünme ve iletişim becerilerini esas alan amaçlarla da bağlantılı olabilmektedir. Bunun için yukarıdaki tablolarda kimi kazanımlar, birden fazla amaç ifadesi karşısında belirtilmiştir. Benzer şekilde kimi amaç ifadeleri de karşısında belirtilenden daha fazla kazanıma kaynaklık etmektedir.

Bunun dışında birden fazla amaca son derece yakın kazanımlar da mevcuttur. Yani söz konusu kazanım neredeyse her iki amaca da eşit mesafededir ve her ikisini de gerçekleştirmeye dönük oluşturulmuştur. Onun için gruplandırılması en zor olan bu kazanımlar, tablolarda birden fazla amaç karşısında belirtilmişlerdir. Örneğin, *“Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.”* ve *“Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.”* kazanımları hem *“İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri”* amacına hem de *“Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp*

demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları” amacını gerçekleştirmeye dönük bir kazanım olarak alınmıştır.

Ayrıca bazı kazanımların bağlı bulundukları asıl amaçlar konunun ilgili amaçları arasında bulunmamaktadır. Yani ilgili amaçlar doğrultusunda oluşturulmadığı ve onlardan herhangi birine dahil edilmediği halde sırf araştırma konusuna etkide bulunduğu için alınan bazı kazanımlar vardır. Örneğin, 5. sınıftaki *“Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.”* kazanımı asıl olarak *“Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri”* şeklinde belirtilen ve ilgili amaçlar arasında yer almayan bu amacı gerçekleştirmeye dönük oluşturulmuş bir kazanımdır. Ama bu kazanım, ortak yaratılan kültürel öğelerin meydana getirdiği birliktelik ve oluşturduğu dayanışma duygusu, oluşan ortak kültürde farklı olanların katkısı ve ötekilerin fark edilmesi gibi konularda fayda sağladığı için araştırma konusu ile ilişkilendirilmiş ve böylelikle konuya dahil edilmiştir. *“İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.”* ve *“Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.”* kazanımları da bu özelliktedir.

4.6. 6. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Zengin bir kavram içeriğine sahip olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programının, araştırma konusunun kazanım ve konularına bağlı olarak tespit edilen çok sayıda kavramı mevcuttur. Tablo 4. 20’de 5. sınıfın öğrenme alanları, kazanımları ve onlarla ilişkili kavramlara dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.20. 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Kavramlar
Birey ve Toplum	1.1. Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder. 1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.	Hak, hak ihlali, çocuk hakları, sorumluluk, rol, görev, dayanışma, sözleşme, birey, grup, hoşgörü, kimlik, etkin vatandaşlık, olaylarda çok boyutluluk, sosyalleşme

Tablo 4. 20. 5. (Devam) Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Kavramlar
Birey ve Toplum	1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. 1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.	Hak, hak ihlali, çocuk hakları, sorumluluk, rol, görev, dayanışma, sözleşme, birey, grup, hoşgörü, kimlik, etkin vatandaşlık, olaylarda çok boyutluluk, sosyalleşme
Kültür ve Miras	2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.	Benzerlik ve farklılık, kültür, kültürel çeşitlilik, kültürel farkındalık, kültürel öge, değer, saygı, sevgi
İnsanlar Yerler ve Çevreler	3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.	Çevre, dayanışma, duyarlılık, işbirliği, kenetlenme
Bilim Teknoloji ve Toplum	4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır. 4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.	Sosyalleşme, eleştirel bakış açısı, medya okuryazarlığı, medya, sosyal medya, siber suç
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.2. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır.	Sorumluluk, kalıp yargı, ön yargı, ayrımcılık, meslek, saygı, saygınlık
Etkin Vatandaşlık	6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir. 6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.	İhtiyaç, kurum, sivil toplum kuruluşu, etkin yurttaş, sosyal etkileşim, sosyal örgüt, sosyal yardım, yardımlaşma, vakıf, dernek, dayanışma, duyarlılık, dezavantajlı birey, temel hak, özgürlük, yasa, anayasa, ödev, katılım hakkı, düşünce özgürlüğü
Küresel Bağlantılar	7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar. 7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.	Barış, ortak miras, ön yargı, etkileşim, toplumsal temas, kalıp yargı

(MEB, 2018)

Tablo 4. 20 incelendiğinde 5. sınıfın ilgili konuda pek çok kavrama ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Araştırma konusuyla ilişkili kavramların çoğu programdaki aynı

zamanda en fazla kazanıma da ev sahipliği yapan Birey ve Toplum, Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarına aittir.

Tablo 4. 21’de 6. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve onlarla ilişkili kavramlara dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.21. 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Kavramlar
Birey ve Toplum	1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler. 1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. 1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır. 1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	Birey, ön yargı, kalıp yargı, dayanışma, vakıf, sosyal rol, hak, sorumluluk, toplum, toplumsal birliktelik, farklılık, empati, farklılıklara saygı, ayrımcılık, çatışma, dışlama, toplumsal uyum, beraberlik, toplumsal temas, toplumsal dayanışma, sivil toplum kuruluşu, fırsat eşitliği, sosyal yardımlaşma, insan hakları, çocuk hakları, anayasa, yasa, hukuk, özgürlük
Kültür ve Miras	2.2. İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	Eşitlik, kadın hakları, cinsiyet ayrımcılığı, ayrımcılık, mevali, adalet, seçim, halifelik, saltanat
İnsanlar Yerler ve Çevreler	-----	
Bilim Teknoloji ve Toplum	-----	
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.	Cinsiyet ayrımcılığı, ön yargı, kalıp yargı, değer, bireysel farkındalık, itibar, kıymet, cinsiyetçilik
Etkin Vatandaşlık	6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. 6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. 6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.	Demokrasi, Cumhuriyet, pozitif ayrımcılık, siyasi parti, yönetim biçimi, kuvvetler ayrılığı, yasama, yürütme, yargı, monarşi, oligarşi, eşitlik, kamu, kamuoyu, meşrutiyet, teokrasi, seçim, seçme seçilme, çoğulculuk, çoğunluk, hak, özgürlük, katılım, milli egemenlik, adalet, hukukun üstünlüğü, rejim, yetki, cumhur, azınlık, grup, yasa

Tablo 4. 21. (Devam) 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Kavramlar
Etkin Vatandaşlık	6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6.6. Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.	parlamento, sorumluluk, anayasa, hükümet, hukuk, bağımsız mahkeme, adalet, hukuk devleti, anayasa mahkemesi, yargı denetimi, propaganda, sivil toplum kuruluşu, medya, seçmen, oy, farklılık, saygı, milli irade, hak ihlali, cinsiyet eşitliği
Küresel Bağlantılar	7.1. Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. 7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.	Barış, uluslararası iletişim, dayanışma, hoşgörü, yardımlaşma, uluslararası rol, uluslararası toplum, uluslararası teşkilat, toplumsal temas, duyarlılık

(MEB, 2018)

Tablo 4. 21 incelendiğinde 6. sınıfın da araştırma konusundaki en kalabalık kavram varlığının programın ilgili konudaki en etkin öğrenme alanları olan Birey ve Toplum, Etkin Vatandaşlık ile Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sınıf düzeyinin İnsanlar, Yerler ve Çevreler ile Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanlarında kazanım kavram ilişkisi bulunmamaktadır.

Tablo 4. 22'de 7. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve onlarla ilişkili kavramlara dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.22. 7. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Kavramlar
Birey ve Toplum	1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. 1.2. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. 1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. 1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.	İletişim, duygu, düşünce, medya, sosyal etkileşim, hak, sosyal değişim, sorumluluk, basın, empati, tutum, davranış, ön yargı, etkili iletişim, farklılıklara saygı, ben dili, etkin dinleme, sen dili, RTÜK, tekzip, sansür, düşünce özgürlüğü, kitle, birey, hak, özgürlük, sorumluluk, kamu, kamuoyu, yasa, anayasa, bildirge, sözleşme,

Tablo 4. 22. (Devam) 7. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Kavram İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Kavramlar
Kültür ve Miras		
İnsanlar Yerler ve Çevreler	3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.	Yerleşme, seyahat, hak, özgürlük, anayasa, yasa, bildirge, kamu yararı, kısıtlama
Bilim Teknoloji ve Toplum	4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.	Düşünce, özgürlük, kanaat, hürriyet, bilim, sanat, anayasa, yasa, pozitif düşünce
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir. 5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.	Vakıf, sivil toplum kuruluşu, yardımlaşma, dayanışma, duyarlılık, kaynaşma, ihtiyaç, sendika, dernek, meslek kuruluşu, toplumsal sorun
Etkin Vatandaşlık	6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. 6.2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. 6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. 6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.	Demokrasi, teokrasi, etkin, kanaat, özveri, katılım, genel seçim, anti demokratik, mutlak monarşi, ihtilal, referandum, bildirge, hak, özgürlük, cumhuriyet, demokratik devlet, özgürlük, eşitlik, milli egemenlik, çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, adalet, seçim, seçmen, siyaset, parlamento, meşruiyet, Kanuni Esasi, kurultay, TBMM, parti, anayasa, hukuk devleti, gizli oy, milletvekili, insan hakları, yasa, yetki, laiklik, sosyal devlet, din ve vicdan özgürlüğü, eşitlik, , hukuk, anayasa mahkemesi, oy, darbe, laik devlet, hukuk devleti, muhalefet, yasama, yürütme, yargı
Küresel Bağlantılar	7.1. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir. 7.3. Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular. 7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.	Küresel sorun, kültür, kalıp yargı, ön yargı, eleştirel düşünme, küresel, ayrımcılık, medya, terörizm, barış, etkileşim, uluslararası kuruluş, dayanışma, sorumluluk, nefret söylemi, farklılıklara saygı, yardımlaşma, savaş, eşitlik

Tablo 4. 22. incelendiğinde 7. sınıftaki kavram varlığı ve dağılımının 5 ve 6. sınıflarla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu sınıf düzeyinde de en kalabalık kavramlar topluluğuna ev sahipliği yapan öğrenme alanlarının Birey ve Toplum, Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanları oldukları görülmektedir. Bu sınıfın da Küresel Bağlantılar öğrenme alanında ilgili konu kazanım kavram ilişkisi bulunmamaktadır.

Diğer taraftan bilindiği üzere Sosyal bilgiler Öğretim programında içerik düzenlenirken kullanılan iki temel yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan biri programda içeriğin omurgasını oluşturmakta olan temel kavram ya da konuların öğretiminin, birbirini izleyen yıllarda kapsamının genişleyerek devam ettiği, genişlemenin yönünün de somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene doğru olduğu, üst sınıflara geçtikçe de konuların daha geniş ve karmaşık bir şekilde öğrenildiği sarmal yaklaşım programdır (Cleaff, (1991)' den akt. Öztürk, 2006: 36). Dolayısıyla programdaki bu sarmal yaklaşım özelliğinden dolayı çoğu kavramın her üç sınıf düzeyinde ve ilerleyen zamanlarda daha karmaşık ve üst düzey olarak tekrar verildiği görülebilmektedir. Yani bu durumda program, öğrencilere özellikle de kimi kavramların aktarımını onların yaş ve gelişim özellikleri ile konunun özelliklerine bağlı olarak tekrar tekrar ve aşamalı bir şekilde yeniden gerçekleştirmektedir. Böylelikle öğrenci seviyesine uygun daha üst düzey öğrenmeler sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu duruma örnek olabilecek kavramların birkaçı şunlardır: “ bağımsızlık, bildirge, millet, ortak miras, saltanat, yasama, savaş seçim, hoşgörü, anayasa, cumhuriyet, özgürlük, demokrasi, sorumluluk, sözleşme, yasa, yönetim, katılım, kamuoyu”.

Araştırma konusu ile ilgili verilen kavramların içerisinde öğretimi zor olan soyut kavram varlığı oldukça fazladır. Bu kavramlardan bazıları genel olarak anayasa, laiklik, yürütme, siyaset, kanun, bağımsızlık, bildirge, hak, etkileşim, özgürlük, çoğulculuk gibi kavramlardır. Öğrenme ve öğrenme yaşantılarını olumsuz etkileme bakımından önemli olan bu durum ilgili konu açısından da bir dezavantajı ifade etmektedir.

Programdaki sosyal bilim dallarının yapısal kavramlarına baktığımızda ise konumuz ile ilgili kavramların çoğunun özellikle hukuk, vatandaşlık, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji gibi alanlarla ilgili olduğu görülebilir. En az kavram ise programda etkisi ağır disiplinlerden olan coğrafya ve ekonomi disiplinlerine aittir.

Etkin vatandaşlık ve onun gerektirdiği politik bilginin önemli kavramları olan “Anayasa, bağımsızlık, barış, bildirge, birey, cumhuriyet, demokrasi, egemenlik, hak, sorumluluk, hukuk, kamuoyu, katılım, milli egemenlik, monarşi, özgürlük, saltanat, seçim, siyasi güç, sözleşme, teokrasi, yargı, yasa, yasama, yönetim, yürütme” gibi pek çok kavramın, 5, 6 ve 7. sınıfların üçünde de vatandaşlık ve demokrasi eğitiminin yoğun olarak verildiği “ Etkin Vatandaşlık ve Birey ve Toplum” öğrenme alanlarında verilmektedir. “Küresel sorun, kültür, kalıp yargı, ön yargı, ayrımcılık, barış, etkileşim, uluslararası kuruluş, dayanışma, farklılık, farklılıklara saygı, duyarlılık, yardımlaşma, yoksulluk, savaş, ortak kültür, hoşgörü, yardımlaşma, uluslararası toplum, toplumlar arası temas, duyarlılık, ortak miras” gibi kavramlar da en çok milletlerarası etkileşim ve ortak yaşamı konu alan “ Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer almaktadır. Zaten bu üç öğrenme alanı konu açısından önemli kavramların önemli bir bölümünü barındırmaktadır.

Programın araştırma konusu ile ilgili tespit edilen tüm kavramları, birbirlerini bütünleyen bir yapıda olup öğrencilerin söz konusu problemi ve bileşenlerini tanımlarını sağlayacak yeterliliği kazandırma, onları ilişkisel ve bütüncül düşünmeye teşvik etme ve olaylara ait algılarını zenginleştirme açısından çok önem arz etmektedir.

4.7. 7. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Yenilenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programında, 4. sınıftan 7. sınıfın sonuna kadar kazandırılması gereken 27 temel beceri belirlenmiştir. Beceri öğretimine önem veren programda, araştırma konusunu doğrudan etkileyen beceriler yer almaktadır. Bu becerilere ilişkin veriler tablo 4. 23’te sunulmuştur.

Tablo 4.23. Araştırma Konusu İle İlgili Beceriler

✓ İletişim	✓ Gözlem
✓ Empati	✓ Sosyal katılım
✓ Eleştirel düşünme	✓ Yenilikçi düşünme
✓ Kalıp Yargı ve Önyargıyı Fark Etme	✓ Medya Okuryazarlığı
✓ Araştırma	✓ Politik Okuryazarlık
✓ Problem çözme	✓ Hukuk Okuryazarlığı
✓ Karar verme	✓ Öz denetim

(MEB, 2018)

Tablo 4. 23 incelendiğinde araştırma konusu ile ilgili 14 beceri tespit edildiği görülmektedir. Konu ile ilgili bu beceriler aynı zamanda programdaki toplam becerilerin yüzde 51,85'ini yani yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Belirlenen becerilerin araştırma konusu açısından etki ve önemlerine bakılacak olunursa;

İletişim becerisi, hem sosyal bilgiler öğretim programının hem de araştırma konusu olan ötekileştirmenin ilgilendiği en önemli becerilerden biridir. 7. sınıfta bulunan *“İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.”* kazanımlarında da görüldüğü üzere bu beceri doğrudan kazanım olarak verilen nadir becerilerdendir.

İletişim becerisine sahip olmak önemlidir. Çünkü kaçınılmaz olan iletişimin insanlar arasında etkili ve nitelikli olarak gerçekleşebilmesi ancak bu becerinin edinimine ve getirdiği avantajlara bağlıdır. Ayrıca iletişimsizlik veya niteliksiz iletişim toplumların yaşadığı en önemli problemlerden biridir. Bu problem, insanların birbirini anlamasını engelleyici, insanlar arasındaki bağları zayıflatıcı ve toplumsal etkileşim ve uyumu bozucu etkiye sahiptir. Bu yönü ile çatışmalara ve sosyal mesafe koymaya dönük etkide bulunur. Ön yargıları artırır ve kalıp yargıların yıkılmasını engeller. Etkili bir iletişim becerisinin bu durumların yaratımını engelleme gibi bir imkanı vardır çünkü iletişim becerisi, kendini ifade etme, anlatabilme ve karşındakini anlayabilme (Uzuntaş, 2013: 11) iletişim engellerini ortadan kaldırabilme, kurduğu iletişimi sürdürebilme, başkalarının düşüncelerine saygılı olma, ön yargıdan kaçınma grupla uyum içerisinde olma, empati kurabilme (Zevfi, 2015: 48) tartışma, farklı perspektiften bakma, açık fikirli olma, başkalarının düşünce ve duygularını anlama, farklılıklara saygı duyma (MEB, 2005: 4) dinlemeye ve anlamaya istekli olma, etkin ve katılımlı dinleme, eleştiriye açık olma şeklinde pek çok alt boyuta sahiptir.

Piji Küçük (2012)'ün iletişim ve problem çözme becerisi düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmada öğrencilerin iletişim becerisiyle problem çözme becerisi ve bu becerinin alt boyutları arasında yüksek düzeyde ve olumlu yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Piji Küçük, 2012). Bu durumda genel olarak dinleme, anlama, başkasını anlamaya dayalı empati kurma, eleştirel bakış açısı geliştirme, farklı

perspektiflerden bakma, farklılıklara saygı duyma gibi önemli etmenlerin üzerine kurulu olan iletişim becerileri, bireylerin meydana gelen çatışmaları önleyebilmek veya yönetebilmek, çıkan problemleri çözebilmek, kendisi ve sosyal çevresiyle anlaşabilmek için ihtiyaç duyduğu temel becerilerdir (Uzuntaş, 2013: 12).

İletişim problemleri, ötekileştirmenin kuşkusuz tek sebebi olmamakla birlikte en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü iletişim becerisinin alt becerilerine bakıldığında bile, bireylerin birbirlerini daha iyi tanımaları, anlamaları, diyalog kurmalarını sağlayan ve yaşanan kimi sıkıntıların ortadan kaldırılmasına sebep olabilen, başkasını anlama, empati, farklılıklara saygı, farklı perspektiften bakma, ön yargısız davranma, açık fikirli olma gibi daha pek çok önemli alt boyut bulunduğu görülebilmektedir. Zaten yaşanan pek çok sorunda olduğu gibi ötekileştirme sorununda da en önemli problemlerden biri değil midir empati kuramama, başkalarını anlamama ve ön yargıları yıkma girişiminde bulunmamak? Bireylerin, başkalarından farklılığının olumsuzlanması durumu olan ötekilik, farklılıklara tahammülsüzlük ve saygısızlık temelleri üzerine bina edilmemiş midir?

Programın sahip olduğu önemli becerilerden biri de empatidir. Bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışması, hissetmesi ve hissettiklerini karşısındakine aktarması süreci olan empati bireyler arası olumlu ve yapıcı ilişkilerin olmazsa olmazlarından. Bilişsel gelişim için zeka ne kadar gerekliyse, empati de sosyal gelişim ve kişilerarası iletişim için o derece önemlidir (Ersoy ve Köşger, 2016: 1). Empati, insanlar arasında istenen etkide bir iletişim kurulabilmesi ve kurulan bu iletişimin doyurucu bir birliktelik ile sonuçlanabilmesi için iletişim kuran bireylerin dikkat etmesi gereken ilkelerden biri olan muhatabı anlama çabasının en kolay yoludur (Karaca, 2012: 223). Gereksiz merhamet ya da hoş görme hali olmayan empati, sadece bireyi tarafsız bir şekilde anlamayı gerektirir. Kişinin kendisini başkasının yerine koyarak karşısındakinin ne hissettiğini, kendisi aynı durumda olsa neler düşüneceğinin muhasebesini yaparak karşısındakini anlayabilmesi ve bu yönde bir tavır geliştirerek soruna daha yapıcı bakabilmesi beklenmektedir. Böylece var olan sorunun halledilmesi veya yeni bir sorunun oluşumunun engellenmesi mümkün olabilecektir. Bunun için toplumsal uyumun en önemli becerilerinden biri olan empati, sağlıklı bir ruh hali, olumlu ilişki ve tavır ve bireysel ve toplumsal barış için olmazsa olmazlardan.

Empatik tepkilerin gelişimi, çocuklar için hayati önem taşıyan sosyal beceriler ve olumlu sosyal davranışların büyük ve önemli bir parçası olarak görülmektedir. Empati becerisi gelişmiş çocukların daha gelişmiş ahlaki tutum ve yargılara sahip oldukları, daha az saldırgan ve daha çok yardımsever oldukları belirtilmektedir (Ersoy ve Köşger, 2016: 1). Örneğin Rehber (2007)' in ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çatışma çözme davranışlarında sahip oldukları empatik eğilim düzeylerine göre fark olup olmadığının incelendiği çalışmasında, araştırmanın sonunda empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilerdeki saldırganlık davranışları, empatik eğilim düzeyi yüksek olan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanı sıra yüksek empatik eğilim düzeyine sahip olan öğrencilerin problem çözme davranışlarının, düşük empatik eğilim düzeyine sahip olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Rehber, 2007). Dolayısıyla belirtilen öneminden dolayı kimi ülkeler tarafından uygulanan farklılıklara saygı eğitiminde çocuğa empati kazandırma temel hedeflerden birini oluşturmaktadır (Topçubaşı, 2015).

Evet başkalık üzerine kurulu ötekilikte ve günümüz insanların karşılaştığı pek çok problemin temelinde bulunan en önemli etmenlerden biri de empati becerisini kullanma konusundaki yetersizliktir (Ersoy ve Köşger, 2016: 7). Oysa ki empati kişiler arası ilişkilerde olduğu kadar, yaşanan sosyal sorunların tespiti, anlaşılması ve çözümlenmesinde de oldukça önemli bir rol oynar (Karaca, 2012: 236) ve pek çok iletişim probleminin oluşmasına engel olduğu gibi yaşanan veya yaşanabilecek çatışmaların da en az zarar verecek şekilde çözümlenmesine imkan tanır. Bu beceri yaşanabilecek iletişim çatışmalarını engelleyerek daha olumlu ve yapıcı ilişkilerin kurulmasını sağlar, bireyde kendini açma, sosyal duyarlılık, toplumsal uyum, yardımlaşma ve prososyal davranışlarda artışa imkan tanır, bunların yanı sıra saldırganlığı ve antisosyal davranışlarda azaltıcı bir etki sağlar (Ersoy ve Köşger, 2016: 7). Bu durum da empatinin çatışmaların azaltılması ve toplumsal bir problem olan ötekiliğin önlenmesi konusunda önemini göstermek açısından oldukça açıklayıcıdır.

Programın önemli becerilerinden biri de eleştirel düşünme olup, eleştirel düşünme, herhangi bir olgu, konu veya fikir üzerinde açıklık, tutarlılık, şüphecilik, mantıklı oluş ve doğru akıl yürütme gibi bir takım yöntem ve ölçütleri esas alarak; doğru olmayan düşünme şekillerini tanıyan, kanıt ve sonuçlara önem veren, araştırma

bazlı derin bir düşünme eğilimi sergileyen, böylece tutarlı, makul sonuç ve yargılara ulaşmayı amaçlayan bir düşünme biçimidir (Gündoğdu, 2009: 63).

Bilgiye dayalı akıl yürütme süreci (Doğanay ve Ünal'dan akt. Doğanay, 2006: 196) olan eleştirel düşünme, problem çözme ve problem görme kapasitesi sayesinde, bireyin kendi düşünme sürecini daima denetim altında tutarak değişme ve kendini düzeltmeye açık hale getiren bir düşünmedir (Gündoğdu, 2009: 63). Özellikle günümüzde, gerek bireysel gerekse toplumsal olarak güçlü olmada bir gereklilik (Gündoğdu, 2009: 58) olan eleştirel düşünme, bir kanıtı kullanma veya referansa dayanma, sebep-sonuç ilişkilerini belirleme, farklı olan bakış açılarını açıklama, kararları sorgulama, karşılaştırmalar yapma, ilgili ve ilgisiz bilgileri ayırt etme, kalıp yargıları fark etme (MEB, 2005: 4) bir olay, durum veya konunun olumlu-olumsuz-eksik taraflarını ortaya koyma ve yorum yapma, edinmiş olduğu bilgilerin doğruluğunu sınama, kendisini ve başkalarını sorgulayabilme, ön yargısız davranma, çelişkileri fark edebilme, bir düşünce ve inanca araştırmadan ve etraflıca düşünmeden bağlanmama gibi pek çok alt beceriden oluşmaktadır (Zevfi, 2015: 39).

Yapılan tanım ve belirtilen alt becerilere bakıldığında eleştirel düşünmenin bireylere, kendisi hakkında farkındalık yaratma, düşünce özgürlüğü kazandırma, sorunları görme ve çözme yetisi edindirme, mantık dışı düşüncelerden alıkoyma, tarafsız ve alternatifli düşünmeyi sağlama, kalıp yargılar ve ön yargıları fark etme vb. pek çok konuda yarar sağladığı görülmektedir. Tüm bunlar bireylerin olay ve durumlar hakkında daha doğru düşünüp daha sağlıklı kararlar almalarını sağlayacak etmenlerdir. Ki verilen alt boyutlara bakıldığında bunların bütününe toplumsal çatışmalar ve ötekileştirme eğiliminin engellenmesi için gerekli olan motivasyon kaynakları olduğu görülebilmektedir. Çünkü toplumsal problemler, kendilerine sorgulayıcı, tarafsız, çok boyutlu, alternatifli, ön yargısız ve geniş bir analiz gücü ile bakmayı gerektirir. Aynı şekilde toplumda olumlu ilişkiler de belirtilen etmenlerin varlığı ile mümkün olabilmektedir.

Yaşadığımız yüzyılda nefes almak kadar önemli bir boyut kazanmış olan eleştirel düşünme (Zevfi, 2015: 36) çağa ayak uydurmak konusunda bir gereklilik arz etmektedir. Çağa ayak uydurmak ise bir şeyleri olduğu gibi kabul etmeyerek ilgili konu, kavram ve olaylar üzerinde kafa yormayı gerektirir. Bu durumda bireyler eleştirel

düşünerek belli kalıplara sıkışmadan, olanları üstünkörü kabul etmeden ayrıntılı analiz etme ve sağlıklı bir sonuca varma konusunda ilerleyebilir ve böylece daha mantıklı ve üretken düşünebilen bireylere dönüşebilirler (Zevfi, 2015: 36). Böylelikle olay ve durumların doğru değerlendirilmesi ve iyi iletişime dayalı toplumsal huzura ulaşmaya da olanak tanınmış olur.

Programın önemli becerilerinden biri de kalıp yargı ve ön yargıyı fark etmektir. Çünkü kalıp yargı ve ön yargılar, ötekileştirme eğilimlerinin iki önemli kaynağını oluşturmaktadır. Bireylerin özgür ve nesnel düşünmelerinin önündeki en önemli engellerden birini oluşturan bu etmenler, eleştirel düşünme açısından oldukça tehlikeli faktörlerdir. Bunlar bireylerde algılayışı etkileyerek bireylerin doğru analiz etmesi ve olaylara tarafsız bakmasını engellerler. Çünkü bireyler kendi düşüncelerini başkalarına ait algı, bilgi ve düşüncelere göre oluştururlar ve çoğu zaman asılsız ve temellendirilmemiş bilgilere göre hareket ederler.

Bu etmenler, bireylerin insanları tek tipleştirip kategorilere ayırmasını ve bir gruba dahil olan herkese bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmaksızın, aynı muameleyi yapmasına sebep olurlar. Örneğin herhangi bir topluluk veya üyelerinin ya da herhangi bir düşünce veya inancın tanımlanması ve değerlendirilmesinde abartılı olan genelleme ve basitleştirmeden yararlanmak anlamına gelen kalıp yargılar, herhangi bir gruba ait bir üyeyi veya bir davranışının, tekil bir durum şeklinde incelenmesini engellemekte ve bu durumda grubun genel karakteristiğinin gruptaki her bir üyeye atfedilmesine ve bireyin –varsa- özgül yanlarının belirsizleşmesine neden olmaktadır (MEB, 2005: 33). Bu da bireylere ait bireysel farklılıkların tamamen göz ardı edilerek, toplumdaki tüm bireylerin aynılaştırılması anlamına gelmekte ve yanlış değerlendirmelere sebep olmaktadır.

Ayrıca gerçekten daha çok ön yargı, fikir saplantıları veya kimi zaman boş bir inancı ifade eden (Koç ve Tutkun, 2008: 259) grup veya topluluk ile ilgili sahip olunan temellendirilmemiş düşünce ve kanaatler olan kalıp yargılar, grup bağlılığı ve imajını koruma, diğer birey ve gruplardan ayırt edilme ve sahip olduğumuz inançları haklılaştırma işlevi görüp (Bezirgan Arar, 2009) iç grup sempatisizliğini, dış grubun ise ayrımcılığını belirgin biçimde artırarak (Göregenli, 2012: 24) toplumsal problem ve çatışmaların önemli kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Benzer şekilde bir olay, durum veya insan hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olmaksızın, gereğinden az kanıt dayanarak veya hiçbir kanıt olmaksızın bir şey ya da kişinin iyi veya kötü olduğuna dair önceden geliştirilen düşünce, kanı ya da tutumlar olarak tanımlanan ön yargılar (Atkinson ve diğ., (2002)’den akt. Koç ve Tutkun 2008: 161) da grup düşmanlığının duygusal ögesini oluşturmakta (Tekeş, 2013: 2) ve davranışa dönüştükleri durumlarda da ayrımcılığa sebep olmaktadır (Göregenli, 2012: 22) Ayrımcılık ise *insan hakları* ihlalleri ve hatta soykırıma varabilecek tehlikeli bir süreç içermektedir (Gürses, 2005: 156).

Bireyin muhakeme etmeksizin konum alışının söz konusu olduğu (Lindbom, (1997)’dan akt. Gürses, 2005: 144) önyargılar da öteki ile olan ilişkilerde belirleyici rol oynamaktadır (Bezirgan Arar, 2009: 2). Farklılıklara saygı eğitiminin kurucusu olan ve önyargıyı kişinin tutum, inanç ve duygular sebebi ile kendisini haklı görmesi sonucu başka bir kişiye adaletsizce davranmak olarak tanımlayan Derman-Sparks (1989), önyargıların çocuklarda farklılıklara karşı korku duyma ve farklılıkları kabul etmeme gibi ciddi davranış problemleri oluşturabileceğini ve bu eğitimde önyargıları mutlaka kırmak gerektiğini vurgulamaktadır (Akt. Ekmişoğlu, 2007: 32-33) .

Görüldüğü üzere damgalama, dışlama, ayrımcılık, adaletsiz muamele, hak ihlalleri vb. bireysel ve toplumsal pek çok zararı ve olumsuz sonucu olan bu iki kavram toplumsal barış ve düzenin önündeki en önemli engellerdendir. Ötekileştirme olgusunun en önemli motivasyon kaynaklarından olan ve tehlikeli toplumsal sonuçlar doğuran bu etmenler, güçlü bir eleştirel bakış açısı ve yaklaşımı eşliğinde mutlaka aşılması gereken durumlardır.

Programın bir diğer becerisi olan araştırma becerisi, bir problemin fark edilmesi durumu ile başlayan ve problemin çözümüne dayalı hipotezlerin kurulması, araştırma yapılarak çözüm için gerekli verilerin toplanması, elde edilen verilerin incelenmesi ve yorumlanması en sonunda da sonuca ulaşılmasını sağlayan süreçleri kapsayan (MEB, 2005: 15) ve bireylere günlük yaşamlarında olaylar ve konuları araştırma ve aralarındaki bağlantıyı çözme konusunda fayda sağlayan (Zevfi, 2015: 56) önemli bir beceridir. Bir problemin fark edilmesi ve çözülmesi için gerekli etmenlerden biri olan bu beceri, önemli toplumsal sorunların görünür hale gelebilmesi ve aynı zamanda bireyin çözümü konusunda aktifleşmesi ve iyi bir sorun çözücü olmasını da sağlar.

Öğretimde araştırma sürecinin kullanılması, öğrenenlere eleştirel düşünmeyle ilgili becerileri öğrenme ve bunları uygulama fırsatı verir ve öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesini sağlar. Üst düzey düşünme becerileri gelişen bir öğrenci ise açıklanabilir gerçekler ile değer yargılarını ayırt etme, bir kaynağın veya savın güvenilirliğini belirleme, ilgili ve ilgisiz bilgi, sav ya da nedenler arasında ayırım yapma, propagandayı tanıma, mantıktaki uyumsuzlukların farkına varma, bir görüşün güçlü ve zayıf taraflarını belirleme, ön yargıların neler olduğunu görme (Bayer (1987)'den akt. MEB, 2005: 16) gibi konularda yetkin hale gelmektedir. Bu nitelikler de herhangi bir konuda etkili bir sonuca varmak veya bir problemin çözümü için gerekli olan bilişsel alt yapıları oluşturmaktadır.

Eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri ile iç içe olan araştırma becerisi, kendisi ile birlikte tüm bu becerilerin de kullanımını gerektirmekte ve araştırma sürecinde onları da faal duruma getirmektedir. Böylece süreçte diğer becerilerin bilişsel süreçleri olan olasılıklı ve alternatifli düşünme, çok yönlü düşünme, analiz, sorgulayıcı bakış, sorunu doğru tespit, farkındalık, başkalarının görüşlerine saygı vb. davranışları etkin hale getirmektedir. Böylece varsa bir problemin görülmesi, bilgi kaynaklarının doğruluğunun tespit edilmesi, bir şeye sadece görünen tarafları ile bakılmaması ve körü körüne inanılmaması, yanılgıya düşmeyerek yanlış kararlar alınmaması, başkalarının hayatının olumsuz etkilenmemesi, daha doğru çözümler sunulması ve kararlar alınmasını olanaklı hale getirmektedir.

Hayatımızdaki pek çok sorunun, kişi, olay ve durumlar hakkında bilgi eksikliğinden kaynaklandığı göz önüne alındığında, yeterli ve gerekli bir araştırma süreç ve becerisinin ne kadar önemli olduğu daha iyi görülebilmektedir. Ötekilik, kimi durumlarda bilinmeme, yetersiz bilgi, deneyim veya diyalog eksikliği ile oluşan bir durumdur. Pek çok insan ötekileştirdikleri hakkında ne gerekli bilgiye sahiptir ne de onları ve ya durumları yeteri kadar tanımaktadırlar. Zaten ötekileştirmeye götüren önemli etmenlerden olan ön yargılar da bu şekilde oluşmaktadır. Dünyanın pek çok yerinde insanlar başka kişi veya kültürler hakkında yeteri kadar araştırma yapmadan, yalnızca medyadan, okudukları yanıltıcı kimi metinler veya duyduklarından yola çıkarak sığ bir bilgilenme sürecine girmekte ve yanlış kanaatlere varmaktadırlar. Bu durum da insanlar arasında ayrışma ve çatışmayı derinleştirmektedir. Dolayısı ile bu durum da bize araştırma becerisinin önemi konusunda yeteri kadar kanıt sunmaktadır.

problemler gibi huzur için aşılmayı bekleyen engellerden biridir. Dolayısıyla söz konusu problemlerin aşımı ve bireysel ve toplumsal huzurun yaratımı için güçlü bir analiz gücü, tarafsız okumalar, yaratıcı fikirler, sorgulayıcı ve çok yönlü bakış açıları gibi pek çok özelliğin varlığının eşlik ettiği güçlü bir problem çözme becerisi ve bu beceriye sahip bireylere ihtiyaç vardır.

Konuya etkisi açısından üzerinde mutlaka durulması gereken önemli becerilerden biri de eleştirel düşünme, problem çözme ve araştırma becerileri ile iç içe olan ve bu becerileri tamamladığı düşünülen karar verme becerisidir. Bir sorunun farkına varma durumu ile başlayıp, ilgili çözüm yollarını öğrenerek uygun olanına karar verme ve çözümü değerlendirme süreçleri ile biten (Doğanay, 2006: 209) karar verme becerisi, bağımsız bir şekilde karar verme sorumluluğu üstlenme, çeşitli seçenekler üretme, bu seçeneklerin olumlu ve olumsuz yönleri ile ilgili bilgi toplama ve seçenekleri karşılaştırma, karar verirken başka insanların düşünce ve duygularını da dikkate alma biçiminde varlık gösteren (Zevfi, 2015: 61-62) ve etkili karar vermede kilit rol oynayan önemli alt beceriler barındırır ve bu alt beceriler aslında karar verme sürecinin ne denli özen gerektiren bir süreç olduğunu ve bu becerinin bireylerin yaşantısı açısından ne denli önemli olduğunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Nasıl karar verebilecekleri konusunda yeteri kadar bilgi ve beceri sahibi olmayan kişilerin, karar alma anında çoğu zaman hem çatışma hem de kaygı yaşayabildikleri, bu durumu yaşayan bireylerin ise hatalı kararlar verebildikleri ve alınan yanlış kararların da bireylerin istemedikleri bir hayat yaşamalarına sebep olduğu (Herdemtaze (2000)'den akt. MEB, 2005: 32) gerçeği göz önünde bulundurulduğunda da bu sürecin aslında basit bir süreç olmadığı, sürecin çeşitli detay ve incelikleri ustalıkla görmeyi ve kullanmayı gerektiren bir özelliğe sahip olduğu daha iyi görülmektedir.

İnsanlar, hayatlarının pek çok döneminde bireysel ve toplumsal etkileri olan önemli pek çok karar almak zorunda kalırlar. Alınan bu kararların kimi sadece bireyi, kimi birden fazla kişiyi, kimi ise çok daha geniş bir alanda varlık göstererek dünyadaki pek çok insanı etkilemektedir. Böylece pek çok insan kendilerine rağmen ve kendilerinden bağımsız alınan kararların sonuçlarını yaşamak zorunda kalırlar. Bu sonuçlar kaliteli yaşam koşulları, önemli sosyo-kültürel ve ekonomik imkanlar gibi

kabul gören ve memnuniyet yaratan durumlar olabildiği gibi, insanların hayatlarında derin sıkıntılara sebep olan göç, savaş, ağır ekonomik koşullar, toplumsal çatışma ve ayrışmalar, hak mahrumiyetleri, niteliksiz yaşam koşulları gibi durumlar da olabilmektedir. Dolayısıyla olası etkilerinin insanların yaşamlarında sebep olduğu önemli değişimler nedeniyle, herhangi bir konuda karar verirken bireylerin geniş bir sorumluluk duygusu ile hareket ederek, karar verme becerisinin inceliklerini ustalıkla kullanarak karar vermeye çalışmaları ve hata kabul etmeyen bu süreçte son derece dikkatli davranmaları gerekmektedir. Bu durumda önemli toplumsal sorunların olumlu neticelendirilmesi ve çözüme kavuşturulmasında anahtar becerilerden biri olan karar verme becerisi, etkin birey kimliğinde bulunması gereken bir nitelik olarak varlığını ve önemini korumaktadır.

Etkin ve çevrelerine duyarlı bireylerin aynı zamanda gelişmiş bir gözlem becerisi ile donanmış olmaları önemlidir. Çünkü önemli toplumsal olayları anlamak ve analiz etmek, o olayların öncelikle güçlü bir gözlem yeteneği vasıtasıyla fark edilmelerini gerektirir. Olay ve olguların çeşitli biçimlerde incelenmesi durumu olan gözlem, bireylerin çevreleri ile iletişim kurmaları, çevrelerindeki olgu ve olayları fark etmeleri, bu olgu ve olayları izlemeleri ve bunları doğru ve tarafsız bir şekilde tanımlamaları, bunların sebep ve sonuçlarını açıklayabilmeleri, gözlemlediklerinin nedenlerini sorgulayıp sonuçlarını tahmin edebilmeleri, gözlemlerini yansız ve önyargısız aktarabilmeleri, gözlemlediği şeyleri aktarırken buna duygu ve düşüncelerini katmayıp yalnızca orada gerçekleşen durumu tanımlayabilmeleri (MEB, 2005: 25) gibi konularda etkin olmalarını sağlar. Böylelikle bireyler daha dikkatli, çevrelerinde meydana gelen sorunları görebilen, bunların neden, sonuç ve etkileri bakımından iyi analizler yapabilen, çevreye duyarlı bireyler olmak konusunda daha yeterli duruma gelebilirler. Hem gözlem becerisi gelişmiş bir birey araştırma becerisi, karar verme becerisi, katılım ve problem çözme becerisi gibi becerilerini de kolayca geliştirebilir (MEB, 2005: 25).

Etkili bir birey olmak etrafımız ve yaşadığımız dünyada olup bitenleri nesnel bir şekilde gözleme ve analiz etmeyi gerektirmektedir. Güçlü bir gözlem becerisi olaylar ve durumları daha iyi görmeyi, daha iyi bir karar verici ve çözüm sunucu olmayı olanaklı kılar. Örneğin gözlem becerisi gelişmiş bir bireyden *“Olay ve olgular arasında ilişkiler kurabilme, benzer ya da farklı yönlerini ortaya koyma ve gözlemlediklerini*

benzer olaylarla ilişkilendirme ve böyle bir olayla karşılaştığında ne yapması gerektiğine dair davranış geliştirme'' (MEB, 2005: 6) gibi davranışlar beklenmektedir. Böylece gözlem, bireylerin olaylar arasında bağlantı kurma, etkili analiz etme, çeşitli çıkarımlarda bulunma, benzer olayların sonuçlarından yararlanma, olası sonuçları tahmin etme, bu yönde önlem geliştirme ve doğru kararlar alma noktasında önem kazanmaktadır. Bireylerin karşılaştıkları sorunları daha önce karşılaşmış oldukları sorunların olası çözüm yollarından faydalananarak çözmelerine katkı sunmaktadır. Sorunları daha iyi tanıma konusunda ve geliştirilebilecek çözüm yolları konusunda yardımcı olmaktadır.

Bireylerin yaşadıkları dünyadaki toplumsal gerçekliklerin önemli ve etkin birer katılımcısı olmalarını önemseyen bir de sosyal katılım becerisi vardır.

Temel amacı öğrencilerin tüm öğrenimleri boyunca bilimsel, sosyal, kültürel alanlarla sanat ve spor alanlarında hem okul içi hem de okul dışı etkinliklerde bulunmalarını sağlamak, bireylerde kendine güven ve sorumluluk duygularını geliştirmek (MEB, 2005: 17) olan bu beceri, yaşadığı çevreye duyarlı, gerektiğinde etkin katılım göstererek sorunlarını çözebilecek bireyler yetiştirerek, topluma fayda sağlamaya çalışmaktadır.

Bireyi bir parçası olduğu topluma karşı sorumluluk bilinci ile donatan sosyal katılımın birey ve topluma sağlamış olduğu yararı 2005 öğretim programında sosyal katılım hakkındaki şu ifadelerden de görebiliriz:

“Demokratik, modern toplumlarda eğitimin en önemli amaçlarından birisi kendisine çevresindeki kişilere ve doğaya değer veren, yaşadığı toplumun ve dünyanın bir parçası olarak kendine güvenen ve topluma katkıda bulunabilme bilincine sahip bireyler yetiştirmektir. Böyle bir bilinç kazandırmak ve topluma katkısı olan bireyler yetiştirmek için öğrencilerin okul çağının ilk yıllarından başlayarak toplumsal hayattaki işleyişi kavraması gerekir. Öğrenciler, toplumsal olaylara ilgi duymalı, sorunların farkında olmalı, gerektiğinde hem kendi hem de başkalarının iyiliği için harekete geçebilmelidir. Öğrenci, toplum ve çevre sorunlarına duyarlı olmalı ve çözümüne yönelik sürece katılmaya istekli olmalıdır.” (MEB,2005: 17-18).

Benzer şekilde Sosyal Bilgiler konusunda en etkin kurumlardan biri olan NCSS de Sosyal Bilgiler öğretimine dayalı belirlemiş olduğu amaçlarda öğrencilere bilgi, beceri ve değer aktarımının asıl amacının etkin bir sosyal katılım göstermeleri olduğunu söylemekte ve topluma etkin katılım gösterecek bireylerin sahip olması gereken nitelikleri şu şekilde sıralamaktadır:

- ✓ *Farklı inanç ve kültürlere, ihtiyaçlara, duygulara, sorunlara, başkalarının hedeflerine, birey ve grupların sorumluluklarına, hak ve özgürlüklerin çiğnenmesine karşı duyarlılık gösterme; basmakalıp düşünceleri, önyargıları ve bağınazlığı ortadan kaldırmanın gerekliliğine karşı hassas olma,*
- ✓ *Grup çalışmaları planlamada, karar vermede, harekete geçmede, uyumsuzlukları çözmede, ihtilafli konuları incelemede, lider ve takipçi olarak hizmet vermede, ikna ve arabuluculuk yöntemlerini kullanmada yapıcı grup etkileşimi kurma,*
- ✓ *Gerekli eylemleri tanımlama, vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirme, koşullar değişince birey olarak rolünü de değiştirme; adalet, eşitlik ve diğer demokratik değerlerin yayılması için başkalarını etkileme; eylemlerin sonuçlarını kabul etme ve bunlarla başa çıkma,*
- ✓ *Katılımın niteliğini, insanın yaşam koşullarının gelişimine katkısı, birey ve grup eylemlerine ait süreçleri değerlendirme (Michaelis, (1985); Michaelis ve Garcia, (1996)'dan Akt. Öztürk, 2012).*

Böylelikle bireylerin dahil oldukları topluma etkin katılım yolu ile katkı sağlamalarını amaç edinen bu beceri ile öğrencilere, yaşadıkları topluma ve toplumsal sorunlara karşı duyarlılık geliştirebilme, kurduğu iletişim sayesinde farklı olanlar arasında diyalog ve temas kurabilme, toplumun farklı kesimleri arasında yardımlaşma ve sosyal dayanışmayı sağlama, başkalarının duygu düşünce ve inanışlarına saygı duyma, demokrasi kültürünü yaşayarak edinme ve demokratik bilinçle hareket etme, kendisine güven duyma ve sorumluluk alma gibi ötekileştirmenin önünde set oluşturabilecek pek çok nitelik kazandırılabilir.

Araştırma konusu açısından ele alınıp incelenmesi gereken bir diğer beceri de çağımızın aktif ve katılımcı olmaları arzulanan bireylerinde görülmesi istenen önemli özelliklerden biri olan yenilikçi düşünmedir.

İçerisinde bulunduğumuz çağın yani 21. yüzyılın önemli becerilerinden biri olarak yenilikçilik, genel olarak bireylerin yeniliklere açık olması anlamına gelmektedir. Bir yeterlilik olarak yenilikçilik, bireylerin yeni fikir, durum ve olaylara açık olması ve bunları benimseyebilmesi, yenilikleri uygulama ve yayma konusunda gayret gösterebilmesi ve hatta gerekirse yenilikler meydana getirebilmesini ifade etmektedir.

Yenilikçilik kavramı, her ne kadar daha çok teknik alanda kullanılan ve o faaliyet alanına özgü bir kavram olduğu yönünde çağrışımlara sebep oluyor olsa da bu kavram aslında sadece o alanla ilgili olmayıp aynı zamanda sosyal alan ve süreçlerle de ilgilidir. Takdir edilir ki toplumun ihtiyaç duyduğu yeniliklerin hepsi sadece teknolojik yenilikler değildir ve toplumun bu teknolojik yeniliklerin yanı sıra sosyal sistemin devamı, düzeni ve işleyişi için de bir takım yeni düşünce, faaliyet ve projelere ihtiyacı vardır. Bu durumda yenilikçilik, sadece teknolojik olarak mal ve hizmet üretmek olmayıp aynı zamanda sosyal olarak da hizmet üretmek ve sosyal sistem ve süreçlerde fayda meydana getirebilmek imkanı yaratan oldukça geniş ve kapsayıcı bir kavramı karşılamaktadır.

Pek çok ülke ve eğitim programının üzerinde önemle durdukları çok önemli 21. yüzyıl becerilerinden biridir yenilikçilik. Çünkü bu beceri, sürekli ve olağanüstü hızda meydana gelen değişimin takipçisi ve yaratıcısı konumundaki bireylerin mevcudiyetini temsil etmektedir.

Rogers (1995), yenilikleri erken benimseyen yani yenilikçi olan bireylerin yeniliği geç benimseyenlere göre daha akılcı, daha düşük düzeyde değişmez inanç sistemine sahip (dogmatik), daha yüksek düzeyde anlama ve kavrama kapasitesine sahip, daha yüksek düzeyde empati kurabilen, daha az kaderci, daha yüksek düzeyde sosyal katılımcı, ait oldukları sosyal sistemdeki bireylerarası ağlara daha yüksek düzeyde bağlı, daha fazla kozmopolit (ait olduğu sosyal sistemin dışıyla ilişki içerisinde) olduklarını söylemektedir Bu bireyler ayrıca bilgiye her koşulda ulaşabilen, problemleri çözebilen ve yenilikler üretebilen (Akt. Kılıçer, 2011: 2, 36-37) ve içinde bulundukları sosyal sistemle ilgili meselelerle mümkün olduğunca ilgilenen bireylerdir (Rogers, (1963)'tan akt. Kılıçer, 2011: 30).

Bulut ve diğerleri ise geniş bir alan yazın taraması ve alanında uzman birçok kişinin görüşlerini alarak geliştirdikleri “Sosyal Yenilikçilik Ölçeği” ne göre sosyal

anlamda yenilikçi bireyleri “*İnsanların yaşam kalitesini artırmak için çabalayan, toplumda, politik ve sosyal değişimler yaratmanın yollarını arayan, toplumda, sosyal dayanışma ve sosyal katılımı artırmanın yollarını arayan, sosyal değer yaratacak ve toplumu daha etkin hale getirecek yeni fikirler üreten, sosyal normlarda ve kurallarda değişiklik yapacak fırsatlar arayan, sosyal problemlerle ilgili kendini sorumlu hisseden, sosyal oluşumların (sivil toplum, dernek, politika vb.) faaliyetlerinde aktif rol oynayan, empati kurmak ve insanlara yardım etmek isteği duyan.*” şeklinde ifadelerle nitelendirilmişlerdir (Bulut vd., 2014: 175).

Bu durumda sahip oldukları aktif ve katılımcı, sosyal sorunlara duyarlı, toplumsal refah için yollar arayan, akılcı, toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına göre çeşitli sosyal yeniliklere imza atabilen, eleştirel, yaratıcı, risk alabilen, fikir liderliği yapabilen, yenilikçi fikirler üretebilen, değişim ve dönüşüme ayak uydurabilen özellikleri sayesinde yenilikçi bireyler, bireysel ve örgütsel atılımlar yaparak bireylere ve toplumun tüm kesimlerine yararlılık gösterebilir ve birtakım sorunlarının çözümüne katkı sağlayabilirler. Bu bireyler, temeli toplumun karşı karşıya kaldığı sosyal, çevresel ve iktisadi sorunları çözme fikrine dayanan, (Topsakal ve Yüzbaşıoğlu, 2017: 567) ve özellikle de dezavantajlı bireyler ve gruplar için fırsatlar sağlayacak olan sosyal yenilikçilik faaliyetlerinde bulunarak toplumsal refaha katkı sunup dezavantajlı gruplar için imkanlar yaratabilirler. Yenilikçi bireyler, bireysel ve örgütlü bir çaba ile kamu alanında üstesinden gelinemeyen veya görmezden gelinen sorunlara sivil toplum örgütleri ile ortaklaşarak çözümler üretebilir (Koç, 2010: 208) böylelikle bireysel ve toplumsal mutluluk için attıkları adımlarla toplumsal bütünleşmeye kapı aralayabilirler.

Bu bireyler yaptıkları çalışmalar ve gayretleri ile toplumun özellikle dezavantajlı, sosyal sistemin bilerek veya bilmeyerek dışına itilmiş, bazı haklardan mahrum bırakılmış, ötekileştirilmiş birey ve grupların sisteme tekrar dahil edilmeleri, görünür kılınmaları ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi yönünde destek sunabilirler. Yenilikçi fikirleri ile tıkanan, işlemeyen ve yarar getirmeyen yasa ve işleyişleri değiştirebilir, insanların bu yolla mağdur olmalarının önüne geçebilirler. Bu konuda örgütlü davranıp siyasi otoriteleri, etkin makamları ve medya gibi rol sahibi kuruluşları etkileyebilir ve kamuoyu oluşturabilirler. İnsanlara ekonomik, sosyal, çevresel avantajlar sağlayabilirler. Örneğin göç yoluyla gelen mülteciler konusunda fikir üretebilir, onlar için sosyal yardım kampanyaları oluşturabilir veya hükümetlerin bu

konularda aldığı yeni kararları eleştiri süzgecinden geçirip gerektiğinde desteklemeyip kamuyu oluşturmak suretiyle tepki gösterebilir, toplumsal anlamda yararlı değişimlere direnmeyebilir, çevre sorunları, savaş, etnik kimlikler gibi sorunlar vb. konularda gerek yapılan yenilikleri destekleyebilir gerekse yeni fikirler öne sürebilirler. Böylelikle sosyal değişimler yaratıp, tüm toplumun ve ötekilerin refah ve mutluluğunu artıracak eylemlere ön ayak olabilirler.

Araştırma konusunun önemli becerilerinden biri de öğretim programına yapılan son değişiklikle dahil olan öz denetim becerisidir. Bir beceri olarak öz denetim, *“Daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol”* (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır.

Kişinin kendisi ve yaşadığı dünya arasında daha iyi ve daha ideal bir uyuma sahip olabilmesi için kendini değiştirme ve yeni ve farklı olay ve durumlara uyarlama kapasitesi olarak değerlendirilen bu kavram, insanın kişilik yapısındaki en önemli ve en faydalı süreçlerden biridir (Duyan, Gelbal ve Gülden, 2012: 25). Çünkü öz denetim, özellikle de bireyin olumsuz ve hoş gitmeyen durumlara tepki geliştirmesinde oldukça önemli bir denge unsuru ve düzenleme mekanizmasıdır. Bireylerin olası durumlara doğru tepkiler geliştirmelerini sağlar. Böylelikle kimi olay ve durumlar başkalarına zarar vermeden ve durum daha da zorlaşmadan hallolmuş olur.

Öz denetimi, yapmış olduğu 10 farklı değer kategorisinden biri ve bir değer grubu olarak ele alan Swartz (1992)’a göre göre bu kavram, başkalarına ve toplumsal ilişkilere zarar verecek dürtü, eylem ve eğilimleri sınırlandırma, kendini disipline etme, var olan kurallara uyma ve nazik olmaya dayanan uyumu ifade eder (Akt. Kaymakcan ve Meydan, 2012: 1577-1578) Bu durumda öz denetim, toplumsal bir varlık olan ve sürekli iletişim halinde olan bireyin doğru ve sağlıklı ilişkiler ve iletişim kurması, duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol altına alabilmesi ve başkalarını bunun zararlı etkilerinden koruması için bir gerekliliktir.

Beaver ve arkadaşlarına göre (2010) öz denetim düzeyi düşük olan bireyler, ihtiyatlı ve akılcı olan bireylerden daha fazla riskli davranışlarda bulunurlar. Üstelik bunlar aynı zamanda çabuk sinirlenen, kırıncı, duyarsız bencil bireyler olup başkalarına karşı da anlayışsızdırlar. Tanglely ve arkadaşları (2004) da geliştirmiş oldukları bir

ölçekte yüksek düzeyde öz denetim ile daha yüksek öz saygı, daha yerinde duygusal tepkiler, daha güvenli bağlanma, daha iyi ilişkiler ve daha iyi kişilerarası beceriler arasında olumlu bir ilişki tespit etmişlerdir (Akt. Duyan, Gelbal ve Gülden, 2012: 27-28). Dolayısıyla bireyin kendini kontrol etmesi ve denetim altına alması açısından önemli olan ve kendine hakimiyeti ifade eden bu kavram, bireysel uyum ve insan ilişkileri için önemli bir denge unsurunu oluşturmak açısından son derece önemlidir.

Varlığında, bireyin hem karşısındaki bireylere saygı duymayı öğrendiği hem de iyi bir insan olma yolunda önemli bir adım attığı öz denetim, (Gülle, 2018: 264) olay ve durumlar karşısında duygusallıktan uzak, mantıklı ve akılcı kararlar alınması açısından bir gerekliliktir. Kişilerin kimi duygu yoğunlukları sebebiyle kontrol edilemeyen his ve düşüncelerle kendine, başkalarına ve kurulan ilişkilere zarar vermesinin önüne geçerek daha hatasız bir iletişim kurulmasını sağlayan bu beceri, bireylerin doğru ilişkiler kurma konusunda yeterli hale gelmelerine yardımcı olur. Bu beceri, hamasi duygularla hareket edilmesinin önüne geçer ve aşırı duygusal tepkilerin önünü keser. Olay ve durumlar karşısında temkinli, tahriklere kapalı, mantıklı davranılmasını sağlayarak söz konusu olayların akılcı bir şekilde çözülmesini sağlar. Böylelikle kişiler, başkalarıyla olan ilişkilerinde daha doğru tepkiler geliştirebilir ve daha sağlam ve doyurucu ilişkiler kurulabilirler.

Programın araştırma konusu ile ilgili önemli becerilerinden birini de medya okuryazarlığı oluşturur. Fakat medya okuryazarlığının konuya etkisini medyanın insan yaşamındaki etki ve öneminden yola çıkarak açıklamakta fayda vardır.

Bilindiği üzere hükümetler üzerinde kamu adına yaptığı veya yapması gereken denetim işlevi dolayısıyla yasama, yürütme ve yargıdan sonra “dördüncü güç” olarak tanımlanan medya, (Yazgan, 2013: 9) haber verme, bilgilendirme, eğitme, kültürlendirme, kamuoyu oluşturma gibi önemli pek çok işleve sahiptir. Medya, toplumsal değişim ve dönüşümün öncü kurumlarından. Aynı zamanda güçlü bir propaganda aracı ve kitleleri örgütleyip harekete geçirme vasıtasıdır. Medya aracılığıyla yetkili kişi ve kurumlarca verilmek istenen mesajlar çok kısa sürede geniş kitlelere maliyetsiz bir şekilde ulaştırılabilmektedir. Bu yönü ile medya ideoloji ve düşüncelerin empoze ve yayılım aracıdır.

Demokrasi açısından kuşkusuz öneme sahip olan medya, bağımsız olma durumunda demokratik değişimi destekleyen gerçek bir güç olabilirken, bağımsız ve tarafsız olmama durumunda totaliter güçlerin elinde kalıp yargıları dayatan ve nefreti körükleyen bir işlev görebilmekte (Tuz, (2007)’ dan akt. Yazgan, 2013: 33) ve aynı zamanda nefret söylemlerine sebep olabilmektedir. Ki etnik kökene, ırka, dinsel veya mezhepsel inanca, toplumsal sınıfa, belli bir gruba, cinsiyete veya düşünceye yönelik olan nefret söylemi, içeriğinde kin, düşmanlık, hoşgörüsüzlük, küçük düşürme, tehdit, baskı, sindirme, ayrımcılık, dışlama gibi birey ve toplum için hayati önemde tehlikeler doğurabilecek unsurlar barındırır. Bu söylem, söyleme maruz kalan kişi veya grupları dışlanma ve ötekileştirilme gibi muameleler ile karşı karşıya bırakıp toplumda kutuplaşma ve ayrışmanın artması ve huzur ile toplumsal barışın bozulması gibi çok önemli problemlere neden olmaktadır (Özulu, 2014).

Bireylerin algıları, değer yargıları ve davranışları üzerinde önemli etkiler bırakan medya, aynı zamanda egemenlerin “öteki”lere karşı kullanmış olduğu en önemli baskı ve (Çoban ve İnceoğlu, 2014: 8) propaganda araçlarından biridir. Özellikle kriz ve çatışma durumlarında söylemleri ile nefreti ötekilere karşı yöneltip “cinnet” ve “linç” atmosferi yaratır. Sunulan haberler ile hakaret, aşağılama ve alaycı ifadeler kullanılarak ötekileştirilen gruplar kamu güvenliğini tehdit edici “potansiyel risk” gibi sunulurken toplumdaki “öteki”ne karşı ön yargılar ve nefret suçları kışkırtılır (İnceoğlu ve Sözeri, 2012: 1).

Diğer taraftan Sıklıkla iddia edildiği gibi televizyon ve internet tarafından aktarılan şiddet unsurları ile toplumsal şiddetin artması arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Tuz, (2007)’ dan akt. Yazgan, 2013: 33) ve sosyal medya da her ne kadar bir propaganda aracı olarak kullanılsa da propagandaları suiistimale çok açıktır. Kimlik tespitinin normal vatandaşlar tarafından mümkün olmadığı bu mecrada, dezenformasyon oluşabilmekte, yalan haber ve bilgiler ile kitleler yönlendirilebilmekte ve istenmeyen olumsuz sonuçlara sebebiyet verilebilmektedir. Özellikle sosyal hassasiyetlerin yoğun olduğu dönemlerde bu uygulamalar oldukça büyük sorunlar oluşturabilmektedir (Köseoğlu ve Al, 2013: 121).

Görüldüğü üzere medyanın insan yaşamında pek çok etkisi vardır. Medya, insanlara bir yandan olumlu ve güzel şeyler sunarken bir yandan da zarar verici ve

olumsuz durumlar yaratan iletiler göndermektedir. Diğer taraftan insanların medya tüketimi her geçen gün daha da artmakta ve böylelikle insanlar düşünce ve davranışlarına yön veren sayısız medya mesajına maruz kalmaktadırlar. Bu durumda bireylerin medyayı bilinçli kullanmak ve alınan mesajlara karşı dikkatli olmak için mutlaka medya okuryazarlığına ihtiyaçları vardır. Hatta medya okuryazarlığı böylesi bir süreçte toplumsal bir sorumluluğu ifade etmektedir. Peki, nedir medya okuryazarlığı?

Medya okuryazarlığı çeşitli türden medya mesajlarına erişebilme, erişilen mesajları eleştirel bakış açısıyla çözümleyip değerlendirebilme ve kendi medya iletilerini üretebilme becerisi (<https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr>) olarak tanımlanır ve bu okuryazarlık ile bireylerin, medyanın ilettiği mesajları doğru okumaları, kendilerine sunulan dünyanın gerçek olmayabileceği ve medyanın yönetme fonksiyonun da olduğunun farkına varmaları sağlanmaya çalışılır (<https://medyaokuryazarligi.org>).

İyi bir medya okuryazarı medyayı doğru okuyabilir, çözümleyebilir ve kitle iletişim araçlarından gelen mesajlara eleştirel bakabilir. Bu okuryazarlık ayrıca izleyicinin medya iletilerini doğru okumasının yanı sıra kendi iletilerini üretebilmesi için de katkıda bulunur. (<https://medyaokuryazarligi.org>). Ayrıca bir toplum ne kadar medya okuryazarı haline gelirse, toplumda yaşayan bireylerin gerçeklik algıları da o denli sağlıklı hale gelir (Yazgan, 2013: 32).

Bireylerin medya kaynaklarından gelen sadece yüzey değil derin mesajların da farkına varmasını sağlamaya çalışan (Eryılmaz ve Uluyol, 2015: 216) bu okuryazarlık, çağımız vatandaşlarının haklarını etkili bir şekilde kullanabilmeleri için de vazgeçilmez bir eğitim unsurudur. Öyle ya demokratik bir toplumda birey, medyanın var olan propaganda, manipülasyon, dezenformasyon, sansasyon ve başka güçlerini fark etmeden vatandaşlık haklarını, mesela bilgi edinme hakkını nasıl etkin bir biçimde kullanabilir ki? (Altun, 2009: 107)

Medya okuryazarlığı yalnızca bireylerin medya kullanımı ile ilgili bir kavram olarak görülmeyp bunun ötesinde uzun vadede, etrafında meydana gelen olaylara eleştirel, bilinçli ve sorgulayıcı bir şekilde yaklaşan, hoşuna gitmeyen koşulları kabullenmek yerine değiştirmek için harekete geçen bireylerin meydana getirilmesini hedefleyen bir toplumsal değişim projesi olarak da öngörülmektedir. Bireylerin medya

kullanımlarını daha nitelikli ve bilinçli hale getirmeye çalışan bir anlayışın sonucu olan medya okuryazarlığı, demokrasilerin varlığı ve devamı için hayati düzeyde öneme sahiptir. Çünkü vatandaşlık bağlamında kişilerin medya karşısında eleştirel düşünme ve sorgulamalarına, medyanın hangi süreçlerde ve hangi araçlar ile gerçeklik algısını değiştirebildiğini kavramalarına olanak sağlar (Yazgan 2013).

Konu açısından önemli olan diğer bir okuryazarlık da siyasi okuryazarlıktır. Siyasi okuryazarlık, öğrencilere hayatlarında gerekli olan politika konularını öğretmede kullanılan bir araçtır (Tarhan, 2015: 650).

Yalnızca politik bilgi veya basit olarak politik kurumların işlevlerini bilmek olarak tanımlanamayacak olunan siyasi okuryazarlık, bireylere siyasal sistem içerisinde alınmakta olunan kararlara etkili katkı sunma yeterliliği kazandıran, (Görmez, 2018: 110) ve siyasal yaşamda önem arz eden unsurları anlamayı ve bunları uygulamayı gerektiren, (Tarhan, 2015: 650) önemli bir yeterlidir.

Öğrencilere hayatlarında gerekli olan politik konuları öğretmede kullanılan bir araç olan ve bilgi, beceri ve yeteneklerin birleşiminden oluşan (Tarhan, 2015: 650) bu okuryazarlık, demokratik vatandaşlığın temelini oluşturmaktadır çünkü politik bilgi demokrasi için gerekli olan aktif katılımın en önemli koşuludur ve demokrasinin geliştirilmesi büyük oranda o toplumda yaşamakta olan insanların politik bilgi, anlayış, tutum ve becerilerine bağlıdır (Kuş, 2013).

Aktif vatandaşlık için gerekli olan bu okuryazarlık, (Kuş, 2013: 218) bireylerin sosyal hayatta ve siyasal zeminde daha görünür olmasını sağlar. Bireylere kendi oluşturdukları toplumsal organizasyonda daha etkili karar alıcı olmalarının önünü açar. Bireylerin yeterli politik bilgiye sahip olmaları onların hakları, sorumlulukları ile yasal ve siyasi sistemler hakkında daha bilinçli olmalarını sağladığı için (Tarhan, 2015: 661) bireyleri toplumun önemli etkileyenleri ve yön verenleri arasına dahil eder.

İçerisinde, politik bilgi ve anlayışın yanı sıra medya ve hukuk okuryazarlıkları bilgi ve yeterliliklerini de barındıran bu beceri, bireylere makul düzeyde hukuk kurallarını bilmek ve medyayı analiz etme olanağı da sunar. Çünkü siyasi bilinç sadece oy vermenin çok ötesinde bir şeydir ve bunu gerektirir. Bu durumda bu okuryazarlık insanların hem medya hem de siyasi yapı ve aktörlerin maksatlı tavır ve manipölasyonlarına karşı daha korunaklı, uyanık ve bilinçli olmasını da sağlar ve

bireyleri, siyasal sistemin yalnızca izleyicileri olmanın ötesine taşıyıp tepki gösteren, etkileyen, karar veren ve geri adım attıran konumuna ulaştırır.

Siyasi okuryazarlık, onu edinen bireylerde toplumun diğer üyelerine göre bilişsel, duygusal ve ahlaki yönlerden bir takım farklılıklar meydana getirir ve bu vaziyet onlara karşı kimi beklentiler oluşturur. Bu durumda siyasi okuryazarlık bilgi, beceri, tutum ve değerlerine sahip olan bireylerin, toplumsal işleyiş için gerekli olan politik bilgiyi edinmiş, edindiği bilgiler ile sosyal ve siyasal yaşama aktif katılımında bulunabilen, gerektiğinde var olan koşulları etkilemekle kalmayıp bunları toplum lehine değiştirebilen bireyler olmaları beklenir. Aynı zamanda bu bireylerin sahip oldukları eleştirel bakış açısı, verdikleri tepkilerle siyasi mekanizmaları eleştirme, değiştirme ve dönüştürme gücüne de haiz olmaları beklenir. Bu bireylerin, doğru kaynaklardan doğru bilgiyi edinen, toplumsal anlamda kalıplaşmış ve yaygınlaşmış bazı düşüncelerin, egemenlerin, baskın grupların ve medyanın aldatmaca ve yalan haberlerine karşı dikkatli davranmaları ve gerektiğinde bunlara karşı durma iradesi gösterebilmeleri beklenir çünkü politik okuryazarlık içerisinde *“bilgi toplamak için eleştirel medyayı ve teknolojiyi kullanma, sunulan delillere eleştirel bir yaklaşım gösterebilme ve yeni bir delil geliştirebilme, manipülasyon ve ikna etme biçimlerini tanıma ve bir bakış açısını savunmak için cesaretli olmak”* (Advisory Group on Citizenship, (1998)’ten akt. Faiz, 2016: 84) gibi beceriler barındırır.

Politik okuryazar bireylerin diğer taraftan sadece salt politik bilgi değil toplumsal etik için gerekli olan değer ve tutumlara da sahip olmaları beklenir. Ki takdir edilir ki değer ve etik olmadan saf bilginin hiçbir anlamı olmaz. Bu durumda bu bireylerin sahip oldukları politik bilgi birikiminin yanı sıra edinmiş oldukları değer ve tutumlarla kendileri ve diğer bireylere karşı daha üst düzey sorumluluk düşüncesi ve ahlaki kaygılar ile hassasiyetler geliştirmeleri ve daha duyarlı olmaları beklenir. Bu kişilerin aynı zamanda daha empatik ve hoşgörülü olmaları, politik ve toplumsal sistemde diğerlerinin de varlığını, bakış açılarını, eylemlerini ve görünürliğini önemseyip ciddiye alan bireyler olmaları beklenir. Bu bireylerin politik okuryazarlığın vermiş olduğu eleştirel ve sorun çözücü olma edinimlerine dayanarak toplumsal sorunların çözümünde daha katılımcı ve faydalı olmaları beklenir çünkü politik okuryazarlık içerisinde *“İnsan onuruna ve eşitliğine inanç, çatışmaları çözmek için endişe, başkalarını empatik bir şekilde anlamak için eğilimli olmak, sorumlu*

davranmaya eğilim, başkaları ve kendisi için özen gösterme, hoşgörü uygulaması, ahlaki olarak yargılama ve hareket etmek, başkalarının deneyimlerini ve bakış açılarını göz önünde bulundurma ve takdir etme, başkalarının görüşlerine anlayış gösterebilme, problem çözme yaklaşımı geliştirebilme becerisi ” gibi beceri ve değerler barındırır (Advisory Group on Citizenship, (1998)’ten akt. Faiz, 2016: 84-85).

Aynı şekilde bu kişilerin kendi düşüncelerini doğru bir şekilde savunan fakat gerektiğinde düşüncelerini değiştirebilen, yenilik ve değişimlere daha açık, daha açık görüşlü ve tartışma kültürüne sahip olan, bunu yaparken karşıdakinin görüşlerine de tahammül edebilen, çeşitliliği ve bireysel farklılıkları göz önünde bulunduran bireyler olmaları beklenir çünkü siyasi okuryazarlık *“Bir bakış açısını savunmak için cesaretli olmak, tartışma ve kanıt ışığında kişinin görüş ve tutumlarını değiştirilmesine açık olmaya isteklilik,”* (Advisory Group on Citizenship, (1998)’ten akt. Faiz, 2016: 84) gibi edinimler sunar bireylere. Diğer taraftan bu bireylerin toplumun tüm kesimlerini kucaklayıcı ve var olan sistemden dışlamayıp aksine sisteme dahil edebilen ve bunun için gerektiğinde çaba harcayan konumda olmaları beklenir. Bu bireylerin insanlara daha eşitlikçi ve adil bir yaşam vadeden demokratik sistemin ayakta kalması ve devamı için daha fazla çaba harcamaları beklenir çünkü bu okuryazarlık demokrasiyi güçlendirecek *“ hukukun üstünlüğü için nezaket ve saygı gösterebilmek, adil hareket etmeye azim, fırsat ve cinsiyet eşitliği için bağlılık, aktif vatandaşlığa bağlılık, insan hakları için endişe”* (Advisory Group on Citizenship, (1998)’ten akt. Faiz, 2016: 84) gibi değer ve eğilimler vaat eder bireylere.

Programın araştırma konusuyla ilgili son becerisi hukuk okuryazarlığıdır. Hukuk okuryazarlığı, *“Hukuk alanındaki temel kavramları bilme, hukuk dilinden anlama, hukuk sisteminin işleyişi ve organları konusunda genel bilgi sahibi olma* (Snively ve Cooper, (1997)’ dan akt. Oğuz, 2013: 20) demektir. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için bireylerin sahip olması gereken temel becerilerden biri (Gençtürk ve Karatekin, 2013) olarak görülen hukuk okuryazarlığına göre, bireylerin hukuk konusundaki görev ve sorumluluklarının farkına varmaları sağlanmalı, bireylere haklarını nasıl kullanabilecekleri bilgisi ile kişilerin ilişkilerinde hukuk kurallarının ne tarz etkilerinin olduğu bilgisi verilmeli, bireyler hukukun etkin kullanımı için güçlendirilmeli ve hukukun yapıcı eleştirisi için desteklenmelidirler (Oğuz, 2013: 23). Dolayısıyla bireylerin, keyfiyetten ziyade bir zorunluluk sonucu oluşturduğu toplumsal yaşamın

huzur ve düzenin sağlanabilmesi için gerekli olan kurallar bütününe ifade eden hukuk kavramı konusunda yeterliliği ifade eden bu beceriye göre, bireylerin oluşturmuş oldukları ortak yaşayıştaki düzen ve uyum, yeterli hukuk bilgisi edinimi ve bunların etkin kullanımına bağlıdır ve bunların edinimi toplumsal düzen ve problemlerin çözümü için zorunluluktur.

Ötekileştirme için kilit öneme sahip bu beceri bireylerin birer uzman hukukçu olmaları hedeflenmeksizin yaşadıkları dünyanın temel hukuk bilgi ve davranışsal boyutta eleştirel birer uygulayıcısı olmaları önemli görülmektedir. Sahip olunan hakların etkin kullanımı, hak mahrumiyeti ve gaspı durumunda yapılması gerekenler bu haklardan doğan sorumluluklar için bu becerinin edinimi önemlidir. Hakları ve sorumlulukları konusunda bilinçlenen bireyler hakların anlam ve öneminden yola çıkarak bu hakların kullanımının çeşitli sorumluluklara yol açtığını ve aynı zamanda hakların yalnızca kendileri için olmadığını da kavrayacak ve bu bireylerin bunu tutum ve davranış boyutunda da göstermeleri beklenecektir. Böylece daha yaşanabilir bir dünya oluşturma adına genel bir eşitliğe dayalı, karşısındakine değer veren bireylerin oluşturduğu huzurlu toplum özlemine yaklaşılmış olunacaktır.

Tablo 4. 24'te 5. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve onlarla ilişkili becerilere dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.24. 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Beceri
Birey ve Toplum	1.1.Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder. 1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar. 1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. 1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.	Hukuk okuryazarlığı, eleştirel düşünme, yenilikçi düşünme, iletişim, karar verme, sosyal katılım, empati, gözlem, araştırma, problem çözme, öz denetim
Kültür ve Miras	2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.	Gözlem, sosyal katılım, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, karar verme, araştırma, problem çözme

Tablo 4. 24. (Devam) 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Beceri
İnsanlar Yerler ve Çevreler	3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.	Eleştirel düşünme, karar verme, araştırma, yenilikçi düşünme, problem çözme, gözlem
Bilim Teknoloji ve Toplum	4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır. 4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.	Eleştirel düşünme, yenilikçi düşünme, iletişim, araştırma, karar verme, problem çözme, gözlem, özdenetim, medya okuryazarlığı
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.2. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıır.	Yenilikçilik, araştırma, problem çözme, gözlem
Etkin Vatandaşlık	6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir. 6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.	Eleştirel düşünme, yenilikçi düşünme, araştırma, karar verme, problem çözme, empati, iletişim, sosyal katılım, politik okuryazarlık
Küresel Bağlantılar	7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar. 7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.	Yenilikçi düşünme, öz denetim, sosyal katılım, iletişim, empati, karar verme, problem çözme, araştırma

(MEB, 2018)

Tablo 4. 24 incelendiğinde 5. sınıfın, programın ilgili konudaki her becerisine ev sahipliği yaptığı görülebilmektedir. Beceri dağılımı ile ilgili herhangi bir gruplandırma yapmanın güç olduğu bu sınıfta, becerilerin çoğu her öğrenme alanında bulunmaktadır.

Tablo 4. 25'te 6. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve onlarla ilişkili becerilere dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.25. 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Beceri
Birey ve Toplum	1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler. 1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. 1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır. 1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme, eleştirel düşünme, empati, iletişim, karar verme, yenilikçi düşünme, sosyal katılım, problem çözme, araştırma, hukuk okuryazarlığı, öz denetim

Tablo 4. 25. (Devam) 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Beceri
Kültür ve Miras	2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	Araştırma, eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme
İnsanlar Yerler ve Çevreler	-----	
Bilim Teknoloji ve Toplum	-----	
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.	Karar verme, eleştirel düşünme, problem çözme, yenilikçilik, araştırma, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme, empati, öz denetim
Etkin Vatandaşlık	6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. 6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. 6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. 6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6.6.Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.	Politik okuryazarlık, eleştirel düşünme, araştırma, sosyal katılım, hukuk okuryazarlığı, öz denetim, gözlem, problem çözme, empati
Küresel Bağlantılar	7.1.Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. 7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.	Eleştirel düşünme, iletişim, araştırma, sosyal katılım, problem çözme, politik okuryazarlık, kalıp yargı ve ön yargıları fark etme

(MEB, 2018)

Tablo 4. 25. incelendiğinde 6. sınıftaki beceri dağılımının ilgili konu kazanımları ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Eleştirel düşünmenin her öğrenme alanında yer aldığı bu sınıfta İnsanlar, Yerler ve Çevreler ile Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanlarında kazanım ile beceri ilişkisine dair bir ilişkilendirme söz konusu değildir.

Tablo 4. 26'da 7. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve onlarla ilişkili becerilere dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.26. 7. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Beceri İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Beceri
Birey ve Toplum	1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. 1.2. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. 1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. 1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.	İletişim, eleştirel medya, problem verme, araştırma, okuryazarlığı, öz denetim, düşünme, okuryazarlığı, karar verme, empati, hukuk okuryazarlığı, gözlem
Kültür ve Miras	-----	
İnsanlar Yerler ve Çevreler	3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.	Hukuk okuryazarlığı, araştırma, problem çözme, eleştirel düşünme, karar verme, öz denetim
Bilim Teknoloji ve Toplum	4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.	Eleştirel düşünme, problem çözme, öz denetim, empati, hukuk okuryazarlığı, gözlem, yenilikçilik
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir. 5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.	Araştırma, problem çözme, eleştirel düşünme, karar verme, iletişim, empati
Etkin Vatandaşlık	6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. 6.2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. 6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. 6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.	Politik okuryazarlık, sosyal katılım, problem çözme, araştırma, karar verme, eleştirel düşünme, gözlem, hukuk okuryazarlığı, yenilikçi düşünme, öz denetim
Küresel Bağlantılar	7.1. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir. 7.3. Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular. 7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.	Problem çözme, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme, gözlem, empati, araştırma, iletişim, eleştirel düşünme, karar verme, politik okuryazarlık, yenilikçi düşünme, öz denetim

(MEB, 2018)

Tablo 4. 26. incelendiğinde 7. sınıfın da oldukça kalabalık bir beceri topluluğuna ev sahipliği yaptığı ve bu sınıfın ilgili konudaki tüm becerileri içerisinde barındırdığı görülmektedir. Kültür ve Miras öğrenme alanına dair bir kazanım ve beceri ilişkilendirmesinin söz konusu olmadığı bu sınıf düzeyinde tüm öğrenme alanları birbirine yakın sayıda beceriye ev sahipliği yapmaktadır.

Belirtilen tablolara genel olarak bakıldığında, ilgili kazanımlar veya kazanım gruplarının oldukça kalabalık bir beceri topluluğu ile ilişkili olduğu görülebilmektedir. Ayrıca her kazanım aynı anda birden fazla beceriye ev sahipliği yapmaktadır. Örneğin, *“Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.”* kazanımı eleştirel düşünme, kalıp yargı ve ön yargıları fark etme, iletişim, empati ve problem çözme becerilerini etkin hale getirir. *“Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.”* kazanımı da aynı anda sosyal katılım, yenilikçi düşünme, problem çözme, gözlem ve karar verme becerilerinin tümünün gelişimine olanak sağlar. Çünkü kazanımlar öğrencilerde süreç sonunda görülmesi istenen davranışlardır ve davranışlar gerçekleşebilmek için genellikle birden fazla beceri gerektirir veya gelişimine imkan tanırlar. Bunun için ilgili konudaki her kazanım da konuyla ilgili birden fazla becerinin gelişimine imkan tanımaktadır.

Programdaki becerilerin çoğunu konu ve kazanımlara göre sınırlandırmak ve kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Çünkü bu beceriler her kazanımda veya kazanımların çoğunda mevcuttur. Örneğin eleştirel düşünme, karar verme, problem çözme araştırma, yenilikçi düşünme bu özelliklere sahip becerilerdendir. Zaten eleştirel düşünme, yenilikçilik, araştırma, karar verme ve problem çözme becerileri birbirleri ile yakın ilişki içerisinde. Kiminin varlığı öteki veya ötekilerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Diğer yandan böyle bir ilişki, iletişim, kalıp yargı ve ön yargıları fark etme, empati ile hukuk ve politik okuryazarlıkları için de geçerlidir. Dolayısıyla bu zorunlu ilişki neticesinde beceriler birbirlerini geliştirmekte ve bütünlemektedir.

Programdaki becerilerin her biri, her ne kadar tüm kazanım ve öğrenme alanlarına yayılmış olsalar da bu becerilerin mutlaka daha fazla ilişkili oldukları ve doğrudan verilecek beceri statüsünde oldukları konu ve kazanımlar vardır. Örneğin, programın önemli becerilerinden biri olan iletişim becerisi, özellikle bireysel ve toplumsal ilişki ve iletişimin var olduğu kazanımlarda varlık göstermektedir. 7. sınıf

Birey ve Toplum öğrenme alanının başat ve doğrudan edindirilmeye çalışılan becerilerinden biri olan bu beceri, aynı zamanda toplumsal birliktelik ve uyum, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, uluslararası alandaki faaliyet ve ilişkilere dayalı konulara dair kazanımların bütününde çok belirgindir. Dolayısıyla bu beceri aynı zamanda Küresel Bağlantılar öğrenme alanında da en baskın becerilerden biri olarak varlık gösterir. Becerinin ilgili olduğu kazanımlardan bazıları ise şunlardır: *“Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır. (5. sınıf), Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır. (6. sınıf), Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. (7. sınıf)”*

Farklı bir beceri olduğu halde iletişim becerisinin alt boyutlarından biri olarak da ele alınan kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerisi, özellikle bazı konularda varlık gösteren belirgin becerilerdendir. Özellikle de toplumsal ve küresel iletişim, etkileşim, uyum ve birlikteliğin sorgulandığı konularda mevcut olan bu becerinin doğrudan edinimine yönelik *“Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.(6. sınıf)”* ve *“Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.(7. sınıf)”* şeklinde belirtilen iki kazanımı vardır. Bu beceri ayrıca *“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.(5. sınıf)”* ve *“İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.(6. sınıf)”* gibi kazanımlarla da varlık göstermektedir.

İletişim becerisinin alt boyutlarından biri olarak görülen becerilerden biri de empati becerisidir. İletişim becerisine paralel varlık gösteren bu beceri özellikle de iletişim, hak ve sorumluluklar ve sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı konu edinen kazanımlarda etkindir. *“Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. (5. sınıf), Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.(6. sınıf) ve İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.(7. sınıf)”* kazanımları bu becerinin edinimi ile ilgili kazanımlardan birkaçıdır.

Eleştirel düşünme, programın tümüne yayılmış bir beceridir. Onun için bu beceriyi herhangi bir sınıf veya öğrenme alanı ve kazanım ile sınırlandırmak mümkün

değildir. Bu beceriyi kimi zaman medyanın yaşantımıza etkisinde, kimi zaman meslek seçiminde, kimi zaman hak ve özgürlüklerin kullanımında kimi zaman da uluslararası ilişkilerde görmek mümkündür. Dolayısıyla her kazanım bu becerinin edinimine dönük içerik barındırır ve faaliyette bulunur. Ama yine de örnek vermek gerekecekse “*Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.*(5. sınıf), *Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.* (6. sınıf)” ve “*Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.*(7. sınıf)” kazanımları bu beceriyi en güzel örnekleyen kazanımlardan bazıları olarak verilebilir

Araştırma ve problem çözme becerileri de tıpkı eleştirel düşünmede olduğu gibi oldukça yaygın bir kullanım alanına sahip becerilerdir. Ayrıca karar verme becerisi de bu becerilerin varlığına paralel varlık göstermektedir. Çünkü her eleştirel düşünme, araştırma veya problem çözme bir karar ile neticelenmek durumundadır. Dolayısı ile bunların bulunduğu kazanımlarda bu beceri de varlık göstermektedir. Bu durumda “*Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.* (5. sınıf), *Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.*(6. sınıf), *Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.*(7. sınıf)” kazanımları problem çözme; “*Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.*(5. sınıf), *Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.*(6. sınıf), *Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.*(7. sınıf)” kazanımları araştırma; “*Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.*(5. sınıf), *İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.*(6. sınıf), *Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.*(7. sınıf)” kazanımları da karar verme becerisini örnekleyen bazı kazanımlardır.

Sosyal bilimlerin ilgi alanına giren olay ve olgular iyi bir gözlem becerisi gerektirirler. Bu açıdan sosyal bilimlerin bir potada eritilmiş hali olan ve olay ve durumların bolca sunulduğu sosyal bilgiler programında da gözlem becerisine epey yer ayrılmaktadır. Gözlem becerisi özellikle de analiz edilmesi ve çözülmesi gereken toplumsal olaylar, kimi problem durumları, demokrasi ve hak ihlallerinin ele alındığı kazanımlarda yoğundur. Örneğin, “*Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak*

bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.(5. sınıf), Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.(6. sınıf), Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.(7. sınıf)” kazanımları güçlü bir gözlem becerisi gerektiren kazanımlardandır.

Sosyal katılım becerisi özellikle de demokrasi ile ilgili kazanımlarda, hak, özgürlük ve sorumlulukların ele alındığı konularda, sosyal dayanışma ve yardımlaşma gerektiren eylem durumlarında ve ulusal ve uluslararası fayda sağlamaya dönük etkinliklerde kısaca bireyin doğrudan katılım, müdahale ve katkısının olduğu tüm durumlarda etkin beceridir. Bireyin sosyal yaşamdaki görünürlüğünü artırmaya dönük bu beceri, bu durumda özellikle Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarının en tipik becerilerinden biridir. Bu becerinin ilgili olduğu kazanımlardan bazıları: *“Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.(5. sınıf), Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.(6. sınıf), Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.(7. sınıf)”* şeklinde belirtilen kazanımlardır

Kapsamında hem “yeni olana pozitif tepkiyi ” hem de “yenilikten yana olmayı” barındırmakta olan (Kılıçer, 2011: 24) yenilikçilik, toplumsal fayda sağlamaya dönük sivil toplum faaliyetlerinin konu edinildiği, çözülmesi gereken bir problem varlığının söz konusu olduğu ve yeniliğin ve değişimin arandığı kazanımlarda mevcuttur. *“Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.(5. sınıf), Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.(6. sınıf), Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.(7. sınıf)”* şeklinde kimi kazanımlarda varlık gösteren bu becerinin ayrıca problem çözme becerisi ile aralarında organik bir bağ vardır.

Yenilenen programlarda aynı zamanda 10 kök değerden biri olarak ele alınan, bu durumda sosyal bilgiler programı için beceri olmanın yanında bir değeri de ifade eden öz denetim, programdaki en görünür becerilerden biridir. Her üç sınıf düzeyinde oldukça etkin ve pek çok kazanımda varlık gösteren öz denetimin en çok ilişkili olduğu konu ve kazanımlar, özellikle iletişimle ilgili olan konu ve kazanımlardır. Bunun dışında hak ve özgürlüklerin kullanımı ve sorumlulukların yerine getirilmesi, teknoloji

ve medya kullanımı, toplumsal ilişkiler ve uyum, uluslararası ilişkiler, demokrasi, düşünce özgürlüğü, kültürler arası iletişim gibi pek çok konuda da varlık göstermektedir. Bu beceri ile ilgili olan kazanımların bir kaçı şöyledir: *“Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır (5. sınıf), Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur (6. sınıf), İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular (7. sınıf).”*

Medya okuryazarlığı birey, teknoloji ve medya ilişkilerinin sorgulandığı kazanımların etkin becerisidir. Kendisine eleştirel düşünme ve kimi zaman da hukuk okuryazarlığı becerisinin eşlik ettiği bu beceri, medyanın birey ve toplum yaşantısına etkisinin sorgulandığı tüm kazanımlarda vardır. Onun için sınırları ve etki alanı en net ve görünür becerilerden biri olduğu söylenebilir. Bu becerinin yoğun olarak varlık gösterdiği kazanımlardan bazıları: *“Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.(5. sınıf), Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.(6. sınıf), Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.(7. sınıf)”* şeklinde ifade edilen kazanımlardır.

Hukuk okuryazarlığı, hukuk disiplininin hakim olduğu tüm kazanımların başat aktörüdür. Aynı zamanda demokrasi kazanımlarının olduğu konularda da varlık gösterir. Çünkü bu kazanımlarda yeri geldiğinde hukuk alanına giren konular ve vurgular yer almaktadır. Birey ve Toplum öğrenme alanı bu becerinin en baskın olduğu öğrenme alanlarındandır. Bu beceri onun dışında pek çok öğrenme alanında da bulunur çünkü haklar diğer öğrenme alanlarının konuları ile ilişkilendirilerek neredeyse tüm öğrenme alanlarına dağıtılmıştır. *“Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.(5. sınıf), Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.(6. sınıf), İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.(7. sınıf)”* kazanımları hukuk okuryazarlığının ilgili kimi kazanımlarıdır.

Benzer şekilde politik okuryazarlık da demokrasi konusunda baskın beceridir. Onun için Etkin Vatandaşlık öğrenme alanının etkin becerisi durumundadır. Aslında bu beceri temel politik bilgilerin verildiği her kazanımda mevcuttur. Bu arada politik okuryazarlık aynı zamanda hukuk bilgisi de içermektedir. Onun için hukuk

okuryazarlığı ile bir bağlantısı hatta aynı anda ikisini ilgilendiren konu ve kazanımlar vardır. Mesela, “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.*” kazanımı bu durumu örnekleyen kazanımlardan biridir. “*Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.*(5. sınıf), *Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.*(6. sınıf), *Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.*(7. sınıf)” kazanımları da siyasi okuryazarlık becerisinin kazanımlarından bazılarıdır.

4.8. 8. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Eğitimin duyuşsal boyutunun öneminin “*Eğitim sistemi sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazandıran bir yapı değildir. Temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek asli görevidir; yeni neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve davranışlarını etkileyebilmelidir.*” şeklinde ifadelerle dile getirildiği (MEB, 2018: 4) sosyal bilgiler dersi öğretim programında, “*Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Değerler Eğitimi*” başlığıyla bir bölüm oluşturulmuş ve sıralanan değerler tüm öğelerle kaynaştırılmak suretiyle programın geneline yayılmıştır. Programın bir taraftan derslerin kazanımları ve öğrenme öğretme faaliyetleri bir taraftan da örtük program çalışmaları ile öğrencilere kazandırılmaya çalışılan temel değerleri 18 tanedir.

Tablo 4. 27’de araştırma konusu ile ilgili değer varlığına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.27. Araştırma Konusu İle İlgili Değerler

✓ Adalet	✓ Dayanışma
✓ Barış	✓ Özgürlük
✓ Eşitlik	✓ Saygı
✓ Sorumluluk	✓ Bağımsızlık
✓ Duyarlılık	✓ Dürüstlük
✓ Sevgi	✓ Yardımseverlik

(MEB, 2018)

Tablo 4. 27. incelendiğinde programda araştırma konusu ile ilgilisi tespit edilen değer sayısının 12 olduğu görülmektedir. Bu sayı, toplamı 18 olan programın tüm değerlerinin üçte ikisi yani % 66,67’sine denk gelmektedir. Öğrencilere doğru yöntem

ve etkinliklerle kazandırılmaları durumunda ise bu oranın az olmadığı düşünülmektedir. Bu arada söz konusu oranın varlığı, sosyal bilgiler dersinin misyonu, amaçları ve yapısı ile doğrudan alakalıdır. Bilindiği üzere sosyal bilgiler dersinin yaşadığı hayata etkin katılımı bulunan, demokrasiye ve demokratik ilkelere değer veren, toplumsal sorunlara ve çevreye duyarlı, sorumlu hisseden, insanların farklılıklarına saygılı, kendisi ile barışık bireyler yetiştirmek gibi amaçları vardır. Dolayısıyla bu amaçlar illa ki “*adalet, eşitlik, sevgi, yardımseverlik, öz denetim, dostluk, barış*” gibi değerleri var edecektir.

Programın araştırma konusu ile ilgili değerlerine bakıldığında bu değerlerin yalnızca bir ülkede yaşayan bireylerde görülmesi arzu edilen özellikler olmanın ötesinde, dünyadaki tüm insanları ilgilendiren ve her bireyde görülmesi istenen veya gerekli görülen nitelikler olan özgürlük, sevgi, saygı, adalet, barış, bağımsızlık, hoşgörü, sağlıklı olmaya önem verme, temizlik, sorumluluk, yardımseverlik, çalışkanlık, duyarlılık (Keskin, 2016: 1505) barış, eşitlik, uygarlık, demokrasi, insan hak ve özgürlükleri, sevgi, bilim ve bilimsel düşünce, çevre duyarlılığı (Evin ve Kafadar, 2004: 296) şeklinde belirtilen evrensel değerlerden bazıları oldukları görülmektedir. Bu değerler aynı zamanda insan hakları ile ilişkili olan temel toplumsal değerlerdendir de. Çünkü insan hakları ile ilişkili olan temel toplumsal değerler: Sevgi, saygı, hoşgörü, özgürlük, sorumluluk, adalet, eşitlik, kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma, doğruluk, iyimserlik, fedakarlık, iyilik yapmak, paylaşımcı, merhametli ve alçakgönüllü olmak (Göz, 2014: 89) gibi insanı ve onun nitelikli yaşamını merkeze alan ve insanın değerini sonuna kadar korumaya çalışan değerler olarak belirtilir. Diğer taraftan bu değerler, insan hak ve özgürlüklerinin en güzel yaşandığı sistem olan demokrasinin de temel ilkelerini oluşturmaktadır. Çünkü adalet, eşitlik, sevgi, duyarlılık, sorumluluk, farklılıklara saygı duyma, barış, insan hak ve özgürlüklerine değer verme gibi değerler aynı zamanda demokrasiyi var eden ana unsurlardır.

İlgili değerler ayrıca değerler eğitimi konusunda oldukça önemli çalışmaları olan ve değerleri niteliklerine göre belli bir sınıflandırmaya tabi tutan Lickona, Rokeah ve Nelson’ un değer sınıflandırmalarının içerisinde de önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, Lickona’nın yükümlülük içeren ve bazı durumlarda – hoşumuza gitmese bile – yapmamız gerekeni bildiren dürüstlük, sorumluluk, insanlara adaletle hükmetmek, yaşam hakkına saygı duymak, eşitlik, özgürlük gibi bir kısmı aynı zamanda evrensel

olan ahlaki değerleri; (Lickona (1991)'dan akt. Kaymakcan ve Meydan, 2011: 31) Rokeach'ın geçek sevgi, barış içinde bir dünya, eşitlik, özgürlük, gerçek dostluk ve öz saygı gibi değerlerden oluşan gaye değerler ile bağımsızlık, yardımseverlik, sorumlu olmak, dürüstlük, kendini kontrol etme, sevgi dolu olma gibi değerler olup gaye değerlere ulaşmak için araç olarak kullanılan vasıta değerleri içerisinde yer almaktadır (Rokeach, (1973)'tan akt. Öcal ve Yiğittir: 2010, 410)

Bu değerler ayrıca değerleri birbirinden farklı 10 kategoride sınıflandıran önemli araştırmacılardan biri olan Schwartz'ın, amacı düşünce ve eylemlerde bağımsız olmak ve kendi hedeflerini seçebilmek olan öz yönelim (bağımsızlık, özgürlük, kendine saygı) değerleri; hoşgörülü, anlayışlı ve takdir edici olmak, toplumsal adaletli ve erdemli olmak ve tüm insanlık ve doğanın iyiliği ve refahını gözetmek gibi motivasyonel amaçlar taşıyan evrenselcilik (adalet, eşitlik, barış, duyarlılık) değerleri ile yakın ilişki içerisinde olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve gerçek arkadaşlık hedefini taşıyan iyilikseverlik (yardımseverlik, dürüstlük, sorumluluk, sevgi, dostluk, dayanışma) değerlerine girmektedir (Schwartz (1992)'tan akt. Kaymakcan ve Meydan, 2012: 1577-1578)

Aşağıda verilen tablolarda değerlerin ilişkili oldukları öğrenme alanları ve kazanımlar belirtilmektedir. Bu durumda tablo 4. 28' de 5. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve değerlerin ilişkisine dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.28. 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Değer
Birey ve Toplum	1.1.Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.	Sorumluluk, duyarlılık, dayanışma, dürüstlük, eşitlik, özgürlük, sevgi, saygı, adalet
	1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.	
	1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.	
	1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.	
Kültür ve Miras	2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.	Dayanışma, duyarlılık, saygı sevgi, sorumluluk, barış, yardımseverlik

Tablo. 4. 28. (Devam) 5. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Değer
İnsanlar Yerler ve Çevreler	3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.	Dayanışma, duyarlılık, yardımlaşma, sorumluluk, barış, eşitlik, sevgi, saygı
Bilim Teknoloji ve Toplum	4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır. 4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.	Dürüstlük, duyarlılık, sorumluluk, sevgi, saygı, barış, bağımsızlık
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.2. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanıır.	Sorumluluk, duyarlılık, saygı, eşitlik
Etkin Vatandaşlık	6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir. 6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.	Dayanışma, özgürlük, bağımsızlık, sevgi, duyarlılık, saygı, adalet, sorumluluk, eşitlik, yardımseverlik
Küresel Bağlantılar	7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar. 7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.	Sorumluluk, duyarlılık, sevgi, saygı, barış, eşitlik

(MEB, 2018)

Tablo 4. 28. incelendiğinde 5. sınıfın ilgili konuda oldukça çeşitli bir değer varlığına ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Ayrıca öğrenme alanlarında zengin değer varlığının söz konusu olduğu sınıfta, sorumluluk değeri her öğrenme alanında görülebilmektedir.

Tablo 4. 29' da 6. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve değerlerin ilişkisine dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.29. 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Değer
Birey ve Toplum	1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler. 1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. 1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır. 1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	Dayanışma, duyarlılık, yardımseverlik, sorumluluk, sevgi, saygı, eşitlik, barış, adalet, bağımsızlık, özgürlük

Tablo. 4. 29. (Devam) 6. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Değer
Kültür ve Miras	2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	Sorumluluk, duyarlılık, dayanışma, barış, eşitlik, adalet, sevgi, saygı, dürüstlük
İnsanlar Yerler ve Çevreler	-----	
Bilim Teknoloji ve Toplum	-----	
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.	Duyarlılık, sorumluluk, saygı, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık
Etkin Vatandaşlık	6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. 6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. 6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. 6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6.6.Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.	Eşitlik, adalet, özgürlük, bağımsızlık, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk hak ve özgürlüklere saygı
Küresel Bağlantılar	7.1.Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. 7.3. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.	Özgürlük, bağımsızlık, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk, barış, eşitlik, dayanışma, yardımseverlik

(MEB, 2018)

Tablo 4. 29. incelendiğinde 6. sınıfta öğrenme alanları arasında birbirine yakın bir değer varlığının söz konusu olduğu görülebilmektedir. Kimi değerlerin pek çok öğrenme alanında yer aldığı bu sınıfta Bilim, Teknoloji ve Toplum ile İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanlarında herhangi bir değer kazanım ilişkisi bulunmamaktadır.

Tablo 4. 30' de 7. sınıftaki öğrenme alanları, kazanımlar ve değerlerin ilişkisine dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.30. 7. Sınıf Öğrenme Alanı-Kazanım-Değer İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Değer
Birey ve Toplum	1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. 1.2. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. 1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. 1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.	Özgürlük, sorumluluk, saygı, farklılıklara saygı, duyarlılık, bağımsızlık, barış, dürüstlük
Kültür ve Miras		
İnsanlar Yerler ve Çevreler	3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.	Eşitlik, özgürlük, duyarlılık, sorumluluk, bağımsızlık
Bilim Teknoloji ve Toplum	4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.	Özgürlük, duyarlılık, bağımsızlık, saygı, adalet, sorumluluk
Üretim Dağıtım ve Tüketim	5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir. 5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.	Dayanışma, duyarlılık, yardımlaşma, eşitlik, sorumluluk, sevgi, barış
Etkin Vatandaşlık	6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. 6.2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. 6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. 6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.	Barış, adalet, özgürlük, duyarlılık, eşitlik, bağımsızlık, saygı, sorumluluk,
Küresel Bağlantılar	7.1. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir. 7.3. Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular. 7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.	Barış, adalet, saygı, özgürlük, bağımsızlık, dayanışma, duyarlılık, yardımlaşma, sevgi, farklılıklara saygı, eşitlik, sorumluluk

(MEB, 2018)

Tablo 4. 30. incelendiğinde Programın ilgili tüm değerleri, Küresel Bağlantılar öğrenme alanında varlık gösterirken Kültür ve Miras öğrenme alanına dair bir kazanım ve değer ilişkisi görülmemektedir. Buna karşın diğer öğrenme alanları ve kazanımlar da pek çok değere aynı anda ev sahipliği yapmaktadır.

Diğer taraftan programın araştırma konusu ile ilgili değerleri, araştırma konusu ile ilgili olan konu ve kazanımlarıyla uyumlu bir dağılım göstermektedir. Bu nedenle tablolara bakıldığında programın araştırma konusu ile ilgili değerlerin, kazanımlar ile paralel bir varlık gösterdiği ve değerlerin bunlarla bütünlük içerisinde oldukları görülebilir. Ayrıca programdaki değerlerin çoğu, genel olarak programdaki ilgili kazanımların bütününe yayılmış vaziyettedir. Yani çoğu değer, neredeyse her öğrenme alanında ve her sınıf düzeyinde mevcuttur. Bunun için onları konu ve kazanımlarla ilişkileri yönünden kesin sınırlarla ayırmak ve gruplandırmak pek mümkün olmamaktadır.

Araştırma konusunun önemli değerlerinden biri olarak sorumluluk, ihtiva ettiği önem ve yapısı gereği tüm öğrenme alanları ve sınıf düzeylerinde varlık göstermektedir. Bireyin daha iyi bir dünya için çaba göstermesi durumunu (Başer, 2015: 3) ifade eden bu değer, eylemlerin itici gücü konumunda olduğu ve faaliyete geçmede gereklilik arz ettiği için pek çok kazanımla yakından ilgilidir. Aslında her kazanım zaten öğrencilere gerçekleştirmeleri üzere bir sorumluluğu işaret eder ve her kazanımdaki hedef davranışlar öğrencilere farklı yönlerden sorumluluklar yükler. Bu durum bile bu değer varlık alanı ve etkisinin neden genişlediğini göstermek açısından oldukça açıklayıcıdır. Bu arada *“Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.(5. sınıf), Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.(6. sınıf), İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.(7. sınıf)”* kazanımları bu değeri en iyi yansıtan kazanımlardan bazılarıdır.

Benzer şekilde duyarlılık değeri de programın ilgili konu ve kazanımları içerisinde oldukça geniş bir varlık göstermektedir. Bu değer aynı zamanda sorumluluk değeri ile de iç içedir. Çünkü zaten sorumluluk duyarlı olmakla başlar. Bu durumda toplumsal sorun ve ihtiyaçların çözümü ve temini için çaba harcamayı olanaklı hale getiren bu değer, başta sosyal yardımlaşma ve dayanışma, insan hak ve özgürlükleri ve kültürel farkındalıklar olmak üzere çok sayıda kazanımda mevcuttur. *“Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.(5. sınıf), İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.(6. sınıf)”* ve *“Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne*

yönelik fikir önerileri geliştirir.(7. sınıf)” kazanımları bu değer varlık gösterdiği kazanımlardan bazılarıdır.

Duyarlılık ve sorumluluk değerlerine yakın ve onların varlığı ile hayat bulan değerlerden biri olan dayanışma, programın ilgili konudaki en görünür ve yaygın değerlerinden biridir. Bireylerin her türlü ihtiyacından kaynaklanan bir gerekliliği ifade eden ve sorumluluk duygusu ile hareket etmeyi gerektirdiği için de sorumluluğu, aynı zamanda sosyal katılımı gerekli hale getiren bu değer yoğun olarak gözlendiği konu ve kazanımlar, genelde bireyler arası ihtiyaç ve toplumsal bütünleşmeye yönelik konulardır. Ayrıca sivil toplum kuruluşları en önemli dayanışma örneklerini sergiledikleri için özellikle onların var olduğu tüm kazanımlarda mevcut olan bu değer, aynı zamanda hak ihlalleri, toplumsal ve küresel sorunların ele alındığı kazanımlarla da yakın ilişki içerisindedir. Bu durumda *“Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.(5. sınıf), Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.(6. sınıf)”* kazanımları ile *“Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.(7. sınıf)”* kazanımı bu değer edinimi açısından önemli kimi kazanımlardır.

Duyarlılık ve dayanışma değerlerine çok yakın değerlerden biri de bunların neticesi olan, bu değerlerle yakın ilişkisi bulunan ve bu yakın ilişkiden dolayı da genellikle onların bulunduğu kazanımlarda varlık gösteren yardımlaşmadır. İnsanlar arasındaki insani niteliklerin ön plana çıkmasını sağlayan (Aktepe, 2010: 2-3) bireyler arasında bağlılığı güçlendiren (Küçük Turgut, 2018: 33) toplumda, sevgi, saygı, arkadaşlık gibi kimi yüksek değerlere ulaşılmasına yardımcı olan ve beraberinde toplumları mutluluk ve huzura sevk eden (Akıncan, 2018: 5) bu değer, toplumsal ve küresel sorun ve ihtiyaçların söz konusu olduğu her konu ve kazanımda görülmektedir. Bu durumda ilgili kavramlarının genel olarak ihtiyaç, işbirliği, dayanışma, toplumsal sorun, sivil toplum kuruluşu gibi kavramlar olduğu bu değer, *“Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.(5. sınıf), Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder. (6. sınıf), Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir.(7. sınıf)”* şeklinde belirtilen kimi kazanımlarda hayat bulmaktadır.

Bu değerlerden farklı olarak adalet, özellikle etkin vatandaşlık ve küresel bağlantılar öğrenme alanlarının başat değeri konumundadır. İnsanlar için yaşamda bir denge unsurunu (Tan ve Töremen, 2010: 68) ve gerçekten sağlanması durumunda, sosyal düzen tarafından garanti edilmiş toplumsal mutluluğu ifade eden (Hans Kelsen, 2013: 432) adalet genellikle hak, özgürlük ve demokrasi ile ilgili kazanımlarda yoğun olarak görülmektedir. Çünkü bu değer hak paylaşımı ve dağıtımında insafı bir yolun izlenmesi, davranış ve hükümlerde tarafsız ve ilkeli olmak, bireylerin eşitliğini gözetme ve eşitliğine saygıyı ifade etmektedir (Hökelekli, 2004: 132). Bu durumda bu değerle ilgili olduğu konular özellikle demokrasi, hak ve özgürlükler, sorumluluk, hukukun üstünlüğü, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, yargı bağımsızlığı, yönetim biçimleri gibi konulardır.

Kuranı Kerim’de bizzat yüce Allah tarafından pek çok ayet ile insanlara uygulamaları için emredilmiş (Göz, 2014: 92) kendisinden uzak bir anlayış ile bütün insanların huzur içerisinde yaşadığı bir sistem oluşturmak ve dünya barışına katkı sağlamanın mümkün olmadığı (Kara, 2013: 165) ve sayesinde, kimsenin kendisini diğerlerinin üstüne koymadığı bir erdem halini belirten (Hökelekli, 2004: 136) bu değer aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve sosyal yardımlaşmanın söz konusu olduğu kazanımlarda da etkin değerlerden biridir. Çünkü kurulan toplumsal ilişkiler adil olmayı gerektirir ve sosyal yardımlaşma da özellikle devlet veya yetkili kurumlar açısından sosyal adaleti gündeme getirmektedir. Bu durumda sosyal yardımlaşma ve dayanışma ile sosyal devlet anlayışının yaratacağı fırsat eşitliği gibi durumlarda da varlık gösterir. Bu değer ayrıca tüm insan ilişkilerinde karşılıklı sevgi ve saygının gözetilmesi anlamına geldiği ve aşırılıklardan uzak, ılımlı, ölçülü ve dengeli bir tutumu ifade ettiği için de (Hökelekli, 2004: 135) başkalarına karşı ön yargı ve kalıp yargıların kırılması gerekliliği gibi konuların yer aldığı kazanımlarda da varlık göstermektedir. Bu durumda “Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir.(5. sınıf), Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.(6. sınıf), Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.(7. sınıf)” gibi kimi kazanımlar bu değerle yoğun olarak ele alındığı kazanımlara örnek verilebilir.

Benzer şekilde eşitlik değeri de hak ve özgürlüklerin yer aldığı kazanımlar ile demokrasinin işlendiği kazanımlarda yoğun olarak yer almaktadır. Çünkü bilinen en eski tabletlerde dahi yöneticilerin yaşama geçirmekle övündüğü ve yolunda yapılan zorlu hukuki ve siyasi mücadelelerin neredeyse insanlık tarihi ile yaşıt olduğu eşitlik, günümüzde modern hukuk anlayışı ve devletin en temel ilke ve hedeflerinden birini oluşturur (Erdem, 2017: 19). Ayrıca kanunların bireylere milliyet, etnik grup, refah düzeyi, sınıf, cinsiyet, din veya ırk gibi birbirinden farklı niteliklerini dikkate almaksızın, tarafsız davranmasını ifade eden (Ashford, 2008: 40) ve tüm insanların ahlaki değerleri bakımından bir oldukları temel fikrine dayanan bu ilke, aynı zamanda adaletin bir gereğidir (Erdoğan, 2008: 9-13). Dolayısıyla adalet değerinin yer aldığı kazanımların içerisinde sıkça varlık göstermektedir.

Örtük olarak ayrımcılık yasağı içeren üstün ve evrensel bir ilke olan (Gülmez, 2010: 217-234) ulusal ve uluslararası belgelerde aynı zamanda bir hak olarak verilen bu değer, sosyal bilgiler dersinin konuları ile doğrudan alakalıdır. Yani bu kavram sosyal bilgiler öğretim programında bir değer olarak belirtilmese bile ders, bunu kazandırma imkanına sahiptir. Çünkü doğrudan bu değer kazandırılması yönünde konular vardır. Örneğin bu değer aynı zamanda demokrasinin ilkelerinden biridir veya hakların kullanımı ve adaletin ele alındığı konularda gündemde olmak zorundadır. Dolayısıyla bu değer daha çok etkin vatandaşlık öğrenme alanında özellikle demokrasi ve politik konuların içerisinde yer almaktadır.

Adil bir düzen ve daha adil bir dünya inancı, bireylerin kendilerini haksızlığa uğramış, dışlanmış ve aciz hissetmemeleri, adil kaynak dağıtımı ve paylaşımı, engelleri kaldırılmış fırsat eşitlikleri, kamu imkanlarından hakkınca faydalanabilmek, daha güçlü bir toplumsal aidiyet ve daha ilkeli bir yaşam için var olması gereken bu değer, ayrıca bireysel farklılık, ayrımcılık, toplumsal ilişkiler ve kalıp yargıların sorgulandığı kazanımlarda da mevcuttur. Bu durumda “*Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.(5. sınıf), Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.(6. sınıf), Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.(7. sınıf)*” kazanımları eşitlik değerini benimseten kazanımların bazılarıdır.

Küresel Bağlantılar ve Etkin Vatandaşlık öğrenme alanları ile demokrasi, hak ve özgürlükler, sosyal yardımlaşma, dayanışma ve toplumsal birlikteliğin var olduğu tüm kazanımlarda hakim olan değerlerden biri de barıştır. Barış, insanların adalet esaslarına ve insan onuruna saygı göstermeleri, insan haklarına önem vermeleri, her türlü ayrımcılık ile ön yargıdan kaçınmaları ve sorunlarını çözmeleri için var olan bir kavramdır (Bayraktar ve İmamoğlu, 2014: 40). Barış kavramının üzerine inşa edilmesi gereken temel ilkeler, adalet, eşitlik, hakkaniyet ve bunların tümünü içeren özgürlüktür. (Yıldırım, 2013: 14). Bu durumda barış değeri programda, adalet ve eşitlik değerlerini yakından takip eden bir diğer değer olarak varlık gösterir.

Demokratik vatandaşlık ve eşit haklar temelinde bir arada yaşamak için olmazsa olmaz bir kavram olan (Yıldız, 2013: 18) yalnızca savaşmamaktan daha fazla anlam ihtiva eden ve tüm eylemlerimize yayılması gereken bu değer, programın ilgili konuları içerisinde oldukça geniş bir yayılım alanına sahiptir ve dolayısıyla pek çok kazanımda mevcuttur. Barış aynı zamanda başkalarına saygı, olumlu ilişkiler geliştirmek, değer verme, kabullenme, huzur, düzen, denge ve paylaşmak gibi anlamlara da geldiği için iletişim, etkileşim, dayanışma, temas kurma, farklı olana saygı, ayrımcılık yasağı, eşitlik gibi konuların ele alındığı kazanımların tümünde görülebilen bir değer olarak programın geneline yayılmıştır.

Ayrıca insanların birbirleriyle uyumunu ve farklılıklar ile yaratıcı bir şekilde baş etme durumunu içeren ve kişilikler, tutumlar, değerler ve inançların bir mozaigi olarak tarif edilebilen barış (Erkman, 2013: 22) değerinin toplumsal iletişim, dayanışma ve özellikle de uluslararası ilişkilerde vurgusu çok ön plandadır. Bu değerın kazanımlarından bazıları *“Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler. (5. sınıf), Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.(6. sınıf), Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır.(7. sınıf)”* şeklinde belirtilen kazanımlardır.

Hak kavramı denince sorumlulukla beraber akla gelen ikinci kavram olan özgürlük de ilgili konunun en önemli değerlerinden birini temsil eder. Bireyin düşüncesi, kararları, eylemleri ve yaşantısında herhangi bir engellenmeye maruz

kalmadan kendi iradesine dayanarak hareket etmesi esasına dayanan özgürlük, bir değer olarak hak, eşitlik, sorumluluk, bağımsızlık, adalet gibi değer, konu ve kavramlarla yakın ilişki içerisinde. Bu durumda özgür bir toplumun varacağı en son noktayı “en fazla sayıda bireyin en yüksek derecede mutluluğu” olarak tarif eden Jeremy Bentham’ın (Ashford, 2008: 56) neden bu nitelemeyi yaptığı daha iyi anlaşılabilmektedir.

Gerektiğinde uğrunda oldukça ağır bedeller ödenen ve antik çağdan günümüze, çok sayıda filozofun, daha ideal ve daha insancıl bir toplum oluşturmak adına açıklamaya çalıştığı en önemli kavramlardan biri olan (Tekerek ve Tekerek, 2014: 9) özgürlük, adil bir toplumun zorunlu özelliğidir (Erdoğan, 2008: 11). Bu durumda hem birey hem de toplumun dolayısı ile siyasi otoritenin de ortak sorunu olan (Gül, 2010: 108) bu değer yoğun olduğu kazanımlar daha ziyade hak ve sorumluluklar, bağımsız düşünce ve eylem gerektiren durumlar, demokrasi edinimi ve politik bilginin ele alındığı konulardır. Bu yönüyle de özgürlük, Birey ve Toplum ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarının temel değerlerinden birini oluşturmaktadır. “*Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.*(5. sınıf), *Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar.*(6. sınıf), *Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.*(7. sınıf)” gibi kazanımlar bu değer edinimi ile ilgili kimi kazanımlardır.

Özgürlüğe benzer bir şekilde bağımsızlık değeri özellikle öze dayalı düşünce ve eylemlerin söz konusu olduğu kazanımlarda varlık gösterir. Çünkü bağımsızlık sadece siyasi anlamda başkalarına bağlı olmamak değil aynı zamanda fikir ve eylemlerde de öz iradeye göre yol almak demektir. Yani karar verirken veya bir eylemde bulunurken başkalarının etki ve müdahalesinden uzak olmaktır. Bireylerin başkalarının güdümünde olmaksızın, başkalarından yardım ve destek almaksızın, onların yol göstericiliği ve yönlendiriciliği olmaksızın hareket edebilmesi, kararlarını alabilmesi ve ayaklarının üzerinde durabilmesidir. Bunun için bireyin başkalarının etkisine kapılmaksızın karar verme ve eylemde bulunmasını gerektiren, eleştirel düşünme ağırlıklı kazanımlarda mevcuttur.

Bağımsızlık, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak benimseyebilmenin gerekliliklerinden birini de oluşturmaktadır (Izgar, 2013: 125). Bu durumda demokrasi

konusu, bu değerin ağırlıklı olarak yer aldığı konulardan biridir. Özgürlük değeri ile de yakın bir ilişkiye sahip olan ve özellikle de eleştirel düşüncenin olduğu kazanımlarda etkin olan bu değer ayrıca sosyal katılım, yargı, iletişim gibi konuların var olduğu kazanımlarda da yoğun olarak varlık göstermektedir. Bu durumda “*Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular. (5. sınıf), Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.(6. sınıf), Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.(7. sınıf)*” kazanımları bu değerin yer aldığı kazanımlardan bazılarıdır.

Programın araştırma konusu açısından en önemli değerlerinden biri de sevgidir. Kişiler arasında hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın arzu ve amaç birliğine yol açan (Hökelekli, 2004: 135) ve adalet kavramı ile yakın ilişkide olan, hatta adaletin halifesi olarak görülüp yokluğu durumunda adaletle ihtiyaç duyulduğu öne sürülen (Düzgün, 2011: 19) bu değer programın özellikle de iletişim, toplumsal ilişkiler, dayanışma, duyarlılık ve birliktelik konularının var olduğu kazanımların geneline yayılan sembol kazanımlardandır.

Adalet yasaları ve iktidar yapılarını değiştirme gücüne sahip olan (Düzgün, 2011: 22) sevgi bir erdemdir ve bu erdeme dayalı olarak kurgulanan bireysel ve toplumsal yapı asla benmerkezci değildir. Aksine bu yapı bireye ve çevresine katkı vermeye dönük olarak kurgulanır (Akyol, 2013: 7). Sevgi, bir dayanışma ve birlik ruhu yaratır ve sempati, dostluk ve dayanışma da sevginin toplumsal yansımalarını oluşturur (Düzgün, 2011: 21). Bunun için bu değer dayanışma, duyarlılık ve yardımseverlik değerleriyle de sıkı ilişki içerisindedir ve onların bulunduğu pek çok kazanımda oldukça etkindir. Bu durumda “*Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.(5. sınıf), İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar. (6. sınıf), Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.(7. sınıf)*” sevgi değerinin yoğun olarak işlendiği kazanımlardan bazılarıdır.

Programın ana değerlerinden biri olarak saygı, araştırma konusunun en önemli değerlerinden birini oluşturur. Çünkü özünde farklılığın yattığı ötekiliğin, farklılıklara saygı boyutu bu değeri fazlasıyla önemli kılmaktadır. Aynı zamanda başkalarının fikirleri, kişilikleri, kararları, yaşamları ve toplumsal ilişkilere de gösterilmesi gereken

bir zorunluluğu ifade eden bu değer doğaya, insana, diğer canlılara şeklinde sıralanabilecek pek çok alt boyutu barındırır. Bu açıdan programın pek çok kazanımında aslında mevcuttur.

Her demokratik ve özgür toplum için karakter eğitimi ve bu eğitime bağlı olarak saygı değerinin edinimini zorunlu gören Lickona (1992)'ya göre, saygı demokratik bir toplumun yaratılmasına yardım eder (Akt. Akbaş, 2008:) Bu değer ayrıca, insanlar arasındaki olumsuzlukları olumluya çeviren bir bağ ve iletişim kapısı olarak, dili, ırkı veya cinsiyeti ne olursa olsun insanları ayırmadan farklılıklarını kabul etmek (Otrar vd. 2013: 15) başkalarının hakları ve özgürlüklerine riayet etmek ve onlara karşı nasıl bir tutum içerisinde olunması gerektiğini bilmek demektir (Şentürk, 2008: 2018). Bu durumda ilgili konuda özellikle demokrasi, hak, özgürlük, sorumluluk, iletişim ve etkileşim konularının olduğu kazanımlarda yoğun bir varlık göstermektedir. Bu değer söz konusu olduğu ilgili kazanımlardan bazıları *“Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.(5. sınıf), İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.(6. sınıf), İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular.(7. sınıf)”* şeklinde belirtilen kazanımlardır.

Programın en önemli değerlerinden biri olan dürüstlük, aslında her niyet ve eylemde mutlaka var olması gereken bir değerdir. Güncel Türkçe sözlükte doğruluk, medeni hukuk terimleri sözlüğünde objektiflik (www.tdk.gov.tr, 2009) olarak tanımlanan dürüstlük, doğru hareket etmek, aldatici olmamak, hakikatten ayrılmamak, adil ve tarafsız olmaktır.

Hız. Ömer'in "Dürüstlük pahalı bir mülktür. Ucuz insanlarda bulunmaz." sözüyle önemini açık bir biçimde anlattığı bu değer, kişinin kendisine ve başkalarına karşı saygısı ve toplumda güven için gerekliliktir. Çünkü dürüstlük güven doğurur. Aynı zamanda kök değerlerden biri olan bu değer baskın olduğu ve görünürlüğünün en çok arttığı konular daha çok hak ve özgürlükler, iletişim, medya ve toplumsal ilişkilerin konu alındığı kazanımlardır. Bu durumda *“Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular.(5. sınıf), İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.(6. sınıf), İletişim araçlarından*

yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.(7. sınıf)” gibi kazanımlar bu değerin edinimi yönünde etkin kimi kazanımlardandır.

Bu arada programdaki değerlerin, program kazanımları ile ilişkilendirilerek verilmesinin dışında kimi amaç ve kazanımlar doğrudan bazı değerlerin edindirilmesi yönünde yapılandırılmıştır. Örneğin, programın amaçlarından 3. amaç ifadesi olan “*Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri*” ifadesi doğrudan eşitlik değerini, 17. amaç ifadesi olan “*Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri*” ifadesi duyarlılık değerini, aynı şekilde 5. Sınıfta yer alan “*Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır.*” kazanımı sorumluluk değerini, 6. sınıfta yer alan “*Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.*” kazanımı dayanışma değerini ve 7. Sınıfta yer alan “*Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.*” kazanımı da özgürlük değerini konu edinmektedir.

Ayrıca programda yer alan adalet, eşitlik, barış, sorumluluk, özgürlük, dayanışma gibi pek çok değer aynı zamanda programın esas konularının içerisinde varlık göstermektedir. Yani aslında ayrı birer değer olarak programa eklenmeseler bile ilgili konular işlendiği zaman bu değerler kazandırılmaktadır. Örneğin, demokrasi konusu ele alınırken illa ki bir demokrasi ilkesi olarak eşitlik değerinin üzerinde durulmakta ve bu değer kazandırılmaya çalışılmaktadır. Özellikle demokrasi, hak ve özgürlükler, sosyal iletişim ve dayanışma gibi konuların etkili olduğu tüm kazanımlarda durum böyledir.

Diğer taraftan değerlerin çoğu birbirlerinin edinimini destekler nitelikte varlık göstermektedir. Yani bir değer başka değerlerin de ön plana çıkması ve aktif hale gelmesini sağlayabilmektedir. Değerler arasındaki bu söz konusu ilişki özellikle sorumluluk, duyarlılık, dayanışma ve yardımseverlik değerlerinde sıkça rastlanan bir durumdur. Öte yandan bu ilişki adalet, eşitlik, barış, özgürlük ve bağımsızlık; barış, sevgi, saygı, adalet, ve eşitlik; özgürlük, saygı ve sorumluluk değerleri için de geçerlidir.

4.9. 9. Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Sosyal bilgiler öğretim programı, öğretim programlarının değişim ihtiyacından hareketle yakın zamanda yeniden ele alınarak düzenlemeye tabi tutulmuştur. Oluşturulan bu yeni program, 2005 yılında yapılan köklü program değişikliği ile hayata geçirilen yeni anlayış doğrultusunda düzenlenmiştir. Bu durumda yapılandırmacılık felsefesine dayanan öğrenci merkezli bu program, önceki program anlayışı ile paralellik göstermektedir. Bu arada yenilenen program 2017-2018 eğitim öğretim yılından itibaren aşamalı olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Bu durumda bu bölümde yapılan son değişikliklere bağlı olarak yenilenen 2018 sosyal bilgiler öğretim programı, 2005 öğretim programı ile karşılaştırılacak ve yenilenen programın bir önceki programa göre ne tarz farklılıklar barındırdığı ve araştırma konusu açısından ne tür yenilikler getirdiğine bakılacaktır.

4.9.1. Vizyon

2005 yılı sosyal bilgiler öğretim programında, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları doğrultusunda oluşturulmuş bir vizyon vardır. Belirlenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı vizyonu;

“21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir.” (MEB, 2005: 1) şeklinde ifade edilmiştir.

Programın gelecekte varılmak istenen hedeflerin ifade edildiği vizyonunda araştırma konusu ile ilgili olarak *“temel demokratik değerlerle donanmış, insan haklarına saygılı, hak ve sorumluluklarını bilen, yaşadığı çevreye duyarlı, sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal yaşamda etkin, eleştirel düşünen ve doğru karar veren”* şeklinde belirtilen dikkat çekici betimleme ve ifadeler mevcuttur. Bu durumda belirtilen ifadelerden hareketle programın oluşturduğu vizyonda, araştırma konusu

açısından önemli bireysel niteliklere yer verildiği görülmektedir. Buna karşın 2018 programında bir vizyon ifadesi mevcut değildir.

4. 9. 2. Amaçlar

Sosyal bilgiler öğretim programı araştırma konusu ile ilgili amaç varlığı bakımından oldukça çeşitli bir içeriğe sahiptir. Dersin 2005 yılı öğretim programında toplam 17 genel amaç belirlenmiş olup bunlardan araştırma konusu ile ilgisi tespit edilen 9 amaç bulunmaktadır. Buna karşın 2018 öğretim programında 18 genel amaç belirlenmiş ve bunlardan 11 tanesinin araştırma konusu ile ilgisi tespit edilmiştir. Ayrıca programdaki bazı amaç ifadelerinde değişimler olmuş, kimi ifadeler varlığını korurken kimileri çıkartılmış, kimileri de bazı değişikliklerle varlığına devam etmiştir.

Aşağıda belirtilen tablo 4. 31’de iki programın amaçlar bakımından karşılaştırmalı bilgisine ilişkin veriler sunmaktadır.

Tablo 4.31. 2005 Öğretim Programı ile 2018 Öğretim Programı Amaçları

2005	2018
<i>1.Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.(2. madde)</i>	<i>1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri, (1. madde)</i>
<i>2.Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.(3. madde)</i>	<i>2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,(2. madde)</i>
<i>3.Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.(4. madde)</i>	<i>3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri, (3. madde)</i>
<i>4.Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.(9. kazanım)</i>	<i>4. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,(7. madde)</i>

Tablo 4. 31. (Devam) 2005 Öğretim Programı ile 2018 Öğretim Programı Amaçları

2005	2018
5.Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.(11.kazanım)	5. Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları,(9. madde)
6.Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.(14. madde)	6. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları,(11. madde)
7.İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.(15. madde)	7. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,(13. madde)
8.Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.(16. madde)	8. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri, (14. madde)
9.İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir. (17. madde)’’	9. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri, (15. madde)
	10. Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri, (16. madde)
	11. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri (17. madde)’’

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 31’de de görüldüğü üzere programın genel amaçlarının 8 tanesi yani 2, 3, 4, 9, 11, 14, 15 ve 17. maddeleri varlıklarını aynen korumuştur. Yalnızca 14 ve 17. maddelerde anlamı değiştirmeyen birkaç sözcük çıkartılmış, 9 ve 11. maddelere ise anlamı biraz daha derinleştiren iki önemli vurgu eklenmiştir. 9. maddeye meslekler için “saygınlık” sözcüğü, 11. maddeye ise teknoloji kullanımı için “bilinçli kullanım” ifadesi

eklenmiştir. Buna karşın küresel vatandaşlığa dayalı “*Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.*” şeklinde belirtilen 16. madde programdan çıkartılmış bunun yerine eleştirel düşünme becerisinin ön planda tutulduğu “*Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları*” amacı ile toplumsal ilişkilerin düzeltilmesi ve sorunların çözümünde iletişim becerilerinin önemine dair “*Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri*” amacı ve erdemli insan yaratma hedefine dönük “*Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri*” amacı programa dahil edilmiştir.

Tablo 4. 32’de yenilenen programa alınmayan ve programda ilk kez yer verilen amaçlara ilişkin veri sunulmuştur.

Tablo 4.32. Yenilenen Programa Alınmayan ve Programda İlk Kez Yer Alan Amaçlar

2005	2018
<i>Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.(16. madde)</i>	<i>Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,(7. madde)</i>
	<i>Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,(13. madde)</i>
	<i>Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri, (16. madde)</i>

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 32. incelendiğinde önceki programda olup da yeni programa alınmayan 1 amacın var olduğu görülmektedir. Buna karşın programa 3 yeni amaç dahil edilmiştir. Programın bu yöndeki hedef ifadelerini çoğaltmış olması oldukça olumlu bir durumdur. Üstelik bu hedefler ötekileştirme açısından son derece önemli kavramlar olan eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim ve değer ile erdem kazanımları ile ilgilidir. Yani hem

iki tane de olsa amaç sayısı artırılmıştır hem de yeni alınan amaçlar konu açısından son derece anlamlı, nitelikli ve etkili amaçlardır. Bu anlamda amaçlar açısından olumlu bir değişim yaşanmıştır denebilir.

4. 9. 3. Öğrenme Alanları

Sosyal Bilgiler 2005 Öğretim Programında 9 öğrenme alanı vardır. Bunlar: *“Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Zaman, Süreklilik ve Değişim, Bilim, Teknoloji ve Toplum, Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler, Güç, Yönetim ve Toplum, Küresel Bağlantılar.”* öğrenme alanlarıdır. 2018 programında ise ders, 7 öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bunlar: *“Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim, Teknoloji ve Toplum, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Bağlantılar.”* öğrenme alanlarıdır. Ayrıca 2005 programında belirtilen öğrenme alanları ile bağlantılı 5. Sınıfta 8, 6. Sınıfta 7 ve 7. Sınıfta 7 olmak üzere 22 ünite bulunmaktayken 2018 programında ünitelere yer verilmemiştir.

Tablo 4. 33’te 2005 ve 2018 programlarına ait öğrenme alanlarına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.33. 2005-2018 Öğretim Programlarında Öğrenme Alanları

2005	2018
Birey ve Toplum	Birey ve Toplum
Kültür ve Miras	Kültür ve Miras
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	İnsanlar, Yerler ve Çevreler
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilim, Teknoloji ve Toplum
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Üretim, Dağıtım ve Tüketim
-----	Etkin Vatandaşlık
Küresel Bağlantılar	Küresel Bağlantılar
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	-----
Güç, Yönetim ve Toplum	-----
Zaman, Süreklilik ve Değişim	-----

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 33. incelendiğinde 2005 öğretim programında 9 olan öğrenme alanı sayısının, 2018 programında 7’ye düştüğü görülmektedir. 2005 öğretim programında yer alan Zaman, Süreklilik ve Değişim, Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler ile Güç,

Yönetim ve Toplum adlı öğrenme alanlarına, 2018 öğretim programında yer verilmemiştir. Buna karşın 2018 programına Etkin Vatandaşlık adlı bir öğrenme alanı dahil edilmiştir. Bu arada 2005 programındaki Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler ile Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanlarında yer alan ilgili konular 2018 programında Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında toplanmıştır.

Ayrıca 2005 öğretim programında öğrenme alanlarının hem sınıf düzeylerinde yerleri farklıdır hem de sayıları sınıf düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı 5. sınıfta 5. sıradayken 6. sınıfta 7. sırada, 7. sınıfta ise 4. sıradadır. Diğer taraftan 6 ve 7. sınıfta 7 öğrenme alanı varken 5. sınıfta 8 öğrenme alanı vardır. Çünkü Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanı yalnızca 5. sınıfa özgüdür. Bu arada 2005 programında yer alan Zaman, Süreklilik ve Değişim öğrenme alanının hiç kazanımı yokken diğer tüm öğrenme alanları ile ilişkilendirilmiştir. Buna karşın 2018 öğretim programında öğrenme alanları sayı ve sıralaması her üç sınıf düzeyi için de aynıdır. Bu durumda kafa karıştırmayan düzenli bir sıra izlenmekte ve benzer konular her üç sınıf düzeyinde birbirine paralel işlenmektedir.

Tablo 4. 34'te 2005 ve 2018 programlarındaki öğrenme alanları ile bu öğrenme alanlarındaki araştırma konusu ile ilgili kazanım sayısına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.34. 2005-2018 Programları Öğrenme Alanları - İlgili Konu Kazanım sayıları

2005		2018	
Öğrenme Alanı	Kazanım Sayısı	Öğrenme Alanı	Kazanım Sayısı
Birey ve Toplum	10	Birey ve Toplum	12
Kültür ve Miras	3	Kültür ve Miras	2
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	3	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	2
Bilim, Teknoloji ve Toplum	3	Bilim, Teknoloji ve Toplum	3
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	4	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	4
-----		Etkin Vatandaşlık	13
Küresel Bağlantılar	10	Küresel Bağlantılar	7

Tablo 4. 34. (Devam) 2005-2018 Programları Öğrenme Alanları - İlgili Konu Kazanım sayıları

2005		2018	
Öğrenme Alanı	Kazanım Sayısı	Öğrenme Alanı	Kazanım Sayısı
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	5	-----	
Güç, Yönetim ve Toplum	12	-----	
Zaman, Süreklilik ve Değişim		-----	

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 34'te de görüldüğü üzere 2005 yılı öğretim programında, sırasıyla Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanı 12, Birey ve Toplum 10, Küresel Bağlantılar 10, Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler 5, Üretim, Dağıtım ve Tüketim 4, Kültür ve Miras 3, Bilim, Teknoloji ve Toplum 3, İnsanlar, Yerler ve Çevreler 3 kazanıma sahiptir. Buna karşın 2018 programında Etkin Vatandaşlık 13, Birey ve Toplum 12, Küresel Bağlantılar 7, Üretim, Dağıtım ve Tüketim 4, Bilim, Teknoloji ve Toplum 3, Kültür ve Miras 2, İnsanlar, Yerler ve Çevreler 2 kazanım barındırır.

Yenilenen programda araştırma konusu ile ilgili olarak Birey ve Toplum öğrenme alanı 2 kazanım artırırken Küresel Bağlantılar 3, Kültür ve Miras 1, İnsanlar, Yerler ve Çevreler 1 kazanım azaltmıştır. Diğer taraftan Üretim, Dağıtım ve Tüketim ile Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanları her iki programda da aynı sayıya sahiptir. Ayrıca Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanı ile Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanlarının, Etkin Vatandaşlık öğrenme alanına karşılık geldiği düşünüldüğünde ve iki öğrenme alanının toplam 17 kazanımı olduğuna göre Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında 4 kazanım azalmıştır. Programdaki azalan toplam kazanım sayısı düşünüldüğünde ilgili konunun kazanımlarında meydana gelen bu azalmanın normal olduğu söylenebilir. Hatta ilgili konu kazanımları azalan toplam kazanımlara rağmen varlıklarını güçlü bir şekilde korumuşlardır denebilir. Çünkü yenilenen 2018 programında, önceki programa göre toplamda 30 kazanım azaltılmıştır.

Bu arada 2018 programında tıpkı 2005 programında olduğu gibi ilgili konunun ağırlığı, Birey ve Toplum, Küresel Bağlantılar ile Güç, Yönetim ve Toplum ve Gruplar,

Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanlarının içeriğine sahip olan Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarındadır.

4. 9. 4. Kazanımlar

Tablo 4. 35'te 2005 ve 2018 öğretim programları toplam kazanımlar ve araştırma konusu ile ilgili kazanımlara ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.35. 2005-2018 Öğretim Programları Kazanımlar

2005			2018		
Sınıf	Toplam Kazanım	İlgili Konu Kazanımları	Sınıf	Toplam Kazanım	İlgili Konu Kazanımları
5	46	16	5	33	14
6	43	14	6	34	14
7	39	20	7	31	15
	128	50		98	43

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 35. incelendiğinde 2005 Ortaokul Sosyal Bilgiler Öğretim Programında kazanım sayısının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu programda 5. sınıfta 46, 6. sınıfta 43, 7. sınıfta ise 39 kazanım bulunmaktadır. Bu durumda üç sınıf düzeyinde toplam 128 kazanım vardır. Araştırma konusuyla ilgili olarak da 5. sınıfta 16, 6. sınıfta 14 ve 7. sınıfta ise 20 kazanım mevcuttur. Bu kazanımların toplamı 50, programın tüm kazanımlarına oranı ise % 39,06'dır.

2018 programında ise kazanım sayılarında azalma gözlenmektedir. Bu programda 5. sınıfta 33, 6. sınıfta 34, 7. sınıfta ise 31 kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımların toplamı 98'dir. Araştırma konusu ile ilgili olarak da 5. sınıfta 14, 6. sınıfta 14, 7. sınıfta ise 15 kazanım vardır. Toplamları 43 olan bu kazanımların tüm kazanımlara oranı ise % 43,87'dir.

2005 programında toplam 128 olan kazanım sayısı 2018 programında 98'e inmiştir. Araştırma konusunda ise 50 olan ilgili kazanım sayısı 43'e düşmüştür. Programdaki toplam kazanım sayısı 30 azalırken ilgili konu kazanımlarının 7 tane azalmış olması araştırma konusu açısından oldukça olumlu bir durumu ifade etmektedir.

Tablo 4. 36'da 2005 ve 2018 programlarındaki 5. sınıf ilgili konu kazanımlarına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.36. 2005-2018 Öğretim Programları 5. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

Kazanımların önünde yer alan ilk rakam öğrenme alanını, ikinci rakam ise kazanım numarasını göstermektedir. 5 sınıf 2005 programı öğrenme alanları sıralaması: 1 Birey ve Toplum, 2 Kültür ve Miras, 3 İnsanlar, Yerler ve Çevreler, 4 Üretim, Dağıtım ve Tüketim, 5 Bilim, Teknoloji ve Toplum, 6 Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler, 7 Güç, Yönetim ve Toplum, 8 Küresel Bağlantılar.

2005	2018
1.3.Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir. 1.4.Çocuk olarak haklarını fark eder. 2.3.Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır. 3.6. Kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerinden yola çıkarak, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklendirir. 4.3.Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere ilişkin meslekleri belirler. 5.2. Buluşların ve teknolojik ürünlerin toplum hayatımıza etkilerini tartışır. 6.1.Toplumun temel ihtiyaçları ile bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumları ilişkilendirir. 6.2.Kurumların insan yaşamındaki yeri konusunda görüş oluşturur. 6.3.Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır. 6.4.Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir. 6.5.Bireylerin rolleri açısından sivil toplum kuruluşlarını resmî kurum ve kuruluşlarla karşılaştırır. 7.1. Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder. 7.4. Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar. 8.1.Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder. 8.4.Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir. 8.6.Turizmin uluslararası ilişkilerdeki yeri konusunda bakış açısı geliştirir.	1.1.Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder. 1.2. Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar. 1.3. Sahip olduğu haklarının farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranır. 1.4. Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir. 2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler. 3.5. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar. 4.1. Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır. 4.2. Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular. 5.2. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır. 6.1. Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir. 6.2. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. 6.3. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar. 7.3. Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar. 7.4. Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.

Tablo 4. 36 incelendiğinde 5. sınıfta yalnızca bir kazanımın önceki programdaki şekli ile varlık gösterdiği görülmektedir. O da Küresel Bağlantılar öğrenme alanının 4. kazanımı olan *“Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.”* kazanımıdır. Bunun dışında diğer kimi kazanımların anlamı değiştirmeyen yeni ifadeler eklenerek varlıklarını yine aynen korudukları görülebilmektedir. Örneğin, 2005 programında *“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki yeri konusunda bakış açısı geliştirir.”* şeklinde oluşturulan kazanım 2018 programında *“Turizmin uluslararası ilişkilerdeki önemini açıklar.”* şeklinde ifade edilmiştir. Bu durum 2005 programındaki *“Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir. Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere ilişkin meslekleri belirler. Toplumun temel ihtiyaçları ile bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumları ilişkilendirir.”* kazanımları için de geçerlidir. Bu durumda 2005 programının 6 kazanımının yeni programda da yer aldığı söylenebilir.

Diğer taraftan *“Çocuk olarak haklarını fark eder.”* kazanımı ile *“Kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerinden yola çıkarak, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklendirir.”* kazanımları da içeriklerini değiştiren veya zenginleştiren kimi değişikliklerle varlıklarını korumaya devam etmektedir. Bu kazanımlardan *“Çocuk olarak haklarını fark eder.”* kazanımına *“hak ihlallerinin farkında olma”* vurgusu eklenmiş ve *“Doğal afetlerin toplum hayatı üzerin etkilerini açıklar.”* kazanımından da *“kültürümüzün yazılı ve sözlü öğelerinden yola çıkma”* ifadesi çıkartılmıştır. Yani çocuklar artık yalnızca doğal afetlerin toplum hayatı üzerinde etkilerini fark edeceklerdir. Bunun için hikaye, türkü, şiir gibi yazılı ve sözlü öğelerden yola çıkılması veya bunlarla örneklendirme yapılmasına gerek duyulmamaktadır. Ayrıca *“Buluşların ve teknolojik ürünlerin toplum hayatımıza etkilerini tartışır.”* kazanımı da *“Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.”* şeklinde değiştirilmiş ve bir bütün olarak teknolojik ürünlerin kullanımının insan yaşamında sağladığı kolaylıklar ve yaşama kattığı kimi olumsuzlukların yanı sıra özellikle de medyanın toplumsal ilişki, iletişim ve sosyalleşme üzerindeki etkisine dair vurgu ön plana alınmıştır. Bu durumda bu 3 kazanımın da varlıklarını kısmen değiştirerek yeni programda var olmaya devam ettiklerini söylemek mümkündür.

Önceki programda yalnızca 5. sınıfta bulunan ve 5 kazanıma sahip olan Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanının yalnızca 1 kazanımı yeni programda yer almaktadır. Bu durumda konunun ilgili kazanımlarından olan *“Toplumun temel ihtiyaçları ile bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumları ilişkilendirir.”* kazanımı, yenilenen programda *“Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.”* şeklinde yeniden yer almış fakat 1’i hayatımızda yer alan resmi kurumlar ve yanı sıra sivil toplum kuruluşlarını, 3’ü de tamamen sivil toplum kuruluşlarını konu edinen ve ortalama 10 saat işlenme süresine sahip olan *“Kurumların insan yaşamındaki yeri konusunda görüş oluşturur. Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır. Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir. Bireylerin rolleri açısından sivil toplum kuruluşlarını resmî kurum ve kuruluşlarla karşılaştırır.”* kazanımlarına, yenilenen programda yer verilmemiştir. Bu durum demokrasilerde önemli unsurlardan biri olan sivil toplum kuruluşlarının insan yaşamındaki öneminin kavranması açısından bir olumsuzluğu ifade etmektedir. Her ne kadar 6. sınıf programına sivil toplum faaliyetlerinin etkinliklerini konu edinen ve bu kazanımları destekleyen *“Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.”* şeklinde yeni bir kazanım eklenmiş olsa da 5. sınıftaki kazanımların bu denli azaltılması araştırma konusu ve program açısından olumsuz bir durumdur.

5. sınıf programına ayrıca daha önce 6. sınıfta bulunan *“Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.”* kazanımı ile *“Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.”* kazanımları dahil edilmiştir. Yani 2005 programında 6. sınıfta yer alan bu kazanımlar, 2018 programında 5. sınıfa kaydırılmıştır.

Son olarak *“Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder. Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar. Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.”* kazanımları programdan çıkartılmışken *“Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular. Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar.”* kazanımları yeni programa dahil edilmiştir.

Görüldüğü üzere 5. sınıf programındaki ilgili konu kazanımları önceki varlıklarını yüksek düzeyde korumaya devam etmiştir. Yeni programda, eleştirel düşünme ve gözleme dayalı olan olaylarda çok boyutluluk konusunun dahil olması, teknoloji ve medyanın artan etkisi paralelinde programa ağırlığını yansıtması ve haklar ile hak ihlallerine dair konuların artması son derece olumlu bir durumdur. Bu programda özellikle de medya ve hukuk okuryazarlıklarının etkisi artmıştır. Bu da programın çağı ve dönemin ihtiyaçlarını yakalama ve bu ihtiyaçlara cevap verme konusunda işlevsel olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan insan yaşamında örgütlülüğü ve demokratik düzenin gerekliliği olan sivil toplum kuruluşlarının işleme süresinin azaltılması doğru bulunmamıştır. Programdaki demokrasi konuları “*Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar.*” kazanımının çıkartılmasıyla 6. sınıfa kaydırılmış ve 5. sınıfta demokrasi konusu detaylandırılmadan “*Yaşadığı yerin yönetim birimlerinin temel görevlerini açıklar.*” kazanımı ile yerel yönetimlerin varlığı ile ilişkilendirilerek katılım ve milli egemenlik unsurları üzerinden verilmiştir.

Tablo 4. 37’de 2005 ve 2018 programlarındaki 6. sınıf ilgili konu kazanımlarına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.37. 2005-2018 Öğretim Programları 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

6. sınıf 2005 programı öğrenme alanları sıralaması: 1 Birey ve Toplum, 2 İnsanlar Yerler ve Çevreler, 3 Kültür ve Miras, 4 Üretim, Dağıtım ve Tüketim, 5 Küresel Bağlantılar, 6 Güç, Yönetim ve Toplum, 7 Bilim, Teknoloji ve Toplum

2005	2018
1.1.Yakın çevresindeki bir olaydan yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu fark eder.	1.1. Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.
1.4.Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	1.3. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular.
1.5.Sosyal bilgilerin, Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak gelişimine katkısını fark eder.	1.4. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır.
3.5.Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet’in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler.	1.5. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.
4.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır.	2.2. İslamiyet’in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.

Tablo 4. 37. (Devam) 2005-2018 Öğretim Programları 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

2005	2018
5.3.Türk Cumhuriyetleri komşu ve diğer ülkelerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerimizi Atatürk'ün milli dış politika anlayışı açısından değerlendirir. 5.4.Ülkemizin diğer ülkelerle doğal afetlerde ve çevre sorunlarında dayanışma ve işbirliği içinde olmasının önemini fark eder. 5.5.Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir. 6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 6.2.Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır. 6.3.Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur. 6.4.Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder. 6.5.Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar. 7.3.Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder.	5.6. İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır. 6.1. Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır. 6.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar. 6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. 6.4. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. 6.5. Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaş olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar. 6.6.Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder. 7.1.Ülkemizin Türk Cumhuriyetleri ve komşu devletlerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerini analiz eder. 7.3.Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 37 incelendiğinde 6. sınıf programında 5. sınıf programına benzer bir durumun hakim olduğu görülmektedir. Bu programda da kazanımların kimi olduğu şekliyle alınmışken kimi küçük bir iki ifade değişikliği ile anlamı ve varlığını korumaya devam etmiş, kimilerine farklı bir boyut ve derinlik katan ifadeler eklenerek biraz daha farklı bir içerik ve amaca kavuşturulmuştur. Örneğin, “*Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.*” ve “*Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.*” kazanımları varlıklarını aynen korumaktayken “*Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet’in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler. İlgi*

duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır. Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar. Türk Cumhuriyetleri komşu ve diğer ülkelerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerimizi Atatürk'ün milli dış politika anlayışı açısından değerlendirir.” kazanımları kimi değişikliklerle anlam ve içeriklerini korumaya devam etmiştir. Ayrıca *“Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur.”* kazanımı daha da genişletilerek *“Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.”* şeklinde bir kazanıma dönüştürülmüştür. Bu durumda yenilenen programda 7 kazanım mevcudiyetini korumuştur.

Diğer taraftan daha önce de belirtildiği gibi *“Sosyal Bilgiler dersinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak kendi gelişimine katkısını fark eder.”* kazanımı ile *“Yakın çevresinde yaşanan bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu açıklar.”* kazanımı 5. sınıf programına gönderilmiştir. *“Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır.”* kazanımı da *“Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.”* şeklinde değiştirilerek 7. sınıf programına gönderilmiştir. Buna karşın önceki programda 7. sınıfta yer alan *“Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin, gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır.”* kazanımı *“Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder.”* şeklinde *“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.”* kazanımı da *“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki ilişkiyi açıklar.”* şeklinde değiştirilerek 6. sınıfa alınmıştır. Bu durumda yenilenen 6. sınıf programında, 5. sınıfa 2, 7. sınıfa 1 kazanım kaydırılmış, 7. sınıftan da 2 kazanım alınmıştır.

Bu arada *“Ülkemizin diğer ülkelerle doğal afetlerde ve çevre sorunlarında dayanışma ve işbirliği içinde olmasının önemini fark eder. Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir. Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder. Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder.”* kazanımları yenilenen programa alınmazken *“Sosyal rollerin zaman içerisindeki*

değişimini inceler. Toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik ön yargıları sorgular. Toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyici faaliyetlere katılır. Toplumsal hayatımızda demokrasinin önemini açıklar. Ülkemizin sahip olduğu siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel özelliklere bağlı olarak uluslararası alanda üstlendiği rolleri analiz eder.” şeklinde yeni kazanımlar alınmıştır.

Programdaki değişikliklere bakıldığında 6. sınıf programının yapısında, 5. sınıf programından farklı olarak önemli değişiklikler meydana getirildiği görülebilmektedir. Bu programda 7 kazanım varlığını korurken 7 kazanım çıkartılmış, buna karşın programa 7 yeni kazanım eklenmiştir. Bu durumda kazanım sayısı önceki program ile aynıdır. Yani önceki programda 14 olan ilgili konu kazanımları yeni programda da 14’tür. Fakat sınıf düzeyindeki toplam kazanımların 2005 ve 2018 programlarında farklılık göstermesinden dolayı önceki programdaki ilgili konu kazanımlarının sınıf düzeyindeki tüm kazanımlara oranı % 32,55 iken, yeni programda bu oran % 41,17’dir.

6. sınıf programından demokrasi ve insan haklarının tarihsel gelişimi ile ilgili kazanımlar çıkartılmıştır. Demokrasi tarihçesi 7. sınıfta varlığını devam ettirirken insan haklarının tarihsel gelişimi programdan tamamen çıkartılmıştır. Bu durum ilgili konu açısından bir olumsuzluğu ifade etmektedir. Çünkü sahip oldukları insan haklarının gelişim sürecinin öğrenciler tarafından bilinmesi önemli bir edindir. Bunun dışında toplumlar arası etkileşim ve dayanışmayı artıran ve küresel vatandaşlığa dayanan iki önemli kazanımın programdan çıkartılmış olması da eksiklik olarak görülmektedir

Diğer taraftan programdaki demokrasi ile ilgili kazanım sayısı önceki programa göre 1 kazanım artırılmıştır. Üstelik söz konusu kazanım, demokrasinin toplum yaşantısına etkisinin ele alındığı oldukça nitelikli bir kazanımdır. Bu durumda demokrasinin kronolojik bilgisinden ziyade toplum yaşamına etkilerinin ön plana çıkartılması, insan haklarının genişletilerek nitelik ve anayasal güvence açısından ele alınması ve programa çağımızın en temel ihtiyaçlarından biri olan farklılıklara yönelik ön yargıların sorgulanmasına ilişkin kazanımın dahil edilmiş olması oldukça önemli ve programın niteliğini artıran değişimler olmuştur.

Tablo 4. 38’de 2005 ve 2018 programlarındaki 7. sınıf ilgili konu kazanımlarına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.38. 2005-2018 Öğretim Programları 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

7. sınıf 2005 programı öğrenme alanları sıralaması: 1 Birey ve Toplum, 2 İnsanlar, Yerler ve çevreler, 3 Kültür ve Miras, 4 Bilim, Teknoloji ve Toplum, 5 Üretim, Dağıtım ve Tüketim, 6 Güç, Yönetim ve Toplum, 7 Küresel Bağlantılar.

2005	2018
1.1.İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır. 1.2. İnsanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemini fark eder. 1.3. İnsanlar arası etkileşimde kitle iletişim araçlarının rolünü tartışır. 1.4. Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder. 1.5. Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar. 2.3.Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir. 2.5.Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar. 3.4. Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir. 4.5.Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir. 5.4.Vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne tarihten ve günümüzden örnekler verir. 5.6. Eğitimin meslek edindirme hedefini kavrayarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslekî tercihlerine yönelik planlama yapar. 6.1. Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder. 6.2. Anayasamızın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleri ile ilgili uygulamalara toplum hayatından örnekler verir.	1.1. İletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek kendi tutum ve davranışlarını sorgular. 1.2. Bireysel ve toplumsal ilişkilerde olumlu iletişim yollarını kullanır. 1.3. Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır. 1.4. İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir. 3.4. Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir. 4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir. 5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir. 5.5. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni meslekleri dikkate alarak mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar. 6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. 6.2. Atatürk'ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. 6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir. 6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder. 7.1. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir. 7.3. Çeşitli kültürlerle yönelik kalıp yargıları sorgular.

Tablo 4. 38. (Devam) 2005-2018 Öğretim Programları 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları

2005	2018
6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder. 6.4. Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin, gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır. 6.5. İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder. 7.1.20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasî ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir. 7.2.Küresel sorunlarla uluslararası kuruluşların kuruluş amaçlarını ilişkilendirir. 7.3.Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder. 7.4.Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.	7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 38 incelendiğinde 7. sınıf programında da 5. ve 6. sınıf programlarındakine benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durumda *“İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır. İnsanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemini fark eder. Tarihsel süreçte düşünciyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir. Vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne tarihten ve günümüzden örnekler verir. Eğitimin meslek edindirme hedefini kavrayarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslekî tercihlerine yönelik planlama yapar. Anayasamızın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleri ile ilgili uygulamalara toplum hayatından örnekler verir. Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder.”* kazanımları varlık ve

içeriklerini kimi değişikliklerle koruyarak yeni programda var olmaya devam etmişlerdir.

“Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.” kazanımına hakkın kısıtlanması durumunda meydana gelecek gelişmeler vurgusu eklenmiş, *“İnsanlar arası etkileşimde kitle iletişim araçlarının rolünü tartışır.”* kazanımı *“Medyanın sosyal değişim ve etkileşimdeki rolünü tartışır.”* şeklinde biraz daha farklılaştırılmıştır. Sosyal değişim vurgusunun eklendiği bu kazanımda içerik aynıdır çünkü medya zaten kitle iletişim araçlarının genel adıdır. Önceki programdaki *“Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder.”* ve *“Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar.”* kazanımları yeni programda *“İletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir.”* kazanımı altında birleştirilmiştir. Ayrıca *“Küresel sorunlarla uluslararası kuruluşların kuruluş amaçlarını ilişkilendirir.”* kazanımı da *Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir.”* şeklinde değişikliğe uğratılmıştır. Kazanım her ne kadar şekil bakımından değişse de içerik neredeyse aynıdır çünkü eski kazanımda söz konusu uluslararası kuruluşlar, Türkiye’nin üyeliği ve küresel sorunların çözümü noktasında ele alınmaktayken şimdiki programda da kuruluşların görev ve etkileri küresel sorunlarla ilişkilendirilmektedir. Bu durumda tüm bu kazanımlar aslında kimi değişikliklere uğrasalar bile anlam ve varlıklarını korumaya devam etmişlerdir.

Diğer taraftan *“Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.”* kazanımı ile *“Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin, gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır.”* kazanımı 6. sınıf programına gönderilmiş ve 6. sınıftan da *“Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.”* kazanımı alınmıştır.

Bu durumda 3 yeni kazanım olan *“Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar. Çeşitli kültürlere yönelik kalıp yargıları sorgular.”* kazanımları yeni programa dahil edilmiş, buna karşın *“Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile*

devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir. Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir. Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder. Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin, gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır. İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder. 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasî ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir. Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.” şeklindeki 8 kazanım programdan çıkartılmıştır. Diğer taraftan 7. sınıf programındaki kazanımların çoğunluğu bir takım değişikliklerle bile olsa varlıklarını korumuşlardır.

Yenilenen programda kazanım sayısı en fazla düşen sınıf 7. sınıftır. 7. sınıf programının 2005'te 20 olan ilgili konu kazanımları 2018 programında 15'e düşmüştür. Bu durum her ne kadar bir olumsuzluğa işaret etse de iki programın toplam kazanımlarının sayısı önemli bir unsurdur. Çünkü 2005 programında 39 olan toplam kazanım 2018 yılında 31 kazanıma düşmüştür. Yani aslında zaten programın toplam kazanımlarında bir azalma söz konusudur.

Programdaki kazanım sayısının azalması elbette istenen durum değildir fakat demokrasi ve politik okuryazarlıkla ilgili olan iki kazanımı 6. sınıfta var olmaya devam etmekte ve ortak miras ile ilgili olan kazanım ise zaten 5. sınıfta işlenmektedir. Bu durumda söz konusu durum, 7. sınıf programı açısından bir eksikliği ifade etse de ortaokul programının geneli için böyle değildir. Diğer taraftan programa yeni alınan kazanımlar, programı daha nitelikli hale getirmiştir çünkü yeni gelen özellikle de demokrasi kazanımları, salt kronolojik bilgi ve kavram bilgisinden ibaret değildir. Bu kazanımlar, demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişim evrelerinin yanı sıra günümüzde ifade ettiği anlam ve demokrasinin uygulanmasında karşılaşılan sorunları ön plana çıkartması açısından önemli edinimler barındırır. Ayrıca tıpkı 6. sınıf programında olduğu gibi iletişim, toplumsal temas ve çeşitli kültürleri tanımada ön yargı ve kalıp yargıların yıkılmasına yönelik hazırlanan yeni kazanım da oldukça olumlu bir durumdur.

4. 9. 5. Kavramlar

2005 yılı öğretim programında kavram öğretimi, ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Programda kavram öğretiminin önemine uzun uzun değinilerek üç sınıf düzeyinde giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeylerinde verilecek, 60'ı araştırma konusu ile ilgili olmak üzere 162 kavram belirtilmiştir. Programda ayrıca kavram öğretimine dayalı kimi yöntem ve teknikler anlatılarak örnek etkinlikler sunulmuştur. Çoğunluğu üç sınıf düzeyinde ortak kullanılan ilgili konu kavramlarına ilişkin veriler tablo 4. 39'da sunulmuştur.

Tablo 4.39. 2005 Öğretim Programı 5. 6. ve 7. Sınıf İlgili Konu Kavramları

	5	6	7		5	6	7
Anayasa	○	⊙	⊙	Medya	○	○	⊙
Bağımsızlık	○	⊙	⊙	Meşrutiyet		○	⊙
Barış	○	○	⊙	Millet	○	⊙	⊙
Benzerlik ve farklılık	⊙			Millî egemenlik	⊙	⊙	⊙
Bildirge (Beyanname)	○	○	⊙	Monarşi		○	⊙
Birey	⊙	⊙	⊙	Oligarşi		○	⊙
Cumhuriyet	⊙	⊙	⊙	Olgu	○	⊙	⊙
Çevre	⊙	⊙	⊙	Ortak miras	○	⊙	⊙
Dayanışma	⊙	⊙	⊙	Özgürlük	○	○	⊙
Değer	⊙	⊙	⊙	Saltanat	○	⊙	⊙
Demokrasi	⊙	⊙	⊙	Savaş	○	⊙	⊙
Dil	⊙	⊙	⊙	Seçim	○	⊙	⊙
Din	⊙	⊙	⊙	Sivil Toplum Kuruluşu	⊙	⊙	⊙
Egemenlik	⊙	⊙	⊙	Siyaset (Politika)			○
Etkileşim		○	⊙	Siyasî güç		○	⊙
Etkin yurttaş	⊙			Sosyal etkileşim	○		
Görüş		○	⊙	Sosyal örgüt	○		
Grup	○	⊙	⊙	Sorumluluk	⊙	⊙	⊙
Hak		⊙	⊙	Sözleşme	⊙	⊙	⊙
Hoşgörü	○	⊙	⊙	Temel hak ve özgürlükler	⊙		
İletişim	○		⊙	Teokrasi		○	
Kamu	⊙			Uygarlık		○	⊙
Kamuoyu	⊙	⊙	⊙	Vakıf	○		○
Katılım	⊙	⊙	⊙	Vatandaş		⊙	⊙
Kimlik	⊙			Yargı	⊙	⊙	⊙
Kişilik		○	⊙	Yasa	⊙	⊙	⊙
Kültür	⊙	⊙	⊙	Yasama	○	⊙	⊙
Kültürel öge	⊙	⊙	⊙	Yönetim	⊙	⊙	⊙
Küresel sorun		○	⊙	Yurttaşlık	⊙		
Lâiklik	○	○	⊙	Yürütme		○	⊙
			Toplam		46	49	51

○ Giriş düzeyinde verilecek kavram.

⊙ Geliştirme düzeyinde verilecek kavram.

⊙ Pekiştirme düzeyinde verilecek kavram.

(MEB, 2005)

Tablo 4. 39. incelendiğinde 2005 öğretim programında, araştırma konusu ile ilgili olarak giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeylerinde olmak üzere pek çok kavrama yer verildiği görülebilmektedir. Programda yer alan kavramların çoğu her üç sınıf düzeyinde de yer almaktadırlar. Ancak 2018 programında kavram öğretimi ayrı bir başlık halinde ele alınmamış, kavram öğretimine dayalı yöntem, teknik ve örneklerle yer verilmemiş ve herhangi bir kavram tablosu oluşturulmamıştır. Yalnızca Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar bölümünün 5. maddesinde “ *Program’da kavram öğretimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle kavram öğretiminde sınıflamalar ve farklı kavram öğretimi yaklaşımları dikkate alınmalıdır. Anlam karmaşası, kavram karmaşası ve kavram yanlışlarının giderilmesine yardımcı olunmalıdır.*” denilerek kavram öğretimine gösterilen önem belirtilmiştir (MEB, 2017: 10). Bu durumda öğretim programında araştırma konusu ile ilgili olarak herhangi bir kavram varlığına rastlamak söz konusu değildir. Fakat her ne kadar yeni programda bu şekilde bir belirlenimde bulunulmamış olursa da amaç, kazanım ve konulara bakıldığında ilgili konu kavramlarının aynı oldukları görülebilir. Yani 2005 yılı öğretim programında belirtilen ve belirtilmeyen tüm kavramlar, yeni programda da varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

Diğer taraftan kimi konu ve kazanımların yer değiştirmesine bağlı olarak bazı kavramların kendileri ve düzeyleri yer değiştirmiştir. Örneğin olaylarda çok boyutluluk kavramı 6. sınıftan 5. sınıfa kaydırılmıştır. Aynı zamanda yeni konuların eklenmesine bağlı olarak da ön yargı, kalıp yargı, siber suç, sanal ortam, ayrımcılık, pozitif ayrımcılık, medya okuryazarlığı gibi yeni kavramlar belirmiş veya daha görünür hale gelmiştir. Ama onun dışında programın ana kavramları niteliğinde olan “ demokrasi, hak, sorumluluk, yasa, kanun, yönetim biçimleri, dayanışma, duyarlılık, cumhuriyet, özgürlük, barış, farklılıklara saygı, yürütme, iletişim” gibi diğer kavramların neredeyse tümü varlığını aynen korumaya devam etmektedir.

4. 9. 6. Beceriler

Beceriler, gerek 2005 gerekse 2018 yılı öğretim programlarında üzerinde önemle durulan öğelerdendir. 15 temel becerinin yer aldığı Sosyal Bilgiler 2005 Öğretim Programında, araştırma konusu ile ilgili toplam 9 beceri vardır. Üstelik bu becerilerin bazıları veya onların alt boyutları, kimi ünitelerde doğrudan verilecek beceri şeklinde

belirtilmiştir. 2018 öğretim programında ise 27 temel beceri belirlenmiş olup bunların 14 tanesi araştırma konusu ile ilgilidir.

Tablo 4. 40'ta 2005 ve 2018 öğretim programlarının ilgili konudaki becerilerine ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.40 2005-2018 Öğretim Programları İlgili Konu Temel Becerileri

2005	2018
Eleştirel Düşünme	Eleştirel Düşünme
İletişim	İletişim
Araştırma	Araştırma
Problem Çözme	Problem Çözme
Karar Verme	Karar Verme
Gözlem	Gözlem
Sosyal Katılım	Sosyal Katılım
Empati	Empati
Yaratıcı Düşünme	-----
-----	Yenilikçi düşünme
-----	Öz denetim
-----	Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme
-----	Medya okuryazarlığı
-----	Politik okuryazarlık
-----	Hukuk okuryazarlığı

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 40'ta da görüldüğü üzere yenilenen programa, özdenetim, yenilikçilik, hukuk, medya ve siyaset okuryazarlığı gibi oldukça işlevsel 5 yeni beceri eklenmiştir. Bu durumda 2005 öğretim programında 9 olan ilgili konu becerileri sayısı, 2018 programında 14'e çıkmıştır. Araştırma konusu açısından son derece olumlu bir tutumu ifade eden bu durum, programa genel anlamda da oldukça katkı sunmaktadır. Bu arada programdan ilgili konu açısından oldukça önemli bir beceriyi ifade eden yaratıcı düşünme becerisi çıkartılmış ve yerine yenilikçilik becerisi getirilmiştir. Bu durum kaygı verecek bir durum değildir çünkü yenilikçilik hem yenilik ve değişimlere ayak uydurmak hem de yenilikler yapabilmektir. Bu durumda bu beceri bir yönü ile yaratıcı düşünme becerisini de içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca yenilenen programda, önceki programda iletişim becerisinin alt boyutu olarak ele alınan kalıp yargı ve ön yargıyı fark

etme becerisi de doğrudan bir beceri olarak yer almaktadır. Bu arada yine 2005 öğretim programında beceriler hakkında detaylı tanım ve analizler yapılırken 2018 programında yalnızca ismen belirtilmişlerdir.

4. 9. 7. Değerler

2005 yılı öğretim programında, öğrencilere kazandırılmak üzere konu ve kazanımlara paralel dağıtılan toplam 18 temel değer yer almaktadır. Belirtilen bu değerlerden 11 tanesinin araştırma konusu ile ilgisi bulunmaktadır. 2018 programında ise değer sayısı yine 18 olup araştırma konusu ile ilişkisi tespit edilen 12 değer vardır.

Bu arada yapılan son program değişikliğinde, tüm öğretim programlarında yer almak üzere, 10 kök değer belirtilmiştir. Dolayısıyla bu 10 kök değer Sosyal Bilgiler Ders Programında da yer almaktadır ve bu değerlerden “adalet, dürüstlük, sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik” değerleri Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki araştırma konusu ile ilgili değerlerin aynısını oluştururken “sabır, dostluk ve öz denetim” değerleri programın ana değerlerinden olmayıp araştırma konusu ile doğrudan alakalı kök değerlerdir. Bu durumda programın temel değerleri dışında araştırma konusu ile ilgili 3 değerden daha bahsedilebilmektedir. Tablo 4. 41’de 2005 ve 2018 öğretim programlarının ilgili konudaki değerlerine ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.41. 2005-2018 Öğretim Programları İlgili Konu Değerleri

2005	2018
Adil olma	Adalet
Bağımsızlık	Bağımsızlık
Barış	Barış
Özgürlük	Özgürlük
Dayanışma	Dayanışma
Duyarlılık	Duyarlılık
Dürüstlük	Dürüstlük
Saygı	Saygı
Sevgi	Sevgi
Sorumluluk	Sorumluluk
Hoşgörü	-----
-----	Eşitlik
-----	Yardımseverlik

Tablo 4. 41 incelendiğinde 2018 programının değer sayısı bakımından 2005 programına göre çok farklı olduğu söylenememektedir. Yalnız bu programın avantajlı olduğu bir husus var ki o da hem “eşitlik ve yardımseverlik” gibi iki yeni değer eklenmesi hem de programın, asıl değerlerinden olmadığı halde kazandırmakla yükümlü olduğu “sabır, dostluk ve öz denetim” gibi üç kök değer eklenmesidir. Diğer taraftan “eşitlik ve yardımseverlik” değerlerinin eklendiği yeni programdan, 2005 programında yer alan “hoşgörü” değeri çıkartılmıştır. Bu durumda programdaki 9 değer varlığını korurken programın 11 olan değer sayısı 12’ye çıkmıştır.

Özellikle de eşitlik değerinin programa alınması son derece olumlu bir durumdur fakat konu açısından farklı bir önem taşıyan hoşgörü değerinin programdan çıkartılmış olması ilgili konu açısından olumsuzluk olarak görülmektedir. Bu arada aslında yeni programda ana değerler arasında yer alan yardımseverlik değeri, 2005 yılı öğretim programındaki 6. sınıf “Ülkemiz ve Dünya” adlı ünitesinde doğrudan verilecek değerler arasında yer almaktadır. Bu açıdan bu değer pek de yeni sayılmaz fakat bu değeri yeni programda farklı kılan şey 2018 programında 18 temel değer arasında belirtilmiş olmasıdır.

2. 9. 8. Ara Disiplin Kazanımları

Tablo 4. 42’te 2005 ve 2018 öğretim programlarındaki ara disiplinlere ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4.42. 2005-2018 Programlarında Ara Disiplinler

2005	2018
Afetten Korunma ve Güvenli Yaşam	----
Girişimcilik	----
Rehberlik ve Psikolojik Danışma	----
Kariyer Bilinci Geliştirme	----
İnsan Hakları ve Vatandaşlık,	----
Özel Eğitim	----
Sağlık Kültürü	----
Spor Kültürü ve Olimpik Eğitim	----

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 42’de de görüldüğü üzere Sosyal Bilgiler 2005 programında, dersin ilgili konu kazanımlarının ilişkilendirildiği üç sınıf düzeyinde toplam 8 ara disiplin

vardır. 2005 programında Sosyal Bilgiler dersinin belirli kazanımları bu ara disiplinlerin kazanımları ile ilişkilendirilerek verilmektedir. Fakat 2018 programında bunlara yer verilmemiş, ara disiplin anlayışı terk edilmiştir.

Tablo 4. 43'te 2005 öğretim programındaki 5. sınıf araştırma konusu ile ilgili kazanımlar ile ara disiplin kazanımlarının ilişkilendirilmesine dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.43. 2005 Öğretim Programı 5. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi

Öğrenme Alanı	İlgili Konu Kazanımları	Ara Disiplin Kazanımları
Birey ve Toplum	3.Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir.	Rehberlik Ve Psikolojik Danışma 4. Okuldaki sorumluluklarını bilir. Kariyer Bilinci Geliştirme 12. Kişisel sorumluluğun ve iyi çalışma alışkanlıklarının önemini açıklar. 14. Aile üyeleri arasındaki bağlılığı, birlikte çalışmayı ve sorumluluğu açıklar. İnsan Hakları ve Vatandaşlık 2. Haklarını korumanın önemini açıklar. 14. Sorumluluklarını evde ve okulda yerine getirir.
	4.Çocuk olarak haklarını fark eder.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık 18. Çocuk haklarına dair sözleşmenin önemini kavrar.
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	3. Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere ilişkin meslekleri belirler.	Rehberlik Ve Psikolojik Danışma 6. Meslek seçimini etkileyen faktörleri açıklar. Kariyer Bilinci Geliştirme 11. Kendi yerel çevresinde bulunan meslekleri belirler. Girişimcilik 28. Yaşadığı bölge içinde ekonomik dayanışmayı fark eder.
Bilim, Teknoloji ve Toplum	2.Buluşların ve teknolojik ürünlerin toplum hayatımıza etkilerini tartışır.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık 12. Bilimsel çalışmalara ve çalışma yapan kişilere saygı duyar.
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	1.Toplumsal temel ihtiyaçları ile bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumları ilişkilendirir. 2.Kurumların insan yaşamındaki yeri konusunda görüş oluşturur. 3.Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık 39. Sivil toplum kavramının önemini kavrar. 40. Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının yasal olduğunu bilir. 41. Yakın çevresindeki sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin farkında olur.

Tablo 4. 43. (Devam) 2005 Öğretim Programı 5. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi

Öğrenme Alanı	İlgili Konu Kazanımları	Ara Disiplin Kazanımları
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	4.Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir. 5.Bireylerin rolleri açısından sivil toplum kuruluşlarını resmî kurum ve kuruluşlarla karşılaştırır.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık 39. Sivil toplum kavramının önemini kavrar. 40. Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının yasal olduğunu bilir. 41. Yakın çevresindeki sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin farkında olur.
Güç Yönetim ve Toplum	1.Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder. 4.Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar.	Rehberlik Ve Psikolojik Danışma 4.Kuralların insan hayatındaki önemini kavrar. İnsan Hakları ve Vatandaşlık 16. Hukuk kurallarının toplumsal yaşamı kolaylaştıran bir değerler sistemi olduğunu kabul eder. İnsan Hakları ve Vatandaşlık 35. Demokrasi ve ilkelerinin önemini kavrar. 36. Demokrasinin insan hakları için vazgeçilmez bir değer taşıdığını takdir eder. 37. Demokrasinin temelinin özgürlük ve eşitliğe dayandığını bilir.

(MEB, 2005)

Tablo 4. 43 incelendiğinde 2005 öğretim programında 5. sınıf düzeyinde 11 kazanımın, toplam 18 ara disiplin kazanımı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. 5 öğrenme alanına ait kazanımlarla ilişkilendirmenin yapıldığı bu sınıfta, en çok ilişkilendirme sosyal bilgiler ile arasında organik bir bağ bulunan İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplini ile yapılmıştır. Kazanımların ara disiplinlere dağılımı ise şöyledir: İnsan Hakları ve Vatandaşlık 11, Rehberlik ve Psikolojik Danışma 3, Kariyer Bilinci Geliştirme ara disiplini 3, Girişimcilik ara disiplini ise 1 kazanım.

Tablo 4. 44’te 2005 öğretim programındaki 6. sınıf araştırma konusu ile ilgili kazanımlar ile ara disiplin kazanımlarının ilişkilendirilmesine dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.44. 2005 Öğretim Programı 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi

Öğrenme Alanı	İlgili Konu Kazanımları	Ara Disiplin Kazanımları
Birey ve Toplum	4. Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık 10. Vatandaş olmanın getirdiği sorumlulukları fark eder. 14. Bütün insanların haklar yönünden eşit ve özgür olduklarını belirtir
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	6. İlgilendiği mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır.	Rehberlik ve Psikolojik Danışma 6. Mesleklerin gerektirdiği ilgi ve yetenekleri tanıır. 7. Değişik mesleklerin farklı becerilerle ilişkili olduğunu fark eder. Girişimcilik 11. İşle ilgili fikir üretme ve araştırma becerisi edinir. Kariyer Bilinci Geliştirme 5. Farklı meslek gruplarında ihtiyaç duyulan akademik becerileri sıralar. 10. Bazı işlerin yerine getirilebilmesi için farklı bilgi ve beceriye sahip olunması gerektiğini belirtir. 12. Kişilik özellikleri ile meslek seçimi arasındaki ilişkiyi açıklar. 19. Özel ilgileri ile ilgili bağlantılı olabilecek iş etkinliklerini tanımlar. 20. İlgilendiği meslekleri sıralar. 21. İlgilendiği mesleklerin gerektirdiği eğitim, bilgi, beceri ve kişilik özelliklerini belirler.
Küresel Bağlantılar	5. Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir.	Spor Kültürü ve Olimpik Eğitim 2. Spor etkinliklerinin kültür farkı gözetmeksizin yapıldığını belirtir. 3. Uluslararası spor karşılaşmalarının ülkeleri birbirine yaklaştırmadaki katkısını nedenleriyle açıklar. 4. Sporun ülkeler arası barış ve kaynaşmayı sağlamadaki rolüne örnekler verir. 7. Olimpiyat oyunlarının ülkelerin tanıtımındaki yerini açıklar.

Tablo 4. 44. (Devam) 2005 Öğretim Programı 6. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi

Öğrenme Alanı	İlgili Konu Kazanımları	Ara Disiplin Kazanımları
Güç, Yönetim ve Toplum	4. Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık 1. İnsan haklarının tarihsel süreçte nasıl kazanıldığını kavrar. 16. İnsan haklarının uluslararası belgelerde güvence altına alındığını belirtir. 22. Kamu güvenliği ve kamu sağlığı söz konusu olduğunda, kanunlar çerçevesinde özgürlüklerin sınırlanabileceğini kavrar 25. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni imzalayan ülkeler arasında olduğumuzu ifade eder.
	3. Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur.	Sağlık Kültürü 21. Özgürlüğün başkalarının özgürlükleri ile bağlantısı olduğunu fark eder.
	5. Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.	Sağlık Kültürü 20. Toplumda cinsiyetler arası farklılıklara bağlı ayrımcılık yapılmasının etkilerini sorgular. Kariyer Bilinci Geliştirme 17. İşte ve aile içinde kadın-erkek rollerinin zaman içindeki değişimini açıklar.

(MEB, 2005)

Tablo 4. 44 incelendiğinde 6. sınıfta 4 öğrenme alanındaki 6 ilgili konu kazanımının, 6 ara disiplinin 22 kazanımı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Üstelik bu kazanımlar Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanının yanı sıra konunun en etkili öğrenme alanları olan Birey ve Toplum, Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarına aittir. Bu durumda Kariyer Bilinci Geliştirme 7, İnsan Hakları ve Vatandaşlık 6, Spor Kültürü ve Olimpik Eğitim 4, Rehberlik ve Psikolojik Danışma 2, Sağlık Kültürü 2, Girişimcilik 1 olmak üzere toplam 22 ara disiplin kazanımı ile ilişkilendirme yapılmıştır. Burada da en fazla ilişkilendirme Kariyer Bilinci Geliştirme ve İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplinlerine aittir.

Tablo 4. 45’te 2005 öğretim programındaki 7. sınıf araştırma konusu ile ilgili kazanımlar ile ara disiplin kazanımlarının ilişkilendirilmesine dair veriler sunulmuştur.

Tablo 4.45. 2005 Öğretim Programı 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Ara Disiplin Kazanımları
Birey ve Toplum	1. İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır.	Rehberlik ve Psikolojik Danışma Ara Disiplini 9. Akran baskısına karşı koymak için iletişim becerilerini kullanır. 11. Etkili insan ilişkilerinin önemini ve oluştuğunu analiz eder. 12. İletişimde kişiler arası farklılıklara hoşgörü gösterir Sağlık Kültürü 11. Etkili iletişim kurmanın yollarını belirler. 18. Bir ilişkiyi sürdüren ve zedeleyen tutum ve davranışlara örnek verir. 19. Anlamlı ilişkiler kurma ve sürdürmenin önemini fark eder. Girişimcilik Ara Disiplini 10. Başkaları ile kurduğu iletişimlerin iyi olup olmadığını sorgular.
	2. İnsanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemini fark eder.	Sağlık Kültürü 11. Etkili iletişim kurmanın yollarını belirler. 18. Bir ilişkiyi sürdüren ve zedeleyen tutum ve davranışlara örnek verir. 19. Anlamlı ilişkiler kurma ve sürdürmenin önemini fark eder.
	4. Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder. 5. Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi 4. İnsan haklarının yaşadığı toplumda daha etkin uygulanması için önerilerde bulunur. 11. Hakların ihlâl edildiği durumlar karşısında yetkili kurumlara başvurma bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtir. 12. Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder. 13. Yargı kararı olmadıkça hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine ve evine karışamayacağını, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 16. maddesine dayanarak açıklar. 21. Basın ve yayın organlarının kısıtlama olmadan özgürce çalışmaları gerektiğini ifade eder. 22. Kamu güvenliği ve kamu sağlığı söz konusu olduğunda, kanunlar çerçevesinde özgürlüklerin sınırlanabileceğini kavrar.

Tablo 4. 45. (Devam) 2005 Öğretim Programı 7. Sınıf İlgili Konu Kazanımları ile Ara Disiplin Kazanımları İlişkisi

Öğrenme Alanı	Kazanım	Ara Disiplin Kazanımları
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	3.Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi 2. Eğitimin kendisi için bir hak olduğunu fark eder. 3.Zorunlu ve parasız ilköğretimin bütün çocuklar için bir hak olduğunu belirtir. 5. Çocukların çalışma yaşamında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 32. maddesine uygun koşullarda çalışması gerektiğini ifade eder. 24. Herkesin çalışma ve işini özgürce seçme hakkı olduğunu fark eder.
	5.Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi 15. Seyahat etmenin bir özgürlük olduğunu belirtir.
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5.Tarihsel süreçte düşüncüyü ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi 12. Düşünce ve ifade özgürlüğünün önemini fark eder.
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	6.Eğitimin meslek edindirme hedefini kavrayarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.	Kariyer Bilinci Geliştirme 6. Farklı eğitim kurumlarını ve eğitim düzeylerini (ortaöğretim, üniversite, yüksek lisans gibi) listeler. 7. Farklı ortaöğretim kurumlarını (genel lise, meslek lisesi gibi) sıralar ve arasındaki farkları açıklar. 8. Kendisi için uygun olabilecek ortaöğretim kurumlarını tanır. 9. Birikimlerinin gelecekte seçeceği işlerle olan ilgisini açıklar. Rehberlik ve Psikolojik Danışma 13. İlgi, yetenek ve değerlerinin eğitim hayatını nasıl etkilediğini fark eder. Özel Eğitim 3. İlgi ve yetenekleri doğrultusunda mesleki tercihlerine yönelik planlama yapar.
Güç, Yönetim ve Toplum	3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi 20. Ülkemizde yasama, yürütme ve yargı organlarının bağımsız olduğunu fark eder.
Küresel Bağlantılar	4.Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır.	İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi 19. Yakın çevresindeki ortak miras ürünlerinin korunması gerektiğini ifade eder.

Tablo 4. 45 incelendiğinde 7. sınıf programında Kültür ve Miras öğrenme alanının dışındaki tüm öğrenme alanlarının ara disiplinlerle ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Bu durumda bu sınıfta, 6 öğrenme alanına ait toplam 10 kazanım, 6 ara disiplinin 27 kazanımı ile ilişkilendirilmiştir. En kalabalık ilişkilendirmenin yapıldığı bu sınıfta İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi ara disiplini 14 kazanım ile en çok ilişkilendirmenin yapıldığı ara disiplindir. Buna karşın Rehberlik ve Psikolojik Danışma 4, Kariyer Bilinci Geliştirme 4, Sağlık Kültürü 3, Özel Eğitim 1, Girişimcilik ara disiplini ise 1 kazanımla ilişkilendirmeyi gerçekleştirmiştir.

Programda 5, 6 ve 7. sınıfların tümünde en çok ilişkilendirmenin yapıldığı ara disiplin, İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplini. Üç sınıf düzeyinde 19 kazanım, toplam 31 İnsan Hakları ve Vatandaşlık ara disiplini kazanımı ile ilişkilendirilmiştir. Buna karşın ilgili konu kazanımlarının Afetten Korunma ve Güvenli Yaşam ara disiplinleri ile herhangi bir ilişkilendirmesi söz konusu değildir.

4. 9. 9. Yetkinlikler

Yenilenen programda programın perspektifi başlığı altında değerler ile birlikte ele alınan yetkinlikler, programla aktarılan bilgi, beceri ve davranışlar arasında bütünlüğü sağlayan bağlantı ve ufuk işlevi olarak tarif edilmektedir. Eğitim sisteminin temel amacının, yetkinlikler ve değerlerle bütünleşen bilgi, beceri ve davranışlar edinmiş bireyler yetiştirmek olarak ifade edildiği programda yetkinlikler ayrıca öğrencilerin ulusal ve uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal ve akademik yaşantıları ile iş yaşamlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olarak tanımlanmakta ve bu beceri yelpazelerinin, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlendiği söylenmektedir (MEB, 2018: 4).

Öğrencilerin nitelikli yaşamı için gerekli olarak görülen anahtar yetkinliklere ilişkin veriler tablo 4. 46'da sunulmuştur.

Tablo 4.46. 2005- 2018 Öğretim Programları Yetkinlikler

2005	2018
-----	Anadilde iletişim
-----	Yabancı dillerde iletişim
-----	Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler
-----	Dijital yetkinlik
-----	Öğrenmeyi öğrenme
-----	Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler
-----	İnisiyatif alma ve girişimcilik
-----	Kültürel farkındalık ve ifade

(MEB, 2005; 2018)

Tablo 4. 46’da görüldüğü üzere yeni programda farklı alanlarda yeterliliği ifade eden 8 yetkinlik belirlenmiştir. Belirlenen yetkinliklerden araştırma konusunu en çok ilgilendiren yetkinlik ise sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliklerdir. Çünkü bireysel, bireylerarası ve kültürlerarası yetkinlikler şeklinde varlık gösteren sosyal yetkinlikler, kişilerin farklılaşan toplum ve çalışma yaşamına etkili ve yapıcı bir biçimde katılmalarına olanak tanıyan ve gerektiğinde çatışmaları çözecek niteliklerle donatılmasını sağlayan bütün davranış biçimlerini kapsamaktadır. Vatandaşlık ile ilgili yetkinlikler ise kişileri kendileri için gerekli olan sosyal ve siyasal kavram ve yapıların bilgisi ile donatmakta ve demokratik ve aktif katılımın gereği olarak da medeni hayata tam katılmaları için hazırlamaktadır (MEB, 2018: 5) Bu durumda bireyin yaşama aktif katılımı, sosyal ilişkileri ve vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirmek ile ilgili yeterlilikleri ifade eden bu yetkinlikler, ilgili konunun gelişim imkanı bulduğu temel yetkinliklerdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Sosyal Bilgiler Dersinin demokratik birey yetiştirme misyonundan hareketle, Sosyal Bilgiler Ortaokul Programının toplumsal hayatta önemli bir problemi oluşturan ötekileştirme sorununun engellenmesinde önemi ve rolü analiz edilmiştir. Bu durumda program demokratik bir kimlikte bulunması gereken nitelikler olan ve ötekileştirme sorununun engellenmesinde ölçüt kabul edilen demokrasi, demokratik kültür, farklılıklara saygı, hak ve sorumluluklar, duyarlılık, barış, eşitlik, empati, hoşgörü, adalet, özgürlük, uzlaş, bütünleşme, insan onuruna saygı, hukukun üstünlüğü, hak ve özgürlüklere saygı, eleştirel düşünme, problem çözme, ön yargı ve kalıp yargıları fark etme, iletişim, ayrımcılık yasağı, çok kültürlülük, erdem, değer gibi kavram ve konuların varlığı açısından irdelenmiştir.

Çalışmada programın uygulama boyutuna değinilmemiş yalnızca ilgili konuda teorik olarak yeterliliği ve donanımına bakılmıştır. Yani programın içeriğinin araştırma konusu açısından ne durumda olduğu, öğeleri olan amaç, öğrenme alanı, kazanım, kavram, beceri ve değerlerinin gerekli yeterlilik ve donanıma sahip olup olmadığı, öğelerin kendi aralarındaki ilişki ve tutarlılıkları ve demokratik değer ve eğilimlerin programda yer alma durumuna bakılmıştır.

Yapılan program analizinde, bireyin çok yönlü gelişimine destek veren 18 genel amaca sahip olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programının, 11 amacının araştırma konusu ile ilgili olduğu görülmüştür. Bu durumda genel amaçların % 61,11'ini oluşturan ilgili konu amaçları, programdaki tüm amaçların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla programın araştırma konusundaki amaç oranının, oldukça iyi bir seviyede olduğu görülebilmektedir. Bu durum programın, bireyin demokratik kimlik geliştirme çabasına katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Ayrıca amaçların, bundan sonraki tüm öğrenme sürecini ve programın tüm öğelerini etkileyip yönlendireceği düşünüldüğünde, araştırma konusu ile ilgili bu amaçların ağırlıkta olmasının ne denli önemli olduğu daha rahat anlaşılabilmektedir.

Programın ilgili konudaki amaçları, araştırma konusu için hayati önemde olan hak ve özgürlüklerin etkin kullanımı ve bunlara saygı, sorumluluk bilinci, demokrasi kültürü ve demokratik değerler, hukukun üstünlüğü, eşitlik, eleştirel düşünme, farklılıklara saygı, ayrımcılık yasağı, toplumsal ve küresel sorunlara duyarlılık, problem çözme yetisi, etkili iletişim kurma becerisi, toplumsal temas, duyarlılık ve katılım, erdemlilik, ön yargı ve kalıp yargıları sorgulama, medya ve hukuk okuryazarlıkları, evrensel değerler, küresel vatandaşlık, pozitif ayrımcılık, empati gibi pek çok etmen, değer ve beceriye ev sahipliği yapmaktadır. Programın amaçlarındaki bu değer ve becerilere yapılan vurgu, “2017 İlkokul ve Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Üzerine Genel Bir Değerlendirme” adlı çalışmasında, Turan (2018) tarafından da dile getirilmiştir. Araştırmacı, yenilenen program üzerine genel bir değerlendirme yaptığı çalışmasında, amaçlardaki değer ve beceri vurgularının artırıldığını söylemiştir. Bu durum etkin bireyler yetiştirme misyonuna sahip olan Sosyal Bilgiler dersinin, amaç ve kazanımlarının, salt bilgi olarak kalmayıp bireylerde davranış ve tutuma dönüşmesi hedefi açısından son derece önemlidir. Bu durumda ilgili konuda etkin ve nitelikli amaçlar belirlendiğini söylemek mümkündür.

Diğer taraftan araştırma konusunun, konu ve etkinlikler bakımından ilişkili olduğu disiplinlerin daha çok hukuk, vatandaşlık, sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji ve psikoloji gibi disiplinler olduğu ve bu disiplinler dışında dersin diğer sosyal bilim alanları olan ekonomi, coğrafya, arkeoloji vb. disiplinlerin bulgularından da oluştuğu ve programın onlara dair bilgi ve becerilerin de kazandırılması yönünde misyon yüklendiği göz önüne alındığında ilgili konu amaçlarının yetersiz olduğunu söylemek haksızlık olur. Ayrıca zaten söz konusu amaçların sayısından daha da önemlisi, belirtilen amaçların niteliği ve hayata geçirilebilmeleridir. Dolayısıyla sosyal bilgiler öğretim programının ilgili konuda, demokratik kişiliğin de içerisinde barındırdığı gerekli anahtar becerileri edindirme konusunda iyi seviyede hedef belirlediği söylenebilmektedir. Bu arada programın amaçları, milli eğitimin bu yöndeki amaçları ile de tutarlılık göstermektedir.

Programdaki öğrenme alanlarının ilgili konuda etkin olma durumu öğrenme alanlarının ilgili disiplin, amaç ve içeriklerine göre farklılık göstermektedir. Bu durumda ekonomi, coğrafya, arkeoloji ve tarih ağırlıklı öğrenme alanları ilgili konuda etkileri en az olanlardır. Buna karşın hukuk, vatandaşlık, siyaset bilimi, sosyoloji gibi

disiplinlerin hakim olduğu öğrenme alanları ilgili konuda en etkin olanlardır. Bu durumda bu disiplinlerin yoğunlukta oldukları öğrenme alanları olan Birey ve Toplum, Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanları ilgili konudaki en etkin öğrenme alanlarıdır. Bu üç öğrenme alanı, ilgili konuda toplam 32 kazanıma sahiptir. Ayrıca bu kazanımlar ilgili konu kazanımlarının % 74,42'sini oluşturmaktadır. Buna karşın Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim teknoloji ve toplum ve Üretim, Dağıtım ve Tüketim etkisi az öğrenme alanlarıdır. Bu dört öğrenme alanının ise toplam 11 kazanımı vardır. Bu ise araştırma konusu ile ilgili olan toplam kazanımların % 25,58'ini oluşturmaktadır. Ayrıca ilgili konuda Etkin Vatandaşlık 13, Birey ve Toplum 12, Küresel Bağlantılar 7, Üretim, Dağıtım ve Tüketim 4, Bilim, Teknoloji ve Toplum 3, İnsanlar, Yerler ve Çevreler 2, Kültür ve Miras öğrenme alanı 2 kazanıma sahiptir. Öğrenme alanlarının sahip oldukları bu kazanımların, toplamı 43 olan ilgili konu kazanımları içerisindeki oranları da şöyledir: Etkin Vatandaşlık % 30,23, Birey ve Toplum % 27,90, Küresel Bağlantılar % 16,27, Üretim, Dağıtım ve Tüketim % 9,30, Bilim, Teknoloji ve Toplum % 6,97, İnsanlar, Yerler ve Çevreler % 4,65, Kültür ve Miras % 4, 65.

Öğrenme alanlarının bazılarındaki bu kazanım azlığı kimileri için örneğin, Üretim, Dağıtım ve Tüketim veya İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanları için kabul edilebilir bir durumdur çünkü bu öğrenme alanlarının içeriğini ağırlıklı olarak insanların üretim, dağıtım ve tüketim faaliyetlerine dayanan ekonomi ve insan ve çevre ilişkilerinin ele alındığı coğrafya disiplinleri oluşturmaktadır. Fakat bu durum Küresel Bağlantılar gibi bir öğrenme alanı için kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü bu öğrenme alanının etkin küresel vatandaşlığa ve çok kültürlülüğe yönelik bir içeriği vardır ve öğrenme alanı barış, duyarlılık, sevgi, özgürlük gibi değerlere ve toplumlar arası iletişim, küresel sorun, ortak miras, kültürler arası etkileşim gibi konulara ev sahipliği yapmaktadır. Bu durumda öğrenme alanının daha etkin olması ve daha fazla kazanım barındırması beklenen bir durumdur.

Programın, araştırma konusu olan ötekileştirme ile ilişkili 43 kazanımı vardır. Bu oran, toplamı 98 olan tüm kazanımların % 43, 87'sine denk gelmektedir. Bu durumda kazanımların yaklaşık yarısı araştırma konusuna olumlu etkide bulunmaktadır. Sınıflar bazında bakıldığında ise 7. sınıfın 15, 5 ve 6. sınıfların ise 14'er kazanıma sahip oldukları görülmektedir. Bu durumda bu sınıfların sahip oldukları kazanımların,

araştırma konusu ile ilgili kazanımların toplamı içerisindeki oranı 7. sınıf % 34,88, 5. sınıf % 32,55 ve 6. sınıf % 32,55'tir. Bu sınıfların kazanımlarının kendi içerisindeki ilgili konu kazanımlarına oranı ise 7. sınıf % 48,38, 6. sınıf % 41,17, 5. sınıf % 42,42'dir. Bu kazanımların ayrıca programdaki tüm kazanımlara oranları 5. Sınıfta % 14,28, 6. Sınıfta % 14,28, 7. Sınıfta ise % 15,30'dur.

Araştırma konusu ile ilişkili kazanım sayısının çokluğu olumlu ve istenen bir durumdur. Çünkü bu durum daha demokratik ve özgürlükçü bir program yapısı, ilgili konuda daha fazla öğrenme yaşantısı ve öğrenci davranışlarına daha fazla etki demektir. Diğer taraftan programın ilgili konu kazanımlarının, amaçları ile karşılaştırıldığında oran olarak amaçların gerisinde kalması yani amaçların % 60'ı geçmesi, buna karşın kazanımların % 50'nin altında kalması beklenen ve istenen bir durum değildir. Fakat yine de kazanımların her üç sınıf düzeyinde de % 40'ın üzerinde bulunması, bu durumda programdaki tüm kazanımların yaklaşık yarısının ilgili konu ile ilişkili olması, her amacın hayata geçirilmesine dönük kazanım belirlenmesi böylelikle kazanım amaç tutarlılığının sağlanmış olunması, son olarak da araştırma konusu ile ilgili olan kazanımların oldukça nitelikli oluşu bu durumun önemini azaltmaktadır.

Programın araştırma konusu ile ilgili oldukça nitelikli ve güçlü kazanımları olduğu görülmektedir. Bu kazanımlar, ötekileştirme açısından anahtar konumda kavram ve durumlar olan eleştirel düşünme, problem çözme, hukuk ve medya okuryazarlığı, kadına saygı, cinsiyet ayrımcılığı, pozitif ayrımcılık, mesleğe saygı, hak ihlalleri, çocuk hakları, ayrımcılık yasağı, toplumsal temas, kültürler arası iletişim ve etkileşim, uluslar arası sorunlara duyarlılık, toplumsal yardımlaşma ve dayanışma, hak ve özgürlüklere saygı, farklılıklara saygı, empati, kültürel duyarlılık, ortak miras gibi pek çok unsura ev sahipliği yapmaktadır. Diğer taraftan kazanımların genelinde eleştirel düşünme özendirilmekte ve bilgi eleştirel akıl yürütme ile temellendirilmektedir.

Programda doğrudan eşitlik, özgürlük gibi demokratik değerler, eleştirel düşünme, iletişim, problem çözme, duyarlılık, dayanışma, ön yargı ve kalıp yargıları kırma, medya okuryazarı olma gibi konuları edindirmeye dönük kazanımlar mevcuttur. Ayrıca demokrasi kazanımlarında demokrasinin tarihçe, kronoloji veya soyut ilke ve değerlerinin yanı sıra demokratik kültürün önemi, demokrasinin gerçek anlamı, insan yaşamına yansımaları, demokrasiye karşı çıkabilecek engeller ve yokluğu durumunda

olabileceklere dair farkındalık ön planda tutulmaktadır. Benzer şekilde insan hakları kazanımlarında hakların yalnızca ismen bilgisi değil hak ihlalleri, hakların evrensel ve dokunulamaz boyutu ve anayasal güvencesine dayalı vurgular yapılmaktadır. Bu durumda kazanımlar hem demokrasi kültürünün yerleşmesi hem de bireylerin hak talepleri ve yaşayabilecekleri hak ihlallerine karşı bilinçlenmelerine katkı sunma yeterliliğine sahiptir.

Bu durumda kazanımlar, bireyleri demokratik ve ötekileştirmeyen bireylerde bulunması gereken nitelikler olan hak ve özgürlüklere ve farklılıklara saygı duyma, adil olma, özgürlük, eşitlik ve sorumluluk değerlerine önem verme, ön yargı ve kalıp yargılardan uzak durma, eleştirel düşünme, toplumdaki diğer bireyler ve onların olası sorunlarına duyarlı olma, katılım gösterme, problem çözme, ayrımcılığa karşı çıkma, fırsat eşitliği yaratma, demokrasi için mücadele etme, hukukun üstünlüğüne duyarlılık geliştirme, hak ihlallerine karşı farkındalık oluşturma ve gerektiğinde kendi ve başkalarının hakları için mücadele edebilme, yaşanabilir bir dünya oluşumuna destek verme gibi konularda etkin kılmak açısından oldukça işlevseldir.

Program ilgili konuda oldukça renkli ve kalabalık bir kavramlar topluluğuna ev sahipliği yapmaktadır. Bu kavramlardan bazıları yasama, bildirge, hak, katılım, medya, sorumluluk, eşitlik, yasa, barış, demokrasi, özgürlük, ayrımcılık, anayasa, cumhuriyet, birey, küresel sorun, bağımsızlık, etkileşim, kültürlerarası duyarlılık, yürütme, yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, pozitif ayrımcılık, medya okuryazarı, eleştirel düşünme, dayanışma, evrensel, hukuk, sosyal adalet, yardımseverlik, milli irade, çoğulculuk, düşünce, ön yargı, iletişim gibi kavramlardır. Ayrıca ilgili konu kavramlarının çoğu programın sarmal yapısından hareketle her üç sınıf düzeyinde aşamalı olarak yeniden verilmektedir.

Kavram varlığının en bol olduğu öğrenme alanları, aynı zamanda ilgili konudaki en fazla konu ve kazanıma da ev sahipliği yapan Etkin Vatandaşlık ve Birey ve Toplum öğrenme alanlarıdır. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı demokrasi ve insan hakları konularına ev sahipliği yaptığı için en kritik kavramların çoğu bu öğrenme alanında bulunmaktadır. Demokrasi, adalet, özgürlük, eşitlik, katılım, çoğulculuk, hukukun üstünlüğü, kanun, milli egemenlik, yargı, sosyal devlet kamuoyu gibi aynı zamanda politik okuryazarlık ile ilgili kimi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Diğer taraftan Birey

ve toplum öğrenme alanı hak, sorumluluk, anayasa, yasa, sözleşme, hak ihlali, ön yargı, empati, farklılıklara saygı, iletişim, sosyal etkileşim gibi kavramlar barındırmaktadır. Programın en etkili üçüncü öğrenme alanı olan Küresel Bağlantılar öğrenme alanının kavramları ise çoğunlukla barış, küresel sorun, etkileşim, toplumlar arası temas, duyarlılık, yardımlaşma, uluslararası kuruluş, farklılıklara saygı, yoksulluk, ön yargı, kalıp yargı gibi kavramlardır. Bu durumda ilgili konuda en fazla kavram hukuk, vatandaşlık, siyaset bilimi, tarih, sosyoloji gibi bilim dallarına aittir. Aslında sosyal bilgiler öğretim programında tipik kimi kavramların dışında, kavramları öğrenme alanlarına göre gruplamak ve kimi öğrenme alanları ile sınırlandırmak oldukça güçtür. Çünkü pek çok kavrama her üç sınıf düzeyinde ve pek çok öğrenme alanında rastlamak mümkündür. Örneğin hak, yasa, anayasa, sorumluluk, kamuoyu, bildirge, özgürlük, eşitlik, saygı, bağımsızlık kavramları Birey ve Toplum öğrenme alanının olduğu kadar Etkin Vatandaşlık öğrenme alanının da kavramlarıdır veya dayanışma, duyarlılık, yardımseverlik, ön yargı, iletişim, barış kavramlarına hem Birey ve Toplum hem de Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında rastlamak mümkündür. Bu durum diğer tüm öğrenme alanları için de geçerlidir.

Araştırma konusu ile ilgili verilen kavramların geneline bakıldığında öğretimi zor olan soyut kavram varlığının epey fazla olduğu görülebilmektedir. Bu durum öğrenmeyi ve öğrenme yaşantılarını olumsuz etkileme bakımından önemlidir. Örneğin anayasa, laiklik, yürütme, siyaset, kanun, bağımsızlık, bildirge, hak, etkileşim, özgürlük, çoğulculuk gibi daha pek çok kavram bu özelliktedir. Bu durum en çok da vatandaşlık, hukuk, siyaset bilimi ve tarih konularının kavramlarının öğretiminde yaşanmaktadır. Benzer durum Memişoğlu ve Tarhan (2016)'ın yaptığı ‘‘Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimine İlişkin Görüşleri’’ adlı çalışmasında da ifade edilmiş ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin, öğretiminde en çok zorlandıkları kavramların, araştırma konusu ile ilgili konuların kavramlarından olan ‘‘siyasi güç, demokrasi, kamu, katılım, kamuoyu, hukuk kuralları, anayasa, yasa, vatandaş, yasama, yürütme, yargı, milliyetçilik, cumhuriyetçilik, laiklik, din, ulus, egemenlik, bağımsızlık, milli egemenlik, inkılap’’ gibi vatandaşlık ve tarih konularına dair kavramlar olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde kavram yanlışlarının da bu konu ve kavramlara paralel gerçekleştiği söylenmiştir (Memişoğlu ve Tarhan, 2016: 14). Bu durumda diğer ünite ve kazanımlara göre öğrenme açısından bir dezavantajı ifade eden bu durumun telafi

edilmesinde kavram ediniminde iyi birer rehber olması gereken uygulayıcı yani öğretmenlere önemli görevler düşmektedir.

Sosyal bilgiler öğretim programında 27 temel beceri bulunmakta olup bunlardan 14 tanesinin araştırma konusu ile ilgisi tespit edilmiştir. Programdaki toplam becerilerin % 51,85'i yani yarısından fazlasını oluşturan bu beceriler şöyledir: *'iletişim, empati, eleştirel düşünme, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme, gözlem, araştırma, yenilikçi düşünme, problem çözme, karar verme, sosyal katılım, siyaset okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, öz denetim'*.

Ötekileştirme sorununun çözümü için gerekli olan nitelik ve yeterliliklere işaret eden bu beceriler programın geneline yayılarak konu ve kazanımlarla uyumlu bir bütünlük oluşturmuştur. Her bir beceri demokratik birey kimliği ve dolayısıyla ilgili konuya farklı boyutlarıyla katkıda bulunmaktadır. Örneğin, iletişim becerisi, çatışmaların önemli sebeplerinden birini ortadan kaldıran ve sağlıklı bir iletişim için gerekli ifade eden iletişimde farklılıklara saygı, kendini doğru ifade etme, karşındakini anlama ve iletişimi olumlu ve olumsuz etkileyen tutum ve davranışların farkında olma; kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme, toplumsal temas ve başkalarıyla sağlıklı bir iletişimde bulunabilmek için başkaları hakkındaki temellendirilmemiş bilgilerin yarattığı tahribatı görme ve bunları yıkmaya gerekliliğinin farkına varma; problem çözme, insan yaşamında birikimli olarak artan ve toplumsal huzur ve düzenin imkanını ortadan kaldıran problemleri görme ve çözebilme yeterliliği kazanma; öz denetim, toplumsal ilişkiler veya olay ve durumlarda duygu ve düşüncelerini kontrol etme ve başkalarına zarar veren istenmeyen durumların oluşumunu engelleme; katılım, toplumsal sorunlara duyarlılığı faaliyete geçirme ve bireyin demokratik yaşamdaki etki ve görünürliğini artırma; hukuk okuryazarlığı, hak, özgürlük ve sorumluluk konularına eleştirel bakabilmeyi sağlama, medya okuryazarlığı ise güçlü bir ötekileştirme aracı olabilen medyanın algı yönetimi ve olumsuz mesajlarına karşı dikkatli olma konusunda farkındalık sağlayarak ilgili konuya etkide bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki bu beceri etkisi, Coşkun ve Topkaya (2016)'nın "Küresel Vatandaşlık Bilinci Üzerinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Etki Boyutu" adlı çalışmalarında da ifade edilmiş ve sosyal bilgiler dersinin sorunlara duyarlı, aktif, katılımcı, küresel vatandaşlar yetiştirmesinde programda yer alan değer ve becerilerin çok önemli etkisinin olduğu vurgulanmıştır.

Bu arada programdaki ilgili konu becerileri, sağladıkları bireysel faydanın yanında birbirlerinin edinimlerini de desteklemektedir. Örneğin problem çözme aynı zamanda eleştirel düşünme, araştırma ve karar verme becerilerini de harekete geçirmekte ve etkin kılmaktadır. Aynı şekilde iletişim becerisi de yeri geldiğinde hem empati hem de kalıp yargı ve ön yargıları fark etme becerilerinin kullanımını sağlamaktadır. Diğer taraftan bir konu veya kazanım yalnızca tek bir becerinin kullanımını mümkün kılmadığı için birden çok beceri aynı konu ve kazanımda görülebilmektedir. Örneğin “*Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.*” kazanımı eleştirel düşünme, medya okuryazarlığı, gözlem, araştırma, karar verme becerilerinin tümünü geliştirmektedir. Bu durumda becerileri konu ve kazanımlara göre gruplandırmak da mümkün değildir.

Sosyal bilgiler öğretim programının, eğitimin duyuşsal boyutunu oluşturan değer öğretimine oldukça uygun ve elverişli bir yapısı vardır. Ders hem program için belirlenmiş olan değerleri kazandırma kapasitesine sahiptir hem de kimi değerler bir konu olarak dersin asıl konuları arasında yer almaktadır. Örneğin, barış, eşitlik, adalet, özgürlük, bağımsızlık değerleri demokrasi konusunda; sorumluluk, dayanışma, duyarlılık, yardımseverlik değerleri de toplumsal dayanışma ve yardımlaşma konu ve kazanımlarının içerisinde bulunmaktadır. Yani bunlar ayrıca kazandırılması gereken değerler olarak belirtilmeseler bile, program bunları kazandırabilmektedir. Aynı durum belirtilmeyen diğer değerler için de geçerlidir çünkü dersin konu alanı, amaç ve kazanımları bunun için müsaittir. Dolayısıyla programın ilgili konudaki değer, amaç ve kazanımları arasında bir tutarlılık ve uyum söz konusudur ve birbirini destekleyen bu yapı, demokratik birey kimliğini güçlendirerek ötekileştirme sorununun çözümü konusunda fırsat yaratmaktadır.

Sosyal bilgiler öğretim programı 18 temel değere sahiptir. Bu değerlerden de 12 tanesinin araştırma konusu ile ilişkisi vardır. Bu durumda “*barış, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, adalet, dayanışma, duyarlılık, yardımseverlik, dürüstlük, saygı, sevgi, sorumluluk*” gibi aynı zamanda evrensel olan değerlerden oluşan ilgili konu değerleri, programdaki toplam değerlerin % 66,67’sini oluşturmaktadır. Programın değerlerindeki bu yapı, ilgili konu açısından oldukça büyük bir olumluluğu ifade etmektedir. Çünkü değerler, birey davranışlarına kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlar, toplumun ulaşmak istediği hedefler ve arzu ettiği güzel tutum ve davranışlardır (Arslan

ve Ulusoy, 2016: 5) Onlar olmaksızın doğruları ilke edinmiş sağlam bir karakter, sağlıklı bir ruh hali ve toplum yapısı mümkün değildir.

Programın belirtilen değerleri beceriler ile benzer özellikler göstermektedir. Yani onlar da belirli konu ve kazanımlar ile sınırlandırılmayıp ilgili konunun tüm kazanımlarına yayılmış vaziyettedir. Ayrıca onlar da birbiri ile ilişkilidir ve birbirlerini kazandırma yönünde etkindir. Benzer durum “Cumhuriyet Dönemi İlkokul (İlköğretim 1. Kademe) Sosyal Bilgiler ve Onun Kapsamına Giren Ders Programlarında Bir Değer Olarak “Barış”ın Yeri” adlı çalışmalarında, Coşkun Keskin ve Keskin (2009) tarafından da ifade edilmiştir. Çalışmada, değerler eğitimi yapılırken yalnızca bir değer öğretiminin yapılmadığı çünkü değerlerin iç içe geçmiş ve birbirleri ile bütünleşmiş olabilecekleri dolayısıyla bir değer verilirken bireylerin başka değerleri de kazanabilecekleri söylenmektedir. Örneğin barış değeri kazandırılırken adil olma, farklılıklara saygı, yardımseverlik, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma değerlerinin de kazandırıldığı çünkü bu değerlerin barış değerinin kazandırılmasına yardımcı oldukları belirtilmiştir.

Aynı zamanda birer demokrasi ilkesi olan programın ilgili değerleri, evrensel değerler olarak da kabul edilmektedir. Ayrıca insan hakları ile ilgili temel toplumsal değerler olarak adlandırılan bu değerler, yapılan son program değişikliğinde, her programın ortak değerleri olarak kabul edilen ve dolayısıyla her programın kazandırmakla yükümlü olduğu 10 kök değerden bazılarını oluşturur. Bu değerler aynı zamanda pek çok sosyal bilimcinin yaptığı değer sınıflandırmalarında da bireyin bireysel varlığı, toplumsal uyumu ve sağlıklı bir toplumsal düzen için ölçüt kabul edilen önemli değerler arasında gösterilmektedir (bk. s. 112-113).

2018 yılında genel bir program değişikliği yapılmış ve sosyal bilgiler öğretim programı da yapılan çalışmalar sonucunda yenilenmiştir. Yenilenen program 2005 yılında yapılan köklü program değişikliği anlayışına paralel bir anlayışla geliştirilmiştir. Bu açıdan programın anlayışı, temel yaklaşımı ve dayandığı temel felsefede ciddi bir değişim söz konusu değildir.

Yapılan program değişikliğine bakıldığında programın araştırma konusu açısından olumlu değişimlere ev sahipliği yaptığı görülebilmektedir. Her ne kadar program yapı, anlayış, amaç, kazanım, beceri ve değer olarak önceki programın devamı

niteliğindeyse bile araştırma konusu açısından önemli ve olumlu yeni faktörler barındırmaktadır. Örneğin önceki programda 9 olan ilgili konu amaçları sayısı yeni programda 11'e çıkmıştır. İlgili amaçlardan 1'i çıkartılarak yerine 3 yeni amaç eklenmiştir. Üstelik yeni eklenen üç amaç erdemli oluş, eleştirel düşünme ve iletişim becerilerinin edinimini ön gören, araştırma konusu açısından kilit önemde kazanım ve öğrenme yaşantılarına kaynaklık edebilecek amaçlardır. Bu durumda 2005 öğretim programında 9 olan ilgili konu amaçlarının 8 tanesi kimi vurgu ve eklemelerle varlıklarını korumaya devam etmiş, bu amaçlardan 1 tanesi çıkartılmış ve yenilenen programa 3 yeni amaç alınarak programdaki amaç sayısı 11'e çıkartılmıştır. Yaşanan olumlu değişimin dışında ilgili konu amaçları varlıklarını büyük oranda korumaktadır.

2005 öğretim programında araştırma konusu, 9 öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırılmış, 2018 programında ise öğrenme alanları sayısı 7'ye düşürülmüştür. Üstelik öğrenme alanları sayısı her sınıf düzeyinde sabit tutularak ve aynı sıralama ile düzenlenerek benzer konulardaki öğrenme yaşantıları paralel ilerletilmektedir. Örneğin, tüm sınıflarda artık Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı 6. sıradadır ve her üç sınıf düzeyinde öğrenme alanının ilgili konuları eş zamanlı işlenmektedir. Bu sınıflar arası uyum ve programın düzenliliği açısından son derece olumlu bir değişimdir.

Önceki programda ilgili konudaki en etkili öğrenme alanları Birey ve Toplum, Küresel Bağlantılar, Güç, Yönetim ve Toplum ile Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanlarıdır. Bu durum yenilenen programda da değişmemiş ve yine ilgili konudaki en etkili öğrenme alanları Birey ve Toplum, Küresel Bağlantılar ve Güç, Yönetim ve Toplum ile Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanlarının yerine oluşturulmuş Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarıdır. 2005 öğretim programında ilgili konu kazanımlarının % 74'üne ev sahipliği yapan bu öğrenme alanları, 2018 yılında da bu kazanımların % 79,06'sını barındırmaktadır. Bu durumda öğrenme alanları açısından değişen pek bir şey olmamıştır.

2005 programında araştırma konusu ile ilişkili 50 kazanım vardır ve bu kazanımlar programdaki toplam kazanımların % 39,06'sını oluşturmaktadır. 2018 programında ise kazanım sayısı 43'tür ve bu kazanımlar programdaki toplam kazanımların % 43,87'sine denk gelmektedir. Kazanım sayısındaki düşüşe rağmen oranlardaki farklılık programın toplam kazanımlarının sayısının düşmesinden

kaynaklanmaktadır. Yani daha önceki programda 128 kazanım varken yeni programdaki kazanım sayısı 98'dir. Keçe, Kılıçoğlu ve Tonga (2013), "İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Kazanımların Vatandaşlık ve İnsan Hakları Konuları Açısından Değerlendirilmesi" adlı çalışmalarında 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili kazanımları tespit etmiş ve 5. sınıfta 23, 6. sınıfta 17 ve 7. sınıfta ise 14 kazanım belirlemişlerdir. Toplamı 54 olan insan hakları ve vatandaşlık ile ilgili kazanımlar bu çalışmanın sonuçlarıyla sınıflar bazında olmasa da toplam olarak benzerlik göstermektedir. Çünkü bu araştırmada da Sosyal Bilgiler 2005 Ortaokul Programının demokrasi ve insan hakları ile ilgili kazanım sayısı 50 olarak tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere ilgili konu kazanımlarında bir düşüş vardır. Yenilenen programda ilgili konu kazanım sayıları her ne kadar 7 tane azaldıysa da kazanımlar oran olarak artmıştır. Çünkü önceki programda kazanım sayısı oldukça fazla, buna karşın ilgili konu kazanımları azdır. Ama yenilenen programda, programın toplam kazanım sayısı düşmesine rağmen ilgili konu kazanımları çok fazla azalmamıştır. Bu durumda yaşanan düşüşe rağmen programın kazanımları varlıklarını güçlü bir şekilde korumuştur. Hatta programda ilgili konudaki nitelikli kazanım sayısı artırılmıştır. Örneğin, yeni programda demokrasinin kavram ve kronoloji bilgisinden ziyade toplumsal yaşamdaki önemi, sosyal yansımaları vb. konularda ön plana çıkartılması ve insan haklarının da anayasal güvence, hak ihlali vurgularının artırılması oldukça olumlu bir değişimdir. Ayrıca günümüz koşulları için bir zorunluluğu ifade eden teknolojinin bilinçli kullanımı, toplumsal yansımaları, buna bağlı güçlü bir medya okuryazarlığı, kültürel etkileşim ve kişiler arası iletişimde kalıp yargı ve ön yargıların kırılması gerekliliği gibi konu ve kazanımlara yer verilmesi programın diğer olumlu değişimleridir. Her ne kadar 5. sınıftaki sivil toplum kuruluşları ile ilgili kazanımların azaltılması konu açısından bir eksiklik olarak görülse de bu konunun 6. sınıf programına da dahil edilmesi ve her üç sınıf düzeyinde varlık gösterir hale getirilmesi de bir olumluluktur. Bu arada yeni program kazanım açısından da eski programdan çok iz taşımakta ve kazanımların çoğu yeni programda da var olmaya devam etmektedir.

Yenilenen programda kavramlar açısından değişen pek bir şey olmamıştır. Konular değişmediği için ilgili konu kavramları varlığı ve öğrenme alanlarına göre dağılımını çoğunlukla korumaktadır. Yalnızca kimi konuların yer değiştirmesi sonucu

bazı kavramlar da yer deşiştirmiş, ayrıca çok olmasa da yeni kazanımların oluşturulmasıyla kimi kavramlar ya yeni eklenmiş veya daha görünür hale gelmiştir. Medya okuryazarlığı, pozitif ayrımcılık,  n yargı ve kalıp yargı, cinsiyet ayrımcılığı, siber suç, sanal ortam, dijital dünya gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır.

2005 programında ilgili konu becerileri sayısı 9 iken yenilenen programda bu sayı 14'e çıkartılmıştır. İlgili konu becerilerinden *“Eleştirel Düşünme, İletişim, Araştırma, Problem   zme, Karar Verme, Gözlem, Sosyal Katılım ve Empati becerileri”* varlığını yeni programda da korurken yaratıcılık becerisi programdan çıkartılmış ve yenilenen programa yenilikçilik, öz denetim, hukuk okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve politik okuryazarlık gibi son derece önemli beceriler alınmıştır. Becerilerle ilgili bu tutum araştırma konusu ve program açısından son derece olumlu bir tutumu ifade etmektedir.

Benzer şekilde değerler de büyük oranda varlığını korumuş ve hoşgörü değeri çıkartılarak yerine eşitlik ve aslında zaten daha önce 6. sınıfın bir ünitesinde doğrudan verilecek değerler içerisinde bulunan yardımseverlik değeri alınarak programın ilgili değer sayısı 11'den 12'ye çıkartılmıştır. Aslında değer sayısı açısından iki program arasında pek bir fark yoktur. Yardımseverlik değerinin her ne kadar temel değerler arasında yer almasa bile programda daha önce de var olduğu düşünülecek olunursa, sayı açısından pek bir fark oluştuğunu söylenemez. Yalnız araştırma konusu açısından kilit öneme sahip değerlerden biri olan eşitlik değerinin programa alınması her ne kadar önemliyse bile, çağımızın en büyük ihtiyaçlarından biri olan hoşgörü değerinin programdan çıkartılması bir o kadar olumsuz bir durum olmuştur. Bu durumu Turan (2018) tarafından yenilenen program üzerine yapılan çalışmada *“Günümüzde ulusal ve evrensel düzeyde yükselen değerlerden olan eşitlik ve tasarruf değerlerinin 2017 programına alınması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken, yerel ve küresel düzeyde tahammülsüzlük ve önyargıların her alanda gittikçe yaygınlaştığı günümüz dünyasında hoşgörü değerine yer verilmemesi de önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.”* şeklinde dile getirilmiştir (Turan, 2018: 319).

Sosyal bilgiler 2005 programında ders kazanımlarının kendi kazanımlarıyla ilişkilendirilerek işlendiği 8 ara disiplin vardır. Bu ara disiplin anlayışı sebebiyle programın ilgili konudaki 27 kazanımı 69 ara disiplin kazanımı ile ilişkilendirilmiştir.

En fazla ilişkilendirme ise sosyal bilgiler ile aralarında organik bir bağ bulunan insan hakları ve vatandaşlık kazanımı ile gerçekleştirilmiştir. Fakat yeni programda ara disiplin anlayışı terk edildiği için herhangi bir ilişkilendirme söz konusu değildir. Aslında araştırma konusunun demokrasi ve insan hakları eğitimi üzerine kurgulanmış olması ve buna karşın özellikle de demokrasi ve insan haklarına dair ilişkilendirmenin kazanımdan çıkartılmış olması yeni program açısından önemli bir eksikliktir.

Sosyal bilgiler öğretim programının demokratik birey yetiştirme misyonundan hareketle ötekileştirmede rolünün sorgulandığı bu çalışmada, program ilgili unsurlar açısından ele alınmış ve programın bu misyonu ile tutarlı bir yapı sergilediği tespit edilmiştir. Programda problemin çözümü için ölçüt kabul edilen etmen ve davranış kalıpları olan demokratik ilke ve değerlerin varlığı ve edinimine dönük çaba oldukça belirgindir ve program öğeleri, ilgili ölçütler açısından oldukça donanımlıdır. Bu durumda programın sahip olduğu bu yapı ve çabası ile en önemli toplumsal sorunlardan biri olan ve oldukça karmaşık bir yapı sergileyen ötekileştirme sorununun çözümünde etkili olabilecek potansiyel ve yeterliliği taşımakta olduğu ve bu sorunun çözümünde önemli paydaşlardan biri olabileceği söylenebilir.

Diğer taraftan programın sahip olduğu bu donanım, onun uygulamada da aynı başarıyı gösterebileceği anlamına gelmemektedir çünkü öğretim programı her ne kadar donanımlı bile olsa bu donanımın hayata geçmesini etkileyecek ve programın uygulamadaki niteliğini belirleyecek pek çok unsur bulunmaktadır. Programın uygulamada başarısının bağlı olduğu bu faktörler: uygulayıcıların yeterliliği, ders kitaplarının hazırlanma anlayışı, konuları ele alış biçimi ve niteliği, ders saatlerinin yeterli oluşu, okul kültürü, yöneticilerin tutumu, okulun fiziki imkanları, örtük programının yapısı ve sosyo-kültürel çevresi, çocuğun hazırbulunuşluğu ve informal öğrenmeleri, okuldaki öğrenme yaşantıları, aile kültürü, ailenin yapısı ve eğitim durumu, yaşanan çevre, toplumdaki demokrasi kültürü ve adalet yapısı, medya, kültürel miras, toplumun temel düşünme biçimleri, siyasi iktidarlar ve hakim ideoloji, yaratılan düşman algısı, aşırı milliyetçi, muhafazakar veya liberal zihinlerin toplumu etkileme ve yönlendirmedeki rolü, tarihsel miras ve bu yöndeki köklü geçmiş, yaşanan coğrafyanın etkisi gibi son derece belirleyici etmenlerdir. Literatürde bu durumun önemini dile getiren pek çok çalışma vardır. Örneğin, bu unsurların farklı yönleri ile etkisini, yaptıkları çalışmalarda ortaya koyan araştırmacılardan Dönmez, Güleş ve Şişman

(2010), öğrencilerin sorunlara karşı duyarlı ve sorumlu yetiştirebilmeleri için demokratik bir okul kültürünün gerekli olduğunu söylemişlerdir. Ersoy (2016), öğrencilerin vatandaşlık değerlerini aile, sosyal çevre ve medyanın olumsuz etkisi sebebiyle benimseyemediklerini belirtmiş, Karatekin, Kuş, Merey ve Sönmez (2012) ise sosyal bilgiler dersini dolayısıyla orada bulunan demokrasi ve insan hakları konularını gelecekte verecek olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının insan hakları eğitime yönelik tutumlarının olumlu olması gerektiğini belirtmiştir. Karaman Kepenekçi (1999), insan hakları eğitiminin başarılı olmasının ön koşulu yönetici ve öğretmenlerin bu konuda olumlu tutumlara sahip olmasıdır demektedir.

Araştırmacılar Aktaş ve Mindivanlı (2011), Sosyal Bilgiler Öğretim Programında, kazandırılması amaçlanan çok sayıda milli ve evrensel değer olduğunu, fakat değerlerin ders kitaplarında her zaman etkili bir şekilde yer almadığını ifade etmektedirler. Dolayısıyla etkili bir değer eğitimi gerçekleştirmediğini ve bu nedenle ders kitaplarının hazırlanırken bu konuya daha çok dikkat edilerek hazırlanması gerektiğini söylemişlerdir. Koçoğlu (2012), demokrasinin işlemesi için ilkelerin yeterli olmadığı, bunun yanında toplumun da demokratikleşmiş olması gerektiğini ifade etmiştir. Araştırmacı, bunun olabilmesi için de yani toplumun demokratikleşmesi için toplumdaki egemen kültürün, özellikle de siyasal kültürün demokratik olması gerektiğini ve insana sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti ve eşitliği esas alan bir anlayış ve davranış biçiminin, evde, okulda, sokakta kısaca toplumsal yaşamın her ünitesinde uygulanması ve yaşanması gerektiğini belirtmektedir. Koçoğlu ayrıca II. Meşrutiyetten günümüze kadar hazırlanan ve uygulanan müfredat programlarının çoğunda insan hakları ve demokrasi kavramlarına, artan oranda yer verildiğini, fakat uygulama bazında eksikliklerin oldukça fazla olduğunu belirtmektedir. Şahin (2009), demokrasi ilkelerinin demokratik ortamlarda kendiliğinden benimsenip gelişeceğini, demokrasinin yerleşip gelişmesi, bütün topluma yaygınlaşması ve demokrasi eğitiminin başarılı olması için, eğitim sisteminin demokratikleştirilmesi kadar, siyasal, toplumsal yaşamın da demokratikleşmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda yalnızca programdaki teorik donanım ve niteliğe bakarak her şeyin mükemmel olacağını söylemek gerçeklerden kopmak olur. Dolayısıyla programın teorik boyutu her ne kadar olumlu bulunsun da başka bir araştırmanın konusu olan uygulama boyutu için bir şey söylenememektedir.

5.2.Öneriler

Yapılan program analizinde, öğelerin ilgili konuda oldukça donanımlı oldukları, programın aktif ve sorgulayan birey kimliğini ön plana çıkarttığı ve demokratik bir yapıya kavuşmak için çaba sarf ettiği görülebilmektedir. Bu anlamda programın teorik olarak oldukça donanımlı ve etkin olduğu ve bu yönü ile çok boyutlu bir sorunu teşkil eden ötekileştirmeyi etkileyebilecek önemli paydaşlardan birini oluşturduğu söylenebilir. Bu durumda, programın söz konusu demokratik yapısını destekleyip geliştirecek başka adımlar atılmalı, yapılacak yeni program geliştirme çalışmalarında bu demokratik yapıyı güçlendirecek yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Çokkültürlülük ötekileştirmeyi doğrudan etkileyen önemli bir kavramdır. Çünkü farklılıklara saygıyı, farklı olanı kabullenmeyi ve çeşitliliği temsil eder. Dolayısıyla yenilenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programında, çok kültürlülüğe önem verilmekte ve başta Küresel Bağlantılar öğrenme alanında olmak üzere, kimi öğrenme alanlarında, çokkültürlülüğe dayalı kazanımlara yer verilmektedir. Fakat çokkültürlülüğün bu denli hissedildiği günümüzde var olan oran, yeterli görülmemektedir. Bu durum, alanda daha önce çokkültürlülük ile ilgili yapılmış çalışmalarda da dile getirilmiştir. 2005 öğretim programını inceleyen araştırmacılardan Keskin (2014), Açıklan (2010), Polat ve Kılıç (2013), Akhan ve Yalçın (2016) ile 2018 programını inceleyen Beldağ ve Teymur (2018), Sosyal Bilgiler Öğretim Programın, çok kültürlü eğitime yer verdiğini ve bu yönde kazanımlar belirlendiğini fakat bu eğitimin istenen seviyede olmadığını belirtmişlerdir. Hatta araştırmacılardan Akhan ve Yalçın (2016), programın yapılandırmacı eğitim anlayışına göre oluşturulduğu halde çokkültürlü eğitim noktasında zayıf kaldığını, Polat ve Kılıç (2013) ise çokkültürlü eğitimin en önemli göstergelerinden olan müfredatın ve ders kitaplarının sınıfta kaldığını ifade etmişlerdir. 2018 programını inceleyen Beldağ ve Teymur (2018) da yenilenen programın bu konuda 2005 programından çok farklılık göstermediğini, programdaki çokkültürlü eğitimin istenen seviyede olmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla programdaki çok kültürlülük boyutu kuvvetlendirilmeli ve program daha liberal ve ilgili konuda daha nitelikli bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Yapılan çalışma, programın teorik olarak donanım ve yeterliliğini ölçmeye dayanan bir çalışmadır. Programın öğeleri, ölçüt kabul edilen ilke ve değerler açısından analiz edilmiş ve programın uygulama boyutuna değinilmemiştir. Bu durumda

programın uygulamadaki başarı ve etkisine dayalı herhangi bir veri mevcut değildir. Üstelik daha önce de belirtildiği üzere, programın hedeflerinin hayata geçirilebilme düzeyini etkileyebilecek uygulayıcıların mesleki yeterlilikleri ve sahip oldukları demokratik bilinç, ders kitaplarının konuları ele alış şekli, demokratik bir okul ortamı, kapsayıcı bir örtük program, öğrenme yaşantılarının niteliği, okulun bulunduğu çevre şartları, çocuğun içerisinde yaşadığı ve yetiştiği aile ortamının ilgili konudaki kültür ve anlayışı, toplumdaki hakim ideolojinin farklılıkları kapsayıcı veya çatışmayı artırıcı etkisi, toplumdaki demokratik anlayış ve kültür, ülkenin sosyo-politik gerçeklikleri gibi pek çok unsur mevcuttur. Bu durumda programdaki örneğin, eleştirel düşünme veya farklılıklara saygı boyutunun ne düzeyde yaşama geçirilebileceği merak konusudur ve dolayısıyla programdaki söz konusu ılımlı havanın uygulamayla çelişebileceği ihtimal dahilindedir. Onun için programın uygulamadaki etkinliğini ve var olan potansiyelin yaşama geçirilebilme boyutunu sorgulayacak çalışmalar mutlaka yapılmalıdır.

Ötekileştirme bir öğretim programının tek başına mücadele edebileceği bir olgu değildir. Çünkü bu kavram oldukça girift, çok boyutlu ve pek çok sebebe dayanan karmaşık bir sorundur. Bu durumda sosyal bilgiler öğretim programının tek başına bu sorunu engellemesi yönünde bir beklenti söz konusu olmadığı gibi bu konuda etkili olabilecek paydaşlarla işbirliğine gidilmelidir. Örneğin, üniversiteler, tarafsız medya kuruluşları, sivil toplum örgütleri, hukuk büroları, meslek kuruluşları, sendikalar ve kimi resmi kurum ve kuruluşlar okullarla ortaklık ederek ilgili konularda seminer, konferans ve etkinlikler düzenleyebilir, sosyal dayanışma ve yenilikçilik faaliyetlerinde bulunabilir ve çeşitli projeler gerçekleştirebilirler. Böylece çocukların ilgili konuda farkındalığı ve programın uygulamada etkililiği artırabilir. Benzer bir durum Güven (2008), tarafından da dile getirilmiştir. Araştırmacı, bireylerin demokrasiyi içselleştirmeleri ve demokrasi bilincine sahip olabilmeleri için bu süreçte aile, okul, akran grubu, siyasi partiler, medya, sendikalar, sivil toplum kuruluşları vb. değişkenlerin yardımına ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.

Programın ilgili konuda etkisi ve yaşama geçirilmesini belirleyen ve dolayısıyla çok önemsenmesi gereken unsurlardan bazıları da uygulayıcılar olan öğretmenlerin yeterliliği ve ders kitaplarının niteliğidir çünkü dersler çoğunlukla öğretmenlerin bilgi, anlayış, inanç ve enerjisine göre şekillenir ve kitaplar da temel öğretim materyallerinden

biri ve çoğu öğretmenin hala en çok kullandığı ana malzemedir. Bu durumda bu iki ana unsurun niteliğini artırmaya dönük önemli çalışmalar yapılabilir. Örneğin, eğitim fakültelerinde demokrasi ve insan hakları eğitimleri yoğunlaştırılabilir, üniversitelerdeki demokrasi ve insan hakları ders kitaplarının niteliği artırılabilir, öğretmenler hizmet içi eğitime alınabilir. Diğer taraftan kitap içeriklerinin programdaki hedefleri gerçekleştirmeye dönük oluşturulmasının üzerinde önemle durulabilir, kitap yazarları ilgili konuda ve programın misyonunu hatırlatıcı anlamda hizmet içi eğitime alınabilir ve kitaplardaki evrensel değerler ve demokratik bilinç vurgusu artırılabilir.

Yarattığı demokratik birey kimliği ile ötekileştirmeye çözüm önerileri geliştiren sosyal bilgiler dersi, aynı zamanda önemli bir ötekileştirme aracı da olabilmektedir. Çünkü devletler, rejimlerinin devamlılığını sağlama ve ulusal politikalarının yurttaşlarına aktarmada sosyal bilgilere büyük önem vermektedir (İpek, 2011: 12). Dolayısıyla ders aynı zamanda bir vatandaşlık eğitimi programı olduğu için devletin ideolojik aygıtı olarak, milli bilinci yaratma ve koruma aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu durumda milli bilince dayanan hakim korumacı anlayış da beni aşırı yüceltme, düşman algısı oluşturma, sorgulayıcı birey kimliğinden ziyade itaat edici birey kimliğini ön plana çıkartma veya çok kültürlülük ve evrensel değerlerin görünürlüğünü azaltma gibi yollarla ötekileştirmeyi tetikleyebilmektedir. Bu durumda içerisinde bir çelişki ve zıtlık barındıran dersin bu durumu, araştırma konusu açısından aynı zamanda bir sınırlılığı ifade etmektedir. Onun için program geliştirme çalışmaları yapılırken milli bilinç oluşturma süreci ötekileştirici unsurların oluşumuna imkan tanımamalı, evrensel değerler vurgusu daha da artırılmalı, aşırı korumacı kaygılarla programın demokratik yönüne zarar verecek uygulamalardan kaçınılmalı ve programdaki demokratik çaba çeşitli kaygıların gölgesinde bırakılıp zayıflatılmamalıdır.

Son olarak bu konu yalnızca bir veya birkaç dersin görevi gibi algılanıp o derslerle sınırlandırılmamalıdır. Bu durumda ilgili konuda anasınıfından yüksek öğretime kadar tüm öğretim programları yetkin hale getirilmeli demokrasi ve insan hakları dersi, niteliği artırılarak her öğretim kademesinde zorunlu dersler arasına alınmalı ve böylelikle sosyal bilgiler öğretim programının bu misyonunu desteklenmelidir. Benzer şekilde pek çok araştırmacı tarafından da dile getirilmiştir bu durum. Örneğin, Karatekin, Kuş, Merey, Sönmez (2012), okul öncesinden başlayıp

yüksek öğretimin sonuna kadar verilemeyen bir insan hakları eğitiminin amacına ulaşamayacağını ifade etmektedir. Kozaner (2012) de Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının demokrasi alanında bilgi eksikliklerinin giderilmesi için eğitim fakültelerinde demokrasi dersine yer verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkalin, M., (2010), “Sosyal Bilgiler Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar: Çokkültürlü ve Küresel Eğitim”, *İlköğretim Online*, 9(3): 1226-1237.
- Akbaş, A., İ., (2015), “Ötekileştirmenin En Sistemik Hali: Gettolar”, *Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Formu Bülteni*, Ocak, Sayı 3: 29-32.
- Akbaş, O., (2008), “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Aralık, 6(16): 9-27.
- Akhan, O., Yalçın, A., (2016), “Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Çokkültürlü Eğitimin Yeri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2): 23-46.
- Akıncan, N., (2018), *Ulusal Gazetelerdeki Haberlerin Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Yardımseverlik Ve Dayanışma Değerleri Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Akpınar, S., Şahin, B., (2017), “Orhan Pamuk Romanlarında Öteki”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(11): 330-344.
- Aktaş, E., Mindivanlı, E., (2011), “Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Müfredatında Yer Alan Milli ve Evrensel Değerler”, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1-2).
- Aktepe, V., (2010), *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde “Yardımseverlik” Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- AKTIN, K., (2014), Okul Öncesi Dönemde Sosyal Bilgiler Eğitimi: Mesleklerin Öğretimine Yönelik Bir Durum Çalışması, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5): 139-155.
- Akyol, A., (2012), “Ahlâk-ı Nâsırî’de Ahlâk ve Siyaset İlişkisi: Sevgi Erdemi Merkezli Bir Okuma”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Aralık, 10(24): 7-29.
- Al, H., Köseoğlu, Y., (2013), “Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3): 103-125.
- Altun, A., (2009), “Eğitim Bilim Açısından Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Programına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3): 97-109.

- Araz, Y., (2008), *Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Bağlamında Lise Tarih Ders Kitaplarında “Öteki” Sorunu*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Arslan, A., (2018) “Öğretim Hedefleri”, Ali Arslan, Cevat Eker, (Ed). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Nobel, Ankara.
- Arslan, A., Ulusoy, K., (2016), Değerli Bir Kavram Olarak "Değer ve Değerler Eğitimi" Turan, R. ve Ulusoy K., (Ed), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, Pegem Akademi, Ankara.
- Ashford, N., (2009), *Özgür Toplumun İlkeleri*, (Çev. Can Madenci), Liberte Yayınları, Ankara.
- Ayanoğlu, B., (2011), *Türk-Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı “Öteki”*, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aygün, E., (2013), *Türkiye’de Öteki Kavramı ve Birlikte Yaşama Kültürü: Alevi-Sünni İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Aypar, G., (2014), *İstanbul’da Yaşayan Transların Dışlanma, Ayrımcılık ve Ötekileştirme Deneyimleri ve Baş Etme Süreçleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Okan üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başer, E., H., (2015), *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Küresel Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Bayraktar, G., İmamoğlu, H., V., (2014), “Türk ve Macar Üniversite Öğrencilerinin Barış Kavramına İlişkin Algılarının Karşılaştırılması”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1): 20-44.
- Beldağ, A., Teymur, N., (2018), “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Çokkültürlü Eğitim: Bir İçerik Analizi”, *Türk Akademik Yayınlar Dergisi*, 2(2), 117-129.
- Bezircan Arar, Y., (2009), *Sosyo-Politik Bağlama Göre Türk Basınının “Öteki”leri*, (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Bulut, Ç., Seçkin Halaç, D., Eren, H., (2014), “Sosyal Yenilikçilik: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1): 165-190.
- Cerit, B. (Çev.), (2006), *Haklarımızı Bilmek ve Onlar İçin Mücadele Etmek*, (ERRC) [Avrupa Roman Hakları Merkezi]. Budapeşte, (2004).
- Coşkun Keskin, S., Keskin, Y., (2009), “Cumhuriyet Dönemi İlkokul (İlköğretim 1. Kademe) Sosyal Bilgiler ve Onun Kapsamına Giren Ders Programlarında Bir Değer Olarak “Barış”ın Yeri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17): 69-92.
- Coşkun, K., Topkaya, Y., (2016), “Küresel Vatandaşlık Bilinci Üzerinde Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Etki Boyutu”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11).
- Çapar, M., (2004), *Türk Ulusal Eğitim Sisteminde Öteki ve Ötekine Yaklaşım*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çeçen, N., (2017), “Biz ve öteki örnekleminde Türk ve İran tarih ders kitaplarının karşılaştırılması”, *Journal of Human Sciences*, 14(2).
- Çelik, F., (2006), “Türk Eğitim Sisteminde Hedefler ve Hedef Belirlemede Yönelimleri” *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(11): 1-15.
- Çepni, S., (2009), *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Trabzon.
- Çiftçi, İ., (2006), *Uluslararası İlişkilerde ‘Öteki’ Kavramı Ve Avrupa Birliği İle İslam Konferansı Örgütü’nün 2002 İstanbul Buluşmasında ‘Türk Modeli’ Söylemi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, S., İnceoğlu, Y., (2014), *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DEMİR, M., (2008), *Sinemada Öteki*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demircioğlu, E., Demircioğlu, İ. H., Mutluer, C., (2011), “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Demokratik Öğretmen Nitelikleri Hakkındaki Görüşleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:19 No:2 577-586

- Doğan, H., (2016), “İdeolojik Bir Kurgu Ve Ötekileştirme Referansı Olarak ‘İnsan Doğası’: Bartın Romanları Örneği”, *AÜDTCF Antropoloji Dergisi*, Haziran, Sayı 31: 141-158.
- Doğanay, A., (2006), “Etkin Vatandaşlık İçin Düşünme Becerilerinin Öğretimi”, Cemil Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi, Ankara, 179-218
- Dönmez, A., Güleş, H., Şişman, M., (2010), “Demokratik Bir Okul Kültürü İçin Yeterlilikler Çerçevesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1): 167-182.
- Duyan, V., Gelbal, S., Gülden, Ç., (2012), “Öz-Denetim Ölçeği - Ödö: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1): 25-38.
- Düzgün, Ş., A., (2011), “Sevginin İstismarı Ve Sevgide Aşırılık (Kültler)”, *Kelam Araştırmaları*, 9(2):19-40.
- Ekiz, D., (2009), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ekmişoğlu, M., (2007) , *Erken Çocukluk Döneminde Farklılıklara Saygı Kavramı Hakkında Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi ve Farklılıklara Saygı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Elikesik, M., (2013), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Empati ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Empatik Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Erdem, J., G., (2017), “Yargı Kararlarında Kanun Önünde Eşitlik İlkesi ve Kadın Erkek Eşitliği”, *Akademik Hassasiyetler*, 4(8): 19-44.
- Erdoğan, M., (2008), *Adalet ve Eşitlik, Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4, 15: 9-22.
- Erkman, F., (2013), *Barış Kültürü, Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı*, 22-26.
- ERSOY, A. F., (2016), “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Algısı”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 67-83
- Ersoy, E. G., Köşger, F., (2016), “Empatinin Tanımı ve Önemi”, *Osmangazi Tıp Dergisi*, Cilt 38.

- Eryılmaz, S., Uluyol, Ç., (2015), “21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi”, *GEFAD / GUJGEF*, 35(2): 209-229.
- Evin, İ. , Kafadar, O., (2004), “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Faiz, M., (2016), *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Siyaset Okuryazarlık Durumları*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gençtürk, E., Karatekin, K., (Ed.), (2013), *Sosyal Bilgiler İçin Çoklu Okuryazarlıklar*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Göregenli, M., (2012), *Temel Kavramlar: Önyargı Kalıp Yargı ve Ayrımcılık*, Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, (Der.), *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, (17-28) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Görmez, E., (2018), “Güncellenen Sosyal Bilgiler Programının Politik Okuryazarlık Becerisi Bakımından Yeterliliği”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(STEMES’18): 109-114.
- Göz, K., (2014), “Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1): 85-101.
- Gül, F., (2010), *Özgürlük Sorununa Etik-Politik Bir Yaklaşım*, Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik, Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi, 98-110.
- Gülle, M., (2018), “Sporda Karşıt Görüş Saygı ve Öz Denetim Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 10, 29: 262-279.
- Gülmez, M., (2010), “İnsan Haklarında Ayrımcılık Yasaklı Eşitlik İlkesi: Aykırı Düşünceler”, *Çalışma ve Toplum*, 217-265.
- Gündoğdu, H., (2009), “Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılgılar”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1): 57-74.
- Gürses, İ., (2005), “Önyargının Nedenleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1): 143-160.

Güven, A., (2008), “Demokratik Vatandaşlık Ve Tarih Eğitimi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2) :337-350.

Hökelekli, H., “Adalet”, *Dem Dergi*, Yıl 2, 5: 132-137.

Hürfikir, Y., (2004), *İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler Derslerinin Demokrasi Eğitimindeki Yeri: Öğretmen Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Izgar, G., (2013), *İlköğretim Okulu 8. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitimi Programının Demokratik Tutum ve Davranışlarına Etkisi*, (Doktora Tezi), Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

İnceoğlu, Y., Sözeri, C., (2012), “Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: Ya sev ya terk et ya da...”.

İpek, İ., (2011), *İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Hedeflere Uygunluğu Yönünden Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Kara, M., (2013), “ Adâlet Kavramı ve Güncel Değeri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34: 137-172.

Karaca, M., (2012), “Farklılaşma, Bütünleşme Ve Birlikte Yaşama Üzerine”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 226-238.

Karaman Kepenekçi, Y., (1999), Eğitimcilerin İnsan Haklarına Yönelik Tutumları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 32(1-2). 213-227.

Karatekin, K., Kuş, Z., Merey, Z., Sönmez, Ö., F., (2012), “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 2193-2207

Kaymakcan, R., Meydan, (2012), “Yerel-Evrensel İkileminde İlköğretim DKAB ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (EDAM)*, (Ek Özel Sayı/Supplementary Special Issue), Bahar/Spring: 1573-1591.

- Kaymakcan, R., Meydan, H., (2011), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21): 29-55.
- Keçe, M., Kılıçoğlu, G., Tonga, D., (2013), “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Kazanımların Vatandaşlık ve İnsan Hakları Konuları Açısından Değerlendirilmesi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171(171): 289-308.
- Kelsen, H., (2013), “Adalet Nedir”, *TBB Dergisi*, 107: 431-454.
- Keskin, Coşkun, S., Otluoğlu, R., Öztürk, C., (2014), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Keskin, Y., Öğretici, B., (2013), “Sosyal Bilgiler Dersinde “Duyarlılık” Değerinin Etkinlikler Yoluyla Kazandırılması: Nitel Bir Araştırma”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.
- Keskin, Y., (2016), “Değer Sınıflaması Üzerine Aksiyonel Bir Deneme”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Kış/ Winter, 11(3): 1485-1510.
- Keskin, Y., Yaman, E., (2014), “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı Ve Ders Kitaplarında Yeni Bir Paradigma: Çokkültürlü Eğitim”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2): 933-960
- Kılıçer, K., (2011), *Bilgisayar Ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Öğretmen Adaylarının Bireysel Yenilikçilik Profilleri*, (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kılıçoğlu, G., (2012), “Sosyal Bilgiler Tanımı, Dünyada ve Ülkemizde Gelişimi ve Önemi”, Mustafa Safran, (Ed.) *Sosyal Bilgiler Eğitimi*, (s.3-16) Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Kırcaali İftar, G., (1999), “Bilim ve Araştırma”, Ali Atıf Bir, (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Koç, M., Tutkun, Ö., F., "Mesleklere Atfedilen Kalıp Yargılar", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1): 255-273.

Koç, O., (2010), “Toplumsal Sorunlarla Mücadelede Bir Kaldıraç Olarak Sosyal İnovasyon ve Sosyal Girişimcilik Açısından Önemi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(2): 205-212.

Koçoğlu, E., (2012), “Cumhuriyetten Günümüze İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramları Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programının İncelenmesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7).

Kozaner, Ç., (2012), *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Derslerindeki Demokrasi Konularına Yönelik Görüşleri (Gazi Üniversitesi Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kuş, Z., (2013), “Politik Okuryazarlık ve Aktif Vatandaşlık”, *Sosyal Bilgiler İçin Çoklu Okuryazarlık*, 207-229.

Küçük Turgut, B., (2018), *Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk, Yardımseverlik, Hak ve Özgürlüklere Saygı Değerlerinin Kazanımında İşbirlikli Öğrenme Modelinin Etkisi*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

MEB, (2005), 4 ve 5. sınıflar Sosyal Bilgiler 2005 Öğretim Programı.

MEB, (2018), 4, 5, 6 ve 7. sınıflar Sosyal Bilgiler 2018 Öğretim Programı.

MEB, (2005), 6 ve 7. sınıflar Sosyal Bilgiler 2005 Öğretim Programı.

Medya Okuryazarlığı Derneği, Erişim tarihi: 9 Şubat 2019, <https://medyaokuryazarligi.org>

Memişoğlu, H., Tarhan, E., (2016), “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimine İlişkin Görüşleri”, *Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5 Özel Sayı.

Milli Eğitim Temel Kanunu,(1973), T.C. Resmi Gazete, 14574, 14/06/1973.

Nahya, N., Z., (2010), *Avrupa Birliği Bağlamında İmge ve Ötekileştirme (Bir Grup Ankara Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Öğrencisi Örneği)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Nahya, N., Z., (2011), “İmgeler ve Ötekileştirme Cadılar yerliler ve Avrupalılar”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 27-38.

Oğuz, S., (2013), *Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Çerçevesinde Hukuk Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.

- Otrar, M., Karatekin, N., Ekşi, H., Durmuş, A., Işılak Durmuş, H., Koç Yıldırım, P., (2013), Nerimen Karatekin, (Ed.), *Prese Değerler Eğitimi Öğretmen Kitabı 9: Saygı*, 2-16. İstanbul.
- Öcal, A., Yiğittir, S., (2010), “İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24: 408-416.
- Özçelik, D., A., (2014), *Eğitim Programları ve Öğretim*, Pegem A Yayınları, Ankara.
- Özsüer, E., (2015), “Tarihin “Öteki” Yüzü: Türkiye ve Yunanistan Örneğinde Tarihi Yeniden Algılamak”, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4(2): 165-201.
- Öztürk, C., (Ed.), (2006), “Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış”, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Öztürk, C., (Ed.), (2012), “Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış”, *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara. 1-31
- Özulu, S., (2014), “Nefret Söyleminin Engellenmesinde Siyaset Kurumu”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7): 15-29.
- Parker C. W., (2018), *İlk ve Ortaokullarda Sosyal Bilgiler Eğitimi*, Filiz Zayimoğlu Öztürk, Selçuk Beşir Demir, (Çev./Ed.), Pegem Yayınları, Ankara.
- Piji Küçük, D., (2012), “Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Öğrencilerinin İletişim ve Problem Çözme Becerileri”, *GEFAD / GUJGEF*, 32(1): 33-54.
- Polat, İ., Kılıç, E., (2013), “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim Ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri”, *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1): 352-372.
- Rehber, E., (2007), *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- RTÜK Medya Okuryazarlığı, Erişim Tarihi: 9 Şubat 2019, <https://www.medyaokuryazarligi.gov.tr>
- Sönmez Selçuk, S., (2011), *Küresel Dönüşümün Kimlik Boyutu: ‘Öteki’nin İnşası*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Subaşı, N., (2003), *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*, Vadi Yayınları, Ankara.

- Şahin, İ., (2009), “Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(4).
- Şentürk, H., (2008), “Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı: Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20: 217-228.
- Şimşek, H., Yıldırım, A., (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Tan, Ç., Töremen, F., (2010), “Eğitim Örgütlerinde Adalet: Kavramsal Bir Çözümleme”, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14: 58-70.
- Tarhan, Ö., (2015), “Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Politik Okuryazarlığa İlişkin Görüşleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 3, 9:649-669.
- Tekerek, N., Tekerek, İ., (2014), “Özgürlüğün Bedeli’ni Özgürlük Kavramı Açısından Okumak”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 34: 7-25.
- Tekeş, B., (2013), *Engellilere Yönelik Önyargıyı Yordayan Değişkenler: Kültürler Arası Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tekgürler, M., (2015), “Kadınlar Plajları ve Ötekileştirme”, Boğaziçi Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Formu Bülteni, sayı 3, Ocak, 24-28.
- Tekgürler, M., (2015), “Öteki Nedir, Nasıl Oluşmuştur”, Boğaziçi Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Formu Bülteni, sayı 3, Ocak, 6-9.
- Topcubaşı, T., (2015), *Farklılıklara Saygı Eğitim Programının Öğrencilerin Farklılıklara Saygı Düzeyine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Topsakal, Y., Yüzbaşıoğlu, N., (2017), “Sosyal İnovasyon Kavramsal Model Önerisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3): 565-576.
- Tosun, S., (2015), “Ötekileştirme” Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Formu Bülteni, sayı 3, Ocak.
- Turan, R., (2015), “İbn Miskeveyh’de Erdem Kavramı ve Temel Erdemler”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2): 7-35.

Turan, R., (2018), “2017 İlkokul ve Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 19: 295-328.

Turan, R., (Ed.), (2017), *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, Pegem Akademi Yayınları. Ankara.

Türk Dil Kurumu, Erişim tarihi: 15 Mart 2019, www.tdk.gov.tr.

Ugarkoviç, U., (2017), *Sırp ve Türk Güncel Okul Tarih Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uluç, G., (2009), *Medya ve Oryantalizm Yabancı, Farklı ve Garip Öteki*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Uysal, O., (2014), *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Ders Kitaplarının Temel Beceriler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Uzuner, Y., (1999), “Niteliksel Araştırma Yaklaşımı”, Ali Atıf Bir, (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (s.175- 193), Anadolu Üniversitesi Yayınları, 175-193.

Uzuntaş, A., (2013), “Etkili İletişim: Anlatabilmek ve Anlayabilmek”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(1): 11-30.

Yazgan, A., D., (2013), *Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlık Düzeyleri İle Aktif Vatandaşlığa İlişkin Demokratik Değer Düzeyleri Arasındaki İlişki*, (Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Yetkin, S., (2015), “Bir Ötekileştirme Biçimi Olarak: Heteroseksizm ve Homofobi”, Boğaziçi Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Formu Bülteni, sayı 3, Ocak, 21-23.

Yıldıran, G., (2013), “Barış, Eşitlik, Hakkaniyet, Adalet” Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı, 13-16.

Yıldırım, A., F., (2019), *Günlük Yaşamda Farklılıkları Ötekileştirme Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Yıldırım, T., (2014), “Tarih Ders Kitaplarında “Öteki” Kurgusu: 1930’lı Yıllar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 3(1): 62-89.

Yıldız, M., (2013), “Eğitimde Barış Kültürü”, Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı, 17-21.

Yılmaz, F. G., Bayraktar, H., Özden M. K., Akpınar, M., Evin, Ö., (2018), *Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6*, Erol Yüksel, Mehmet Ali Kapar, Murat Akpınar, (Ed.) MEB Yayınları, Ankara.

Yılmaz, H., (2015), “Ötekileştirme” Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Formu Bülteni, sayı 3, Ocak.

Zevfi, R., (2015), *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Türkçe Dersi Öğretim Programında Yer Alan Temel Beceriler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Şenay KOCADAĞ
Doğum Yeri ve Tarihi	17.10.1987
Eğitim Durumu	
Lisansa Öğrenimi	Marmara Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	---
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	MEB
İletişim	
E-posta Adresi	senaykcdg@hotmail.com
Yüksek Lisans Mezuniyet Tarihi	